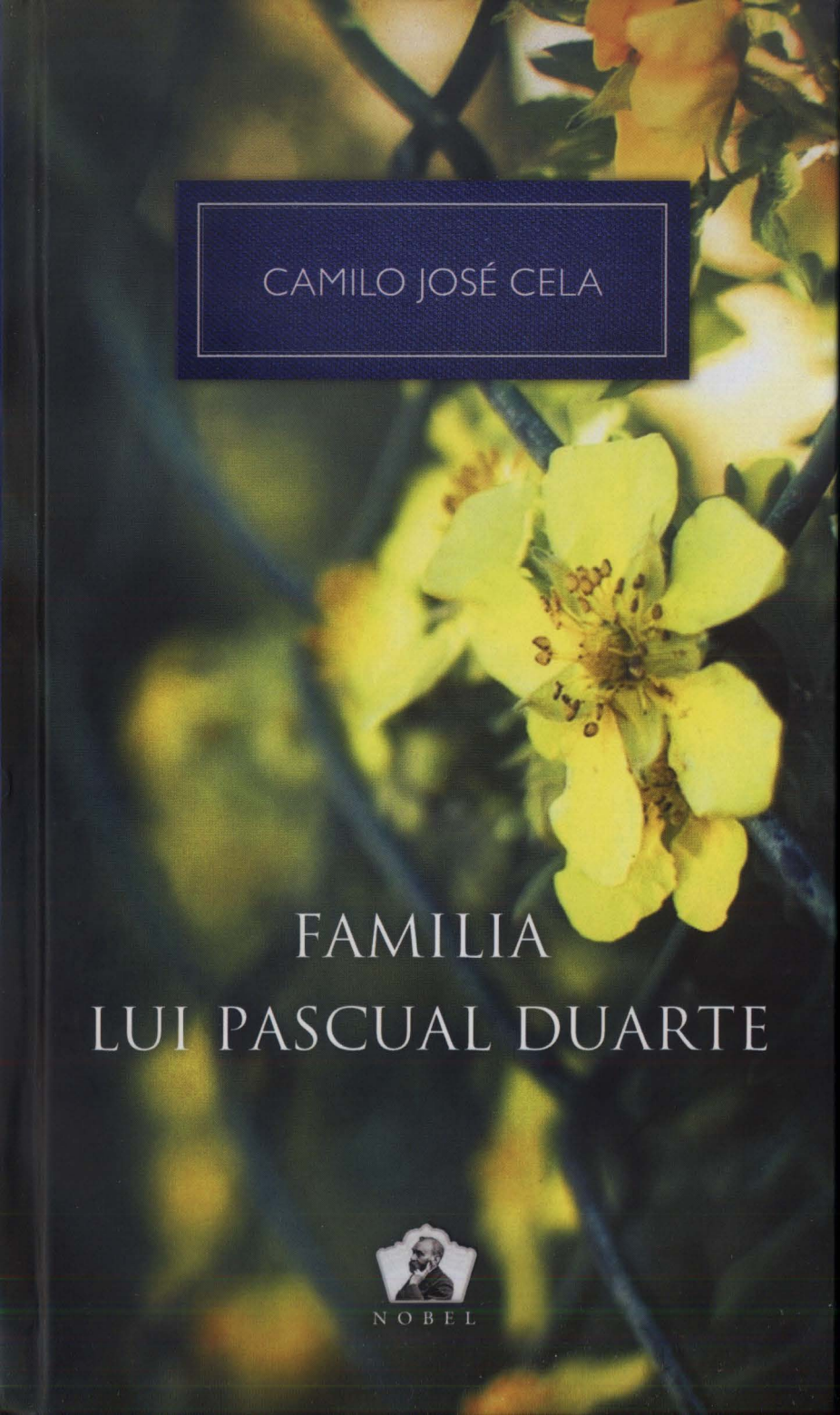
CAMILO JOSÉ CELA
FAMILIA
LUI PASCUAL DUARTE
NOBEL

Colecția „Biblioteca pentru toți" merge mai departe. După ce, mai bine de trei ani, „Biblioteca pentru toți" a făcut recurs la România și la valorile literaturii române, pledează, începând de astăzi, pentru literatura străină, într-o serie cu totul excepțională. Ne propunem ca, săptămână de săptămână, să vă oferim cărțile celei mai prestigioase colecții din lume, colecția „Nobel". Marii scriitori care au obținut, din 1901, Premiul Nobel pentru Literatură și cele mai importante cărți ale lor vor face parte acum din „Biblioteca pentru toți". În fond, recursul nostru nu se schimbă, rămâne același recurs la valoare, la marile opere ale literaturii universale.

Marius Tucă
Jurnalul Național

Camilo José Cela

Familia lui Pascual Duarte

Motivația Juriului Nobel, 1989:

„Pentru proza bogată și intensă care, printr-o compasiune reținută, creează o viziune fascinantă asupra vulnerabilității umane."

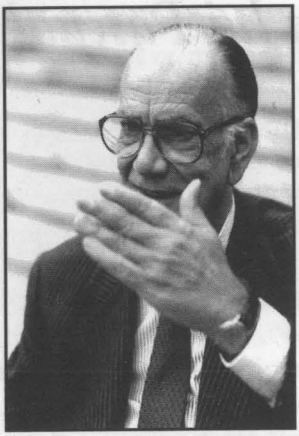

Camilo José Cela
(1916-2002)

CAMILO JOSÉ CELA

Familia lui Pascual Duarte

Traducere din limba spaniolă şi prefaţă
de Ana Vădeanu

EDITURA
ART

Camilo José Cela
La Familia de Pascual Duarte

Copyright © Camilo José Cela, 1942, and Heirs of Camilo José Cela
© Editura ART, 2013, pentru prezenta ediție
Credit foto: © LM. PALOMARES

Cronologie de Ana Vădeanu

JURNALUL NAȚIONAL

Date despre colecția BIBLIOTECA PENTRU TOȚI:
Director: Marius Tucă
Director general: Dan Matiescu
Coordonator colecție: Ana-Maria Vulpescu
www.jurnalul.ro;
www.bibliotecapentrutoti.ro

EDITURA ART

GRUPUL EDITORIAL ART
Comenzi – Cartea prin poștă
C.P. 22, O.P. 84, cod 062650, sector 6, București
Comenzi – online
www.editura-art.ro

Tehnoredactor: Angela Ardeleanu

Tipărit la Radin Print, prin reprezentantul pentru România
4 Colours Advertising, www.4colours.ro

Radin print 4 Colours Advertising

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CELA, CAMILO JOSÉ

Familia lui Pascual Duarte / Camilo José Cela; trad. de Ana Vădeanu. – București: Art, 2013
ISBN 978-973-124-873-8
I. Vădeanu, Ana (trad.)
821.134.2-31=135.1

Cronologie

1915 – Tatăl scriitorului, Camilo Cela (n. 21 ianuarie 1881), se căsătorește, la Villagarcia de Arosa (Galicia), unde fusese numit supraveghetor la Vamă, cu Camila Enmanuela Trulock y Bertorini (n. 23 iunie 1895).

1916 – La 11 mai vede lumina zilei, în Iria Flavia, enorie a localității Padron, din Galicia, Spania, primul născut al soților Cela, care au avut șapte copii. Este botezat Camilo José Manuel Juan Ramón Francisco de Jerónimo în Biserica Santa María la Mayor de Adina.

1921 – La vârsta de 5 ani este înscris la Colegiul de Călugărițe Saint Joseph de Cluny, din Vigo, de unde este dat afară pentru că era foarte neastâmpărat. Familia îl dă, apoi, ca semiintern (din cauza distanței mari față de casă) la Colegiul iezuit din Bellas Vistas, dar și de acolo este exmatriculat, pentru că într-o dimineață a dat drumul din cocină porcilor, care au fugit pe munte.

1925 – Familia se mută la Madrid, ca urmare a transferului tatălui în interes de serviciu. Acesta deschide o Academie care pregătește funcționari de vamă, și unde este profesor de geografie politică și economică.

1926 – Începe cursurile la Școala Pioasă, în vederea pregătirii pentru liceu. Este dat afară în anul următor, pentru neascultare.

1927–1931 – Urmează cele patru clase primare la Colegiul Sf. Maria. În această perioadă Ministerul Educației a schimbat planul de învățământ, așa încât Camilo José Cela n-a studiat deloc gramatica: când a început școala materia figura în ultimele cursuri, iar când a terminat-o, fusese trecută în primele cursuri.

1931 – Intră în Academia Cela, a tatălui său, unde studiază cursul secundar – pentru specializare în vămi. În același an, este internat la sanatoriul Guadarrama, suferind de tuberculoză. Își va petrece răstimpurile de odihnă citind operele complete ale lui José Ortega y Gasset și operele complete ale clasicilor spanioli publicate la editura Rivadeneyra. Această experiență va fi sursa de inspirație pentru romanul *Pabellón de reposo* (*Pavilion de odihnă*, 1943).

1932 – Dorește să studieze Filosofia și Literele, dar se lovește de refuzul tatălui, care, în fața insistențelor fiului, îi dă acordul pentru Facultatea de Litere, cu condiția să nu abandoneze studiile de la Vamă. Va merge la cursurile de Literatură Spaniolă Contemporană ținute de unul dintre cei mai importanți poeți ai generației de la 1927, Pedro Salinas. Tot la Universitatea Complutense din Madrid se va împrieteni și cu alți intelectuali, poeți și profesori de marcă ai epocii: Alonso Zamora Vicente, Miguel Hernández, María Zambrano, Max Aub.

1935 (sau 1936) – Se retrage de la Academia Vămii.

1936 – La 18 iulie, de ziua sa onomastică, are loc Răscoala Generalilor, care marchează începutul Războiului Civil în Spania. Acest episod va fi rememorat în romanul *San Camilo, 1936* (*Sfântul Camilo, 1936*). Bombardamentele din Madrid din luna noiembrie îl vor face să scrie poeziile din volumul *Pisando la dudosa luz del día*, publicat abia în 1945.

1937 – La 23 iulie pleacă din Madrid la Valencia pentru a participa la război. În octombrie este repartizat la Regimentul de Infanterie Bailen nr. 24, din garnizoana Logrono. La 25 octombrie este trimis pe front, unde este rănit încă din prima zi, și este spitalizat până la 21 noiembrie, când este externat, fiind declarat inapt pentru orice serviciu militar.

1938 – Se întoarce la Iria Flavia, în casa bunicii. După puțin timp pleacă la La Coruña, unde locuiește în casa verilor săi și unde își recuperează complet sănătatea. La începutul anului, tatăl îi cere, din Madrid – unde se murea de foame –, să trimită familiei mici pachete cu alimente.
În decembrie solicită, și i se aprobă, să plece din nou pe front, fiind repartizat la Regimentul de Artilerie Ușoară nr. 16, garnizoana La Coruña.

1939 – Războiul Civil se termină la începutul lui aprilie. La 12 mai notează, pe spatele unui document militar, un scurt sinopsis de roman, asemănător cu ceea ce va fi *Familia lui Pascual Duarte*.

1940 – Urmează cursuri la Facultatea de Drept. Primele sale publicații în Spania: o biografie a poetului mistic San Juan de la Cruz, semnată sub pseudonimul Matilde Verdú, și un articol despre scriitoarea galiciană Emilia Pardo Bazán, intitulat „Fotografías de la Pardo Bazán".

1941 – Este numit șef al Registrelor și Arhivei Șefaturii din Sindicatul Național Textil, și în acel birou începe să scrie *Familia lui Pascual Duarte*. În paralel, colaborează la diverse reviste: *El Español*, *La Estafeta Literaria*, *Fantasía*.

1942 – Apare primul său roman, *Familia lui Pascual Duarte*. Romanul va avea un succes imediat, însă ediția a doua a cărții, din luna noiembrie a aceluiași an, este interzisă

sub presiunea criticilor din partea Bisericii Catolice. Cela abandonează Dreptul și de dedică exclusiv literaturii.

1944 – Se căsătorește cu María del Rosario Conde Picavea și publică *Nuevas andanzas y desventuras de Lazarillo de Tormes* (*Noile aventuri și necazuri ale lui Lazarillo de Tormes*).

1945 – A treia ediție a romanului *Familia lui Pascual Duarte* apare în Argentina. Cela începe să scrie romanul *La colmena* (*Stupul*).

1946 – Soția sa dă naștere unui băiat care este botezat, conform tradiției, Camilo José. În vara acestui an, scriitorul întreprinde o lungă excursie pe jos, ce are ca rezultat cartea *Viaje a la Alcarria* (*Călătorie în Alcarria*).

1949 – Publicarea la Buenos Aires a volumului *El gallego y su cuadrilla y otros apuntes carpetovetónicos* (*Galicianul și banda lui și alte însemnări ultranaționaliste*), interzis în Spania, va marca excluderea lui Cela din Asociația Presei de la Madrid.

1951 – Romanul *La colmena* (*Stupul*) apare pentru prima data în Argentina, în Spania fiind interzis.

1952 – Călătorește în Chile și Argentina, unde se gândește chiar să se stabilească. La Caracas este declarat „oaspete de onoare al Republicii" și i se dă sarcina să scrie un roman de ambianță venezueleană, ce apare în 1955 cu titlul de *La catira* (*Spălăcita*) și care va primi Premiul Criticii din Spania.

1954 – Se stabilește în Palma de Mallorca, unde îl va cunoaște pe Ernest Hemingway.

1957 – La 26 mai este primit în Academia Regală Spaniolă, ca membru permanent.

1959 – Se leagă prietenia cu Pablo Picasso.

1962 – *Publică Gavilla de fabulas sin amor* (*Mănunchi de fabule fără amor*), cu ilustrații de Picasso.

1964 – Cela ține mai multe conferințe în Statele Unite. Syracuse University îi acordă pentru prima dată titlul de *doctor honoris causa*. De-a lungul anilor va mai primi această distincție și de la Universitatea din Santiago de Compostela, Universitatea din Palma de Mallorca și Universitatea din Sarajevo.

1970 – Pe 17 aprilie, la Carnegie Hall din New York, are loc premiera oratoriului *María Sabina*, pe muzica lui Leonardo Balada.

1977 – După moartea generalului Franco din 1975, este numit Senator, prin desemnarea regală a Majestății Sale Don Juan Carlos.

1982 – Este ecranizat romanul *La colmena* (*Stupul*), în regia lui Mario Camus. Filmul *Pascual Duarte* apăruse deja în 1976, în regia lui Ricardo Franco.

1984 – Este numit „Medic legist de onoare" de către Asociația Națională a Medicilor Legiști, pentru descrierea autopsiei din romanul *Mazurca para dos muertos* (*Mazurcă pentru doi morți*). Pe 7 decembrie i se acordă Premiul Național de Literatură pentru același roman.

1987 – Obține Premiul „Prințul de Asturias" pentru literatură. Călătorește în Statele Unite ale Americii, unde scrie *Cristo* versus *Arizona*.

1989 – I se decernează Premiul Nobel pentru Literatură „pentru proza bogată și intensă care, printr-o compasiune reținută, creează o viziune fascinantă asupra vulnerabilității umane".

1990 – Organizează, în Iria Flavia, Fundația Culturală Camilo José Cela.
Divorțează de María del Rosario Conde Picavea.

1991 – Se căsătorește cu Marina Castaño.

1995 – Primește Premiul Cervantes, cea mai înaltă distincție literară din spațiul limbii și culturii spaniole.

1996 – În mai, cu ocazia celei de a 80-a aniversări, i se acordă titlul de Marchiz de Iria Flavia.

2002 – La 17 ianuarie, încetează din viață. Este înmormântat, conform dorinței, în Iria Flavia, locul său natal.

Cele mai importante opere

Poezie:

- *Pisando la dudosa luz del dia*, 1945 (*Mergând pe îndoielnica lumină a zilei*)

Romane:

- *La familia de Pascual Duarte*, 1942 (*Familia lui Pascual Duarte*)
- *Pabellón de reposo*, 1943 (*Pavilion de odihnă*)
- *Nuevas andanzas y desventuras de Lazarillo de Tormes*, 1944 (*Noile aventuri și necazuri ale lui Lazarillo de Tormes*)
- *La colmena*, 1951 (*Stupul*)
- *Mrs. Caldwell habla con su hijo*, 1952 (*Mrs. Cadwell vorbește cu fiul său*)
- *La catira*, 1955 (*Spălăcita*)
- *Tobogán de hambrientos*, 1962 (*Tobogan de flămânzi*)
- *San Camilo, 1936*, 1969 (*Sfântul Camilo, 1936*)
- *Oficio de tinieblas 5*, 1973 (*Meserie de tenebre, 5*)
- *Mazurca para dos muertos*, 1983 (*Mazurcă pentru doi morți*)
- *Cristo versus Arizona*, 1988 (*Cristo versus Arizona*)
- *Madera de boj*, 1999 (*Lemn de cimișir*)
- *La cruz de San Andrés*, 1994 (*Crucea Sfântului Andrei*)

Nuvele:

- *Timoteo, el incomprendido*, 1952 (*Timotei cel neînțeles*)

- *Santa Balbina, 37, gas en cada piso*, 1952 (*Sfânta Balbina, 37 – gaz în fiecare apartament*)
- *Café de artistas*, 1953 (*Cafenea de artiști*)
- *El molino de viento*, 1956 (*Moara de vânt*)
- *La familia del héroe*, 1965 (*Familia eroului*)
- *El ciudadano Iscariote Recluso*, 1965 (*Cetățeanul Iscariote Reclus*)

Colecții de povestiri, fabule, desene și scrieri diverse:

- *El gallego y su cuadrilla*, 1949 (*Galicianul și banda lui*)
- *Nuevo retablo de Don Cristobita*, 1957 (*Noua catapeteasmă a lui Don Cristobeta*)
- *Los viejos amigos*, 1960 (*Vechii prieteni*)
- *Gavilla de fabulas sin amor*, 1962 (*Mănunchi de fabule fără amor*, cu ilustrații de Picasso)
- *El solitario y los suerios de Quesada*, 1963
- *Toreo de salon*, 1963 (*Tauromahie de salon*)
- *Once cuentos de futbol*, 1963 (*Unsprezece povestiri despre futbol*)
- *Izas, rabizas y colipoterrus*, 1964
- *Nuevas escenas matritenses*, șapte serii, 1965 și 1966 (*Noi scene madrilene*)
- *Rol de cornudos*, 1976 (*Catalog de cornute*)

Cărți de călătorie:

- *Viaje a la Alcarria*, 1948 (*Călătorie în Alcarria*)
- *Del Mino al Bidasoa*, 1952 (*De la Mino la Bidasoa*)
- *Judios, moros y cristianos*, 1956 (*Evrei, mauri și creștini*)
- *Primer viaje andaluz*, 1959 (*Prima călătorie andaluză*)
- *Viaje al Pirineo de Lérida*, 1965 (*Călătorie la Pirineii din Lerida*)
- *Nuevo viaje a la Alcarria*, 1986 (*O nouă călătorie în Alcarria*)

Memorii:

- (vol. I) *La rosa*, 1959 (*Trandafirul*)
- (vol. II) *Memorias, entendimientos y voluntades*, 1993 (*Amintiri, înțelegeri și voințe*)

Colecții de articole:

- *Mesa revuelta*, 1945 (*Masă răvășită*)
- *Cajón de sastre*, 1957 (*Ladă de croitor*)
- *Cuatro figuras del 98*, 1959 (*Patru Figuri din 1898*)
- *Garito de hospicianos*, 1963 (*Tripou pentru pensionari de ospiciu*)
- *Las companies convenientes*, 1963 (*Companiile conveniente*)
- *Al servicio de algo*, 1969 (*În serviciul algoritmilor*)

- *Los sueños vanos, los ángeles curiosos*, 1979 (*Visele vane, Îngerii curioși*)
- *Los vasos comunicantes*, 1981 (*Vasele comunicante*)
- *Vuelta de hoja*, 1981
- *El juego de los tres madroños*, 1983 (*Jocul celor trei pompoane*)
- *El asno de Buridán*, 1986 (*Măgarul lui Buridan*)

Teatru:

- *María Sabina*, 1967 (*Maria Sabina*)
- *Homenaje a El Bosco: El carro de heno o el inventor de la guillotina*, 1969 (*Omagiu lui Bosch: Carul cu fân sau inventatorul ghilotinei*)

Opere lexicografice:

- *Diccionario secreto*, vol. I, 1968, vol. II, 1971 (*Dicționarul secret*)

Fondator și director al revistei *Papeles de Son Armadans* (1956-1979)

Titluri, premii, distincții

- *Doctor honoris causa* a 25 de Universități
- Membru a 8 Academii
- Membru de onoare a 18 Academii
- Membru corespondent al *Lunfardo Porteea* (Buenos Aires, Argentina)
- Președinte al Asociației de Prietenie Spania-Israel (Madrid)
- Președinte onorific al Cultura Latinaasociation (Paris)
- Poștaș de Onoare al Spaniei
- Senator prin desemnare regală în Adunarea Constituantă (1977-1978)
- Marchiz de Iria Flavia (17 mai 1996)
- Fiu predilect al localității Padron (Iria Flavia)
- Fiu adoptiv a 13 localități
- Cetățean de Onoare al statului Texas

- 11 Premii de literatură (Premiul Nobel, 1989)

- 21 de distincții atât din partea unor țări europene, cât și din Statele Unite ale Americii, America de Sud și Asia

- 14 medalii de aur și o Medalie de aur cu briliante

Ana Vădeanu

Elogiu Fabulei

Discursul prezentat la decernarea Premiului Nobel pentru Literatură, 8 decembrie 1989

Domnilor academicieni,

Vechiul meu prieten și maestru Pio Baroja, care a rămas fără Premiul Nobel pentru că steaua succesului nu întotdeauna luminează capul potrivit, avea un ceas de perete pe a cărui sferă străluceau niște cuvinte de înțelepciune, o deviză cutremurătoare care semnala trecerea orelor: „Toate rănesc, ultima ucide." Ei bine, au făcut să sune deja multe dangăte de clopot, în sufletul și în inima mea, cele două ace ale acestui ceas care ignoră mersul înapoi, și astăzi, cu un picior în multa viață pe care am lăsat-o în urmă și cu celălalt în speranță, apar în fața dumneavoastră pentru a vorbi în cuvinte despre cuvânt și a reflecta cu bunăvoință, și o să vedem dacă și cu noroc, despre libertate și literatură. Nu știu unde ar putea frontiera bătrâneții să-și instaleze vama, dar, ca măsură de prevedere, mă pun sub scutul celor spuse de don Francisco de Quevedo: toți dorim să ajungem bătrâni și toți negăm că am ajuns deja. Dat fiind că știu bine că evidenței nu poți să-i întorci fața și pentru că nici nu ignor calendarul ca unealtă inexorabilă, mă pregătesc să vă spun cât trebuie să spun, fără să pierd cel mai mic amănunt nici despre inspirație,

nici despre improvizație, aceste două noțiuni pe care le disprețuiesc.

În acest moment hotărâtor în care astăzi mă aflu, vorbind în fața dumneavoastră de la această tribună la care se ajunge atât de greu, mă cuprinde îndoiala dacă strălucirea cuvântului – în acest caz, a cuvântului meu – n-ar fi putut să vă înșele asupra adevăratului meu merit, care gândesc că este destul de insuficient pentru înalta răsplată cu care l-ați distins. Nu este greu să scrii în spaniolă, acest dar al zeilor despre care noi spaniolii nu avem decât o foarte vagă idee, și mă reconfortează gândul că s-a dorit să fie premiată o limbă glorioasă și nu un smerit oficiant al ei și slujitor a ceea ce cu ea se poate exprima, pentru plăcerea și învățătura tuturor oamenilor, căci literatura este o artă a tuturor și pentru toți, chiar dacă scrii fără să te supui nimănui și fără să asculți decât surdina și anonima rumoare a colțului și timpului tău.

Scriu din singurătate și vorbesc tot din singurătate. Mateo Aleman în al său *Guzman de Alfarache* și Francis Bacon în eseul său *Of Solitude* au spus – cam în același timp – că omul care caută singurătatea e dominat mult de zeu sau de bestie. Mă liniștește ideea că nu am căutat, ci am găsit singurătatea, și că în ea gândesc și muncesc și trăiesc – și scriu și vorbesc –, cred, cu tihnă și o resemnare aproape infinită. Și în singurătatea mea mă însoțește întotdeauna ipoteza lui Picasso, de asemenea vechiul meu prieten și maestru, că fără o mare singurătate nu se poate face o operă trainică. Dar pentru că merg prin viață deghizat în beligerant pot vorbi despre singurătate fără sfială și chiar cu oarecare mulțumitoare și dureroasă iluzie.

Cel mai mare premiu care se poate primi este acela de a ști că se poate vorbi, că se pot emite sunete articulate și a spune cuvinte indicatoare de obiecte, întâmplări și emoții.

Tradițional, omul a fost definit de către filozofi, însușindu-și mediul ajutător al genului apropiat și diferența specifică, adică, referindu-se la condiția noastră animală și originea diferențelor. De la „zoon politikon" al lui Aristotel

la „sufletul rațional" cartezian, acestea au fost desemnări indispensabile pentru a distinge între bruți și umani. Ei bine, oricât de mult ar încerca etologii să pună la îndoială ceea ce voi susține, nu va fi greu de găsit suficiente autorități pentru a situa în trăsătura limbajului acel hotărâtor izvor al naturii umane care ne face să fim, spre bine și spre rău, diferiți de restul animalelor.

Suntem diferiți de animale și, de la Darwin, știm că ne tragem din ele. Evoluția limbajului are deci un primordial aspect pe care nu putem să-l lăsăm de-o parte. Filogeneza speciei umane include un proces de evoluție în care organele ce produc și identifică sunetele și creierul care le dă sens, se formează într-un timp lent, ce include însăși nașterea umanității. Niciunul dintre fenomenele posterioare, de la *Cântarea Cidului* și *Quijote* la teoria cuantelor, nu este comparabil în transcendență cu cel care a presupus numirea pentru prima oară a lucrurilor celor mai elementare. Totuși, și în urma unor rațiuni vădite, nu mă voi referi aici la evoluția limbajului în acest sens originar și fundamental, ci la altul, poate mai secundar și accidental, dar de o importanță relativ superioară pentru cei care ne-am născut într-o comunitate cu tradiție literară mai mult decât seculară.

După părerea unor etnolingviști atât de iluștri, precum A.S. Diamond, istoria limbilor, a tuturor limbilor, navighează printr-o secvență în care propozițiile încep, în cele mai vechi origini ale lor, fiind simple și primitive, pentru ca, în timp, să termine complicându-se atât în sintaxă, cât și în conținutul semantic pe care sunt capabile să ni-l ofere. Datorită extrapolării tendinței doveditoare istoric, se presupune de asemenea că această înaintare spre complexitate trece printr-un moment inițial în care cea mai mare parte a greutății comunicative le revine verbelor, până se ajunge la actuala situație, în care substantivele, adjectivele și adverbele sunt presărate și dau duritate conținutului frazei. Dacă această teorie este adevărată și dacă lăsăm imaginația să zboare puțin, am putea gândi că primul cuvânt a fost un verb în cel mai

imediat și urgent uz al său, adică la imperativ. Desigur, imperativul mai are, încă, o considerabilă importanță în comunicare și este un timp greu al verbului cu care trebuie să se aibă cea mai mare grijă, dat fiind că obligă la cunoașterea în detaliu a regulilor de joc, care nu sunt întotdeauna simple. Un imperativ care este emailat așezat ne poate duce la rezultate exact opuse celor dorite, pentru că în tripla deosebire pe care John Langshaw Austin a făcut-o celebră (limbaj locuționar, ilocuționar și perlocuționar) a rămas deja expusă cu destulă sagacitate teza limbajului perlocuționar ca fiind cel ce tinde să provoace interlocutorului o conduită hotărâtă. Nu folosește la nimic să se ordone ceva dacă acela căruia îi este adresată porunca disimulează și până la urmă face ce are chef.

De la „zoon politikon" la sufletul rațional au rămas suficient de delimitate domeniile în care paște bestia sau cântă omul, nu întotdeauna cu voce temperată.

Cratylos, în „Dialogul" platonic căruia îi dă numele său, îl ascunde pe Heraclit între pliurile tunicii sale. Prin gura interlocutorului său Hermogene vorbește Democrit, filozoful plinului și vidului, și poate și Pitagora, antigeometrul, care în impietatea sa a ajuns să susțină că omul este măsura tuturor lucrurilor: a celor care sunt, în timp ce sunt, și a celor care nu sunt, în timp ce nu sunt.

Pe Cratylos l-a preocupat problema limbii, asta care este atât ceea ce este, cât și ceea ce nu este, și în considerația sa se întinde la un plăcut taifas cu Hermogene. Cratylos crede că numele lucrurilor sunt legate în mod direct cu lucrurile. Lucrurile se nasc – sau se creează, sau se descoperă, sau se inventează – și în sufletul lor sălășluiește încă de la origini numele potrivite care le semnalează și le disting de celelalte. Semnificantul – pare a vrea să ne spună – este o noțiune primitivă care se naște chiar din oul fiecărui lucru; exceptând rezonabilele condiții care mișcă etimologiile, câinele e câine (în fiecare limbă veche) de la primul câine, și iubirea este iubire, conform indiciilor, de la prima iubire. Hotarul paradoxal al gândirii lui Cratylos, contrafigură a lui Heraclit, se

ascunde în îmbucătura inseparabilității – sau unitatea contrariilor, în armonia opusului (ziua și noaptea) în permanenta mișcare și reafirmare a substanței sale – cuvintele la fel în timp ce exprimă obiecte în sine (nu există câine fără pisică, nu există iubire fără ură).

În viziunea lui Hermogene, dimpotrivă, cuvintele nu sunt decât convenții stabilite de oameni cu raționalul scop de a se înțelege. Lucrurile apar sau se prezintă în fața omului, și omul, uitându-se stăruitor la lucrul recent născut, îl botează. Semnificantul lucrurilor nu este izvorul din pădure, ci puțul săpat de mâna omului. Granița parabolică a sensului – și a exprimării – a lui Hermogene, mască a lui Democrit și uneori a lui Pitagora, se supraîncălzește în numeroase puncte: omul, cel ce măsoară (și desemnează) toate și pe fiecare în parte dintre lucruri, este genul sau individul?; măsura acelor lucruri este un concept doar epistemologic?; lucrurile sunt doar lucrurile fizice sau și senzațiile și conceptele? Hermogene, reducând „a fi" la „a părea", decapitează adevărul în față; în contrapartidă, admiterea ca unică propunere posibilă cea pe care o formulează omul însuși și față de sine, face adevărat – și nimic mai mult decât adevărat – atât ceea ce este adevăr, cât și ceea ce nu este. De amintit că omul, conform faimoasei afirmații a lui Victor Henry, dă nume lucrurilor, dar nu le poate smulge înapoi; trebuie schimbat limbajul și totuși nu se poate schimba după voie.

Platon, vorbind – poate cu prea multă precauție – despre corectitudinea numelor, pare să-și încline simpatia, măcar voalat, spre postura lui Cratylos: lucrurile se numesc cum trebuie să se numească (teoremă organică și respectuoasă pe punctul de a fi admisă, pe bună dreptate, ca postulat), și nu cum le convine oamenilor în funcție de cum bat vânturile, că trebuie să se numească (corolar mișcător sau și mai bine: fluctuant conform direcției nestatornicilor presupuși prezenți – și nu prealabili – al fiecărui caz).

De la această a doua atitudine la origine romantică și, în rezultatele ei, demagogică, au plecat poeții latini, în frunte cu Horațiu, și s-au iscat toate relele de care, de atunci și în acest domeniu, a trebuit să suferim fără ca să le putem găsi leac.

În *Ars poetica*, versurile 70 la 72, se cântă triumful obiceiului asupra devenirii (cel puțin, nu întotdeauna, salutar) limbajului.

Multa renascentur quae iam cecidere, cadentque quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.

Această bombă de ceasornicărie – plăcută, totuși, în aparenta ei caritate –, a avut efecte foarte târzii și complexe: ultimul, cel de a presupune că limba o face poporul și, în mod fatal, nimeni altul decât poporul, fără ca să servească la nimic eforturile, care cu anticipație trebuie economisite, pentru a reduce limba la normă logică și clară și rezonabilă. Această riscantă afirmație a lui Horațiu – în obicei se află arbitrul, dreptul și norma limbajului – a transformat scurtătura, plivind-o de anevoioase bălării, în drum regal, și pe el a mers omul, cu steagul limbajului în libertate fluturând în vânt, obstinându-se să contopească triumful cu servitutea care se unesc intim în simpla sa apatență.

Dacă Horațiu avea partea sa de dreptate, pe care n-o s-o tocmim aici, și lestul său de nedreptate, pe care necum îl vom disimula în acest moment, și lui Cratylos și Hermogene, odată finisate subiectele lor, trebuie, de asemenea, să le acordăm ceea ce merită. Poziția lui Cratylos se încadrează în ceea ce se numește limbaj natural sau ordinar sau limbă, produs al unui drum istoric și psihologic aproape etern străbătut, iar ipoteza Hermogene convine pentru ceea ce înțelegem ca limbaj artificial sau extraordinar, sau jargon, rezultat al unui acord mai mult sau mai puțin formal, sau într-o manieră formală, cu fundament logic, dar fără tradiție istorică nici psihologică, cel puțin în momentul apariției. Primul Wittenstein – cel din *Tractatus* – este un cunoscut exemplu al poziției lui Hermogene în zilele noastre. În acest sens, n-ar fi absurd să

vorbim de limbaj cratylian sau natural sau uman și de limbaj hermogenian sau artificial sau parauman. Este clar că mă refer, cum se referea Horațiu, la prima din cele două, adică la limba de a trăi și a scrie: fără restricții tehnice nici defensive.

Tot la limbajul pe care acum îl numesc cratylian se referă și Max Scheler – și, în general, fenomenologii – când vorbește de limbaj ca mențiune sau ca anunț sau ca exprimare, și Karl Bühler când ordonează cele trei funcții ale limbajului: expresia, apelul și reprezentarea.

Se înțelege de la sine că limbajul hermogenian admite, firește, artificiul său original, în timp ce limbajul cratylian se zdruncină când se vrea să fie amestecat în familii care nu îi sunt proprii și în care, frecvent, se ascund posibilități puțin cam străine diafanului său spirit.

Este periculos să admitem, cu toată hotărârea, ca limba naturală, limbajul cratylian, să se nască din magica cununie a poporului cu întâmplarea neprevăzută. Nu; poporul nu creează limbajul, îl condiționează. Fie spus nu cu puține rezerve, poporul, într-un anumit sens, ghicește limbajul, numele lucrurilor, dar îl și falsifică și hibridizează. Dacă asupra poporului n-ar gravita acele posibilități străine la care mă refeream puțin mai sus, expozeul chestiunii ar fi mult mai imediat și lineal. Dar obiectul nepropus și care totuși ascunde oul adevărului problemei este unul și hotărât, și nu este la-ndemâna mea, nici a nimănui, să-l schimbe cu altul.

Limbajul cratylian, limba, structura sau sistemul lui Ferdinand Saussure se naște în popor – mai mult printre popor decât din el –, este fixat și autorizat de către scriitori și, în majoritatea cazurilor, este regulat și canalizat de către Academii. Ei bine, aceste trei corpuri – poporul, scriitorii și Academiile – nu întotdeauna își îndeplinesc îndatorirea lor specifică și, frecvent, invadează ori interferează orbite străine. S-ar zice că Academiile, scriitorii și poporul nu-și reprezintă rolul cu plăcere, ci preferă, deși nu le incumbă, să simuleze rolul celorlalți, care – s-ar putea ca inclusiv din rațiune de principiu – întotdeauna rămâne nedeslușit și

defectuos și, ceea ce este mai rău, sfârșește prin a estompa și a voala obiectul însuși al atenției lor: limbajul, verbul care ar trebui, în mod esențial, să fie diafan. Sau algebric și în chip de simplu instrument, fără altă valoare proprie decât cea a utilității lui, ca în extremul Unamuno din *Iubire și pedagogie*.

Un ultim factor determinant, statul, acela care nefiind exact poporul, nici scriitorii, nici Academiile, îi condiționează și îi constrânge pe toți, operează în toți pe o mie de căi dispersate (jargonul administrativ, discursurile guvernanților, televiziunea etc.) asupra problemei, adăugând – mai mult prin prostul exemplu decât prin inhibiție – confuzie la dezordine și haos la confuzie.

Asupra exceselor populare, literare, academice, statale etc. nimeni nu se pronunță, și limba merge nu pe unde vrea, care în principiu ar fi matcă potrivită, ci pe unde este împinsă de forțe întâlnite care converg asupra ei.

Poporul, pentru că i se repetă versurile lui Horațiu la fiecare pas, crede că totul este ușor și plăcut și încearcă să introducă vorbe și maniere și alocuțiuni nu ghicite intuitiv sau subconștient – ceea ce ar putea fi, sau cel puțin rezulta, valabil și plauzibil –, ci inventate în mod deliberat și conștient sau, ceea ce este și mai rău, importate (la vreme nepotrivită și în răspăr cu bunul-simț).

Scriitorii, la remorca obiceiului, frecvent vicios, din împrejurimile lor (a se semnala în fiecare moment excepțiile care se doresc), admit și autorizează forme de vorbire incomode pentru însăși esența limbajului sau, ceea ce este încă și mai periculos, despărțite de spiritul limbajului.

Problema Academiilor este determinată de axele asupra cărora fluctuează: tendința ei conservatoare și teama de a i se spune în față.

Eroziunea limbajului hermogenian asupra limbajului cratylian acumulându-se din ce în ce mai mult pe măsură ce trece timpul implică pericolul de a diseca ceea ce e viu, de a artificializa naturalul. Și acest risc poate ajunge – repetat atât

pe calea invenției pure, cât și pe cea a incorporării plăcute ori a învierii sau însuflețirii la vreme nepotrivită.

Rațiuni foarte neînsemnat politice par a fi motorul care impulsionează și au impulsionat limbile, pe toate limbile, să dea înapoi, cu surâsul pe buze, în fața repetatelor lovituri ale celor care le asediază. Înțeleg că riscul la care au fost expuse este disproporțional cu beneficiile, puțin cam utopice, care într-un viitor incert s-ar putea deriva și, fără preocupări puriste care sunt foarte departe de gândul meu, da, aș vrea să-i pun în gardă pe scriitori, în primul rând, apoi Academia și statul, subsidiar, ca să pună stavilă dezordinei care ne pândește. Fără nicio îndoială, există o continuitate a limbajului ce sare peste clasificările pe care vrem să le stabilim, dar această evidență nu ne autorizează să facem tabula rasa cu frontierele lui naturale. A presupune contrariul ar fi ca și când am admite înfrângerea care încă nu s-a produs.

Să ne ascuțim mintea în apărarea limbii – repet, a tuturor limbilor – și să amintim întotdeauna că a confunda procedeul cu Dreptul, ca a lua litera drept spirit, nu conduce decât la nedreptate, situație ce este izvor – și în același timp sechelă – al dezordinei.

Gândirea, cu apendicele ei inseparabil al limbajului, și libertatea, care s-ar putea, probabil, de asemenea uni cu anumite forme lingvistice și conceptuale, formează acea specie de cadru general în care încap toate întreprinderile umane: cele care se dedică explorării și măririi frontierelor a ceea ce este uman, ca și a acelora care, dimpotrivă, nu caută decât să abdice de la propria condiție de om. Gândirea și libertatea contopesc în egală măsură sufletul de eroi și ticăloși. Dar această condiție generală ascunde nevoia de precizii mai mari dacă trebuie să înțelegem ce anume semnifică, în realitate, a gândi și a fi liber. A gândi, în măsura în care știm să identificăm fenomenele conștiinței, rezultă pentru om „a gândi să fie liber". S-au consumat o mulțime de argumente pentru a stabili până la ce punct această libertate este ceva sigur sau în ce măsură nu constituie decât încă

unul dintre fenomenele care în mod viclean imprimă gândirea umană, dar aceasta este probabil o controversă inutilă. Un filozof spaniol a știut să ne avertizeze că atât iluzia, cât și imaginea autentică a libertății înseamnă același lucru. Dacă omul nu este liber, dacă rămâne legat de niște lanțuri cauzale care-și au rădăcina în baza materială pe care o studiază psihologia, biologia, sociologia sau istoria, contează și în condiția lui de ființă umană, cu ideea, poate iluzorie, dar absolut universală, a propriei sale libertăți. Și dacă credem că suntem liberi, hai să organizăm imundul într-o formă foarte asemănătoare cu cea pe care am face-o dacă, finalmente, am fi. Elementele arhitectonice în care ne-am sprijinit, cu mai mult sau mai puțin noroc, construcția complexă a societăților noastre, stabilesc postulatul fundamental al libertății umane, și gândind la el, evaluăm, preamărim, denigrăm, pedepsim și pătimim: cu adierea libertății ca spirit ce imprimă codurile morale, principiile politice și normativele juridice.

Știm că gândim și gândim pentru că suntem liberi. În realitate, este un pește care-și mușcă coada sau, mai bine zis, un pește doritor să-și prindă propria coadă, cel ce înnoadă legătura între gândire și libertate; pentru că a fi liber este atât o consecință imediată, ca și o condiție esențială a gândirii. Gândind, omul se poate dezlega cât vrea de legile naturii, le poate accepta și se poate supune lor, bineînțeles, și pe această servitute își va baza succesul și prestigiul său chimistul care a depășit limitele teoriei flogistice. Dar în gândire încape regatul neroziei alături de însuși imperiul logicii, căci omul nu doar este capabil să gândească sensul realului și al posibilului. Mintea este capabilă să rupă în mii de bucăți propriile ei mașinații și apoi să recompună o imagine aberantă prin deosebire. Astfel se pot adăuga, la interpretările raționale ale lumii supuse întâmplărilor empirice, câte alternative se ivesc după cum are chef cel ce gândește, mai presus de orice, sub premisa libertății. Gândirea liberă, în acest înțeles restrâns care se opune lumii empirice, își are traducerea în fabulă. Iar

capacitatea de a fabula ar apărea, deci, ca un al treilea tovarăș capabil să se alăture în condiția umană la gândire și libertate, grație acelei piruete care dă caracter de adevăr la ceea ce, până la prezența fabulei, nici măcar nu a fost o simplă minciună.

Prin gândire omul poate descoperi adevărul care dă târcoale ascuns prin lume, dar poate și să-și creeze o lume diferită pe măsura sa și termenii pe care ajunge să-i dorească, deoarece prezența fabulei i-o permite. Adevăr, gândire, libertate și fabulă rămân astfel legate printr-o relație dificilă și, uneori, suspicioasă, de un obscur subterfugiu care conține multe echivocuri în formă de cărări – și chiar de labirint – din care nu se iese niciodată. Dar amenințarea riscului întotdeauna a fost cel mai mare izvor de argumente pentru a justifica aventura.

Fabula și adevărul științific nu sunt forme ale gândirii, ci, opuse, nu constituie decât entități heterogene și imposibil de comparat reciproc, dat fiind că apelează la coduri diferite și se supun unor tehnici foarte diverse. Deci n-ar trebui făcut un exercițiu de scrimă cu stindardul a ceea ce este literar în îndeletnicirea pendinte de eliberarea spiritelor, dacă trebuie luat în spinare ca o contrapartidă a acestei extrem de noi robii a științei. Cred că, dimpotrivă, este vorba de a distinge cu foarte prudentă silință între acea știință și acea literatură care, pe rând, prind omul între pereții rigizi de care, până la urmă, se izbește orice idee de libertate și voință, și de a îndrăzni să se împotrivească celorlalte experiențe științifice și literare care caută să se limiteze la speranță. A te încrede orbește în înțelesul superior al libertății și demnitatea omului în fața acelor suspicioase adevăruri care sfârșesc a se dizolva într-o mare de prezumție ar fi deci dovada de a fi făcut un pas pe drum. Dar nu e de ajuns. Dacă am învățat ceva, aceasta este că știința se dovedește nu numai incapabilă de a justifica pretențiile de libertate, ci și că, în plus, are nevoie de cârje care să-i permită un sprijin exact contrar. Exigențele cele mai profunde ale valorilor libertății și voinței omenești sunt singurele capabile să fundamenteze știința și să-i

permită, cu asemenea arme, să scape de un utilitarism care nu poate rezista capcanei cantității și a măsurii. În această idee apare nevoia de a recunoaște că literatura și știința, chiar fiind heterogene, nu pot rămâne izolate într-o profilactică definire de arii de influență. Nu pot s-o facă dintr-un dublu motiv, care dă atenție atât condiției limbajului (acest instrument de bază al gândirii), cât și necesității de a demarca și distinge atât ceea ce este lăudabil și demn de elogiu, cât și ceea ce, dimpotrivă, trebuie să suporte denunțul tuturor celor care acceptă compromisul cu propria lor ființă.

Mie mi se pare că literatura, ca mașină de fabulare, se sprijină pe doi stâlpi care constituie armătura necesară pentru ca opera literară să rezulte valoroasă. În primul rând, un stâlp estetic, care obligă la menținerea narațiunii (sau poemului, sau dramei, sau comediei) pe deasupra unor minime de claritate care ascund, sub ele, o lume subliterară în care creația e greu de cumpănit cu emoțiile cititorilor. De la realismul socialist la multiplele veleități așa-zis experimentaliste, absența talentului estetic transformă această subliteratură într-o montură de cuvinte incapabile să izbutească vreo fabulă valoroasă.

Dar un al doilea stâlp, de această dată cu aspect etic, apare, de asemenea, în considerarea fenomenului literar, dându-i calității estetice un complement care are mult de-a face cu tot ce s-a spus până acum legat de gândire și libertate. Presupușii etic și estetic nu au, desigur, nici sens egal și nici valoare egală. Literatura se poate instala în dificil echilibru pe o singură dimensiune estetică care să justifice arta pentru artă, și s-ar putea întâmpla ca și calitatea ecuației estetice să fie, pe termen lung, o condiție a unei vieți mai ample decât compromisul etic. Încă putem aprecia poemele homerice și cântările epice medievale, în timp ce am uitat deja, cel puțin în formă de conexiune automatică, simțul etic pe care l-au avut orașele elenice și feudele europene. Dar arta pentru artă este, în sine, un foarte greu exercițiu, întotdeau-

na amenințat de obiceiuri bastarde capabile să tergiverseze semnificația sa reală.

Cred că presupusul etic este elementul care tranformă opera literară în ceva cu adevărat demn de rolul măreț al fabulației. Dar ar conveni să înțelegem bine sensul a ceea ce spun, pentru că fabula literară, ca expresie a acelor legături ce uneau capacitatea umană de a gândi cu viețuirea – poate utopică – a ființei libere, nu poate reflecta orice tip de compromis etic. Înțeleg că opera literară nu admite decât compromisul etic al omului, al autorului, cu propriile sale intuiții despre libertate. E clar că fiecare om, chiar și cel mai viclean și echilibrat dintre autorii literari, niciodată nu este capabil (poate ar fi mai bine să spun: nu întotdeauna este capabil) de a-și depăși propria condiție umană; orice om, zic, este amenințat de orbire, și sensul libertății este suficient de ambiguu pentru ca în numele lui să se poată comite cele mai funeste greșeli. Nici calitatea estetică nu se poate învăța după schemele din manuale. Fabula literară este osândită să meargă pe nimerite atât în intuiția sa etică, cât și în compromisul său estetic, pentru că numai în acest fel va putea avea un semnificat acceptabil în termeni străini unei posibile mode trecătoare sau unei confuzii ce se poate corecta rapid. În timp ce istoria omului este mobilă și sinuoasă, nici intuiția etică, nici cea estetică nu pot fi anticipate ușor. Există autori a căror sensibilitate de a capta emoții colective îi face să se transforme în magnifice exemple ale undei colective domnitoare și dau operei lor un caracter de reflex condiționat. Alții, dimpotrivă, își iau pe umerii lor sarcina ingrată și deseori nu destul de aplaudată de a situa libertatea și creativitatea umană puțin mai sus pe acest drum care poate nici nu duce nicăieri. Este inutil să spunem că doar în acest caz literatura își îndeplinește funcția, mai exact identifică cu compromisul marcat de condiția umană și dacă cerem o rigoare absolută în aceste teze, numai ea s-ar putea numi cu toate onorurile adevărată literatură. Dar societatea umană nu se poate perpetua doar cu geniile, sfinții și eroii.

În această sarcină de căutare a condiției libere, fabula contează pe avantajele notorii pe care i le dă tocmai maleabilitatea internă a relatării literare. Fabula nu are nevoie să se supună niciunei impuneri care ar putea limita ambiții, noutăți și surprize și, câtă vreme este așa, își poate permite, ca niciun alt mediu al gândirii, să mențină bine ridicat stindardul utopiei. Poate că din această cauză cei mai judicioși autori de tratate de filozofie politică au decis să mascheze sub forma relatării literare acele propuneri utopice care la vremea lor nu fuseseră acceptate ușor fără hăinăria ficțiunii. O fabulă nu are limite pentru utopie, cât timp ea însăși este, din nevoie, ancorată în condiția utopică.

Dar expresia literară are avantaje nu numai în ușurința propunerii utopice. Plasticitatea internă a relatării, maleabilitatea situațiilor, personajele și întâmplările sunt un magnific creuzet în care să aventurezi fără riscuri majore un întreg atelier sau, dacă se preferă, un laborator în care ființele umane își probează conduita lor în condiții ce nu pot fi ameliorate pentru experiment. Fabula nu se limitează la a indica utopia; poate și să analizeze atent care este drumul străbătut și consecințele lui în toate acele alternative, de la înțeleapta prevedere până la prostia pe care gândirea creatoare o poate sugera.

Rolul literaturii ca laborator experimental a fost remarcat de nenumărate ori datorită ficțiunii științifice, speculației legate de epoci viitoare pe care apoi ne-a fost dat să le trăim. Critica și-a repetat până la saturație admirația pentru talentul anticipator al romancierilor care au știut să includă în fabulele lor coordonatele de bază ale unei lumi care apoi a urmat modelele enunțate acolo. Adevărata utilitate a fabulei drept creuzet experimental nu este anecdota ghicirii în anticiparea tehnică, ci portretul, atât punctual și direct, ca în negativ, capabil să transmute culorile unei lumi posibile, fie ea viitoare sau actuală. Ceea ce compune fresca literaturii ca laborator experimental este faptul în sine al căutării de compromisuri umane, de experiențe tragice și de

situații capabile să scoată la lumină întotdeauna ambigua nevoie de a opta orbește în fața solicitărilor lumii care ne înconjoară sau ne poate înconjura. În realitate, valoarea literaturii cu experiment de conduite are puțin de-a face cu anticipațiile, deoarece conduita oamenilor nu are decât trecut, prezent și viitor într-un sens specific și limitat. Există alte aspecte fundamentale ale formei noastre de a fi care, rezultă, dimpotrivă, dintr-o uimitoare permanență, și ne permite în așa fel să ne înduioșăm cu o narațiune emoțională radical străină nouă în termeni temporali. „Omul universal" este cel care are acest premiu major al fabulației literare, într-un atelier experimental care nu cunoaște nici frontiere, nici timpuri. Quijoții, otelii și donjuanii sunt cei care ne învață că fabula nu este decât un șah jucat de o mie de ori diferit cu piesele pe care destinul le poate face să apară în orice moment.

Ne-am putea gândi la cea mai absolută dintre determinări ca substrat al pretinsei libertăți pe care o proclam, și așa s-ar întâmpla fără nicio îndoială dacă n-am mijloci prezența acestei ființe imperfecte, volubilă și confuză, care este autorul ca om și ca persoană. Magia unui Shylock n-ar fi apărut niciodată fără bardul genial a cărui îndoielnică memorie este mult mai inconsistentă, desigur, decât cea a personajului căruia i-a dat și l-a privat de viață la întâlnirea cu moartea. Și ce să spunem despre anonimii clerici și jongleri de la care nu mai păstrăm decât rezultatul talentului lor? Fără îndoială, există un lucru ce merită să fie amintit pe deasupra oricărei determinări sociologice sau istorice care ar vrea să ni se impună: că până acum, în măsura în care ne putem imagina viitorul umanității, opera literară este strâns legată de necesitatea unui autor, de un izvor individual de acele instituții etice și estetice la care mă refeream înainte, ca filtru al curentului care fără îndoială purcede din orice societate ce-l înconjoară. În această conexiune dintre om și societate, cea care exprimă poate cel mai bine paradoxul ființei omenești supuse orgoliului condiției sale de individ și, în același timp, amarată de un înveliș colectiv de care nu

se poate descotorisi fără riscul unei nebunii. S-ar cuveni să extragem o posibilă morală: cea care semnalează limitele a ceea ce este literar ca acelea care constituie tocmai granițele naturii omului și învață mai departe condiția, identică pe de altă parte, de zei și demoni. Gândirea noastră poate imagina demiurgii, și ușurința culturilor umane de a inventa religii este o dovadă certă a acestui fapt; capacitatea noastră pentru fabulă poate proporționa baza literară utilă pentru a le ilustra, lucru pe care de la poemele homerice încoace n-am încetat să-l facem. Dar nici măcar în acest fel n-am putea ajunge să confundăm natura noastră și să terminăm odată pentru totdeauna cu slaba flacără a libertății care pâlpâie în conștiința intimă a unui sclav care poate fi obligat să se supună, dar nu să iubească, și să sufere până la moarte, dar nu să își schimbe cugetările lui profunde.

Când oarba mândrie raționalistă a fost capabilă să renoveze în spiritele iluministe tentația biblică, ultima maximă pe care o promitea, „Veți fi ca zei", n-a ținut seama că ființa umană reușise deja să ajungă mult mai departe pe acest drum. Mizeriile și mândriile care jalonaseră timp de secole sarcina de a deveni ca zei îi învățaseră deja pe oameni o lecție mai bună: că prin efort și imaginație puteau să ajungă să fie ca oameni și nu pot să încetez de a mărturisi, cu mândrie, că în această sarcină, desigur povârnită într-o parte foarte considerabilă, fabula literară s-a dovedit a fi o unealtă hotărâtoare în orice timp și în orice împrejurare: o armă capabilă de a-i învăța pe oameni pe unde trebuie urmată calea fără de sfârșit spre libertate.

Din *Les Prix Nobel. The Nobel Prizes 1989*, Editor Tore Frängsmyr, [Nobel Foundation], Stockholm, 1990.
Copyright © The Nobel Foundation 1989

Traducere din limba spaniolă de Ana Vădeanu

Prefață

Don Camilo José Cela s-a născut la 11 mai 1916 în Iria Flavia (Galicia). Despre arborele lui genealogic aflăm, din primul său volum de memorii, că ramura tatălui „are o anumită strălucire și oarecare vechime în istoria Galiciei": „În familia mea aveam un mareșal și un evlavios" – mărturisește don Camilo –, adică reprezentanți ai celor două mari puteri ale statului, Armata și Biserica. Și continuă: „Dar, dacă stai să te gândești bine, această situație există în majoritatea familiilor spaniole", cuvinte ce reflectă modestie, lăsând în prim-plan faima poporului spaniol, care, de-a lungul istoriei, s-a dovedit a fi, epoci îndelungate, una dintre cele mai mari puteri militare și religioase din lume. În afara membrilor, să zicem importanți, ai familiei paterne, don Camilo menționează și o ramură țărănească, rude care trăiesc „în locuri pierdute prin munții Piñor de Cea, în apropiere de imensa mănăstire Osera", iar așezările lor „sunt micuțe, vechi și statice", constituind „un colț onest și clipocitor ca apele ce curg sub vechea moară liniștită și resemnată asemenea ciocârliei de munte al cărei tril răsună prin lanurile de porumb". Caracteristicile acestei pături sociale care este țărănimea, despre care Cela vorbește întotdeauna poetic, contrastează puternic cu acelea ale primelor două categorii menționate, Armata și Biserica, instrumente de luptă – prima cu armele, a doua cu doctrina, deși a fost o vreme când și Biserica a luat armele în mână.

Despre ramura maternă, don Camilo povestește că străbunicul său, Camilo Bertorini, din părinți italieni, după ce a studiat în Anglia și s-a căsătorit acolo cu Maria Margarita Jones, „a venit în Spania ca administrator al «The West Railway Galicia», calea ferată pe care el a construit-o. Acest tren circula între Carril și Santiago de Compostela (și continuă să mai circule și astăzi). În Iria Flavia, pe unde trecea trenul, „străbunicul și-a construit casa, ca un bun feroviar, și în acea casă ne-am născut bunica mea Nina și eu". Bunica Nina s-a căsătorit cu John Trulock, „care a venit din Anglia la vârsta de douăzeci de ani pentru a lua în primire administrația lui «The West»". Don Camilo mai povestește că familia Trulock a fost una „călită în piraterie și navigație, iar când a fost scoasă din ambianța ei s-a dezumflat... ", dar tatăl bunicului, care se numea tot John Trulock, născut la Londra, ca și soția acestuia, Henriette Glascott, a ajuns „să aibă mult prestigiu și un mare renume. În Londra. Deși cam departe de centrul orașului, dincolo de stadionul lui Tottenham – clubul de fotbal cel mai bogat din Anglia –, există o stradă Trulock Road, care se numește astfel în cinstea sa. Acest John Trulock a avut o deosebită putere economică și a ajuns să aibă cea mai importantă fabrică de lumânări de seu a Imperiului britanic, lumânări ce se vindeau în întreaga lume. Fabrica avea ambarcader propriu pe cheiurile Londrei, așa de mare era proprietatea ei! Pe străbunicul meu l-a ruinat, peste noapte, Edison, când a avut ideea de a inventa lumina electrică. Eu îmi asum răspunderea afirmând că la o asemenea concurență nu era posibil să reziste".

Invitată personal de către Don Camilo pentru a conferența de mai multe ori în Spania despre creația sa, în anul 2000 mărturiseam auditoriului că ne-ar fi plăcut să ne intitulăm intervenția *Cela nu poartă corset*, dar ne-am gândit că s-ar putea spune că nu este un titlu serios. Totuși, adevărul este că Cela nu poate fi încorsetat într-unul dintre curentele

literare, deoarece fiecare dintre scrierile sale se pretează la multiple interpretări.

Există obiceiul de a încadra creația celiană în tremendism. Dar am afirmat întotdeauna că *Cela este tremendist* nu numai datorită limbajului natural, brut, excrementțial, pe care îl folosește în mod intensiv, și prin nararea unor stări de fapte oribile. Amintim că au existat voci care i-au atribuit paternitatea tremendismului chiar lui Cela, opinie pe care don Camilo o respinge, considerând că tremendismul a existat dintotdeauna în literatura spaniolă. În aceste ultime decenii, de când limbile trăiesc un moment important în istoria lor, îmbogățindu-se sau sărăcind din cauza neoregionalismelor, Camilo José Cela, ca *Gran Señor* și stăpân al limbii spaniole, folosește un limbaj prin care dorește să se solidarizeze cu moștenirea lăsată, printre alții, de Cervantes, Arcipreste de Hita sau Quevedo și să o păstreze, căci viața reală cotidiană a oferit tremendisme în orice moment. Însă Cela nu este doar tremendist. Dacă luăm bine seama la finețea analizei morale și psihologice, el *este un clasic. Este, de asemenea, baroc* datorită stilului care pare complicat și încâlcit, cu adăugiri de prisos; *este simbolist* prin subtilitatea exprimării, gustul pentru temele stranii și intenția de a sugera lucrurile prin imagini, fără a le descrie; este suprarealist în operele care pretind să fie o interpretare a subconștientului; este autor de romane de moravuri, căci tratează probleme ale vieții obișnuite și contemporane; cărțile sale de călătorie pot fi încadrate în curentul de la '98; este, de asemenea, picaresc deoarece nu numai în *Noile isprăvi și necazuri ale lui Lazarillo de Tormes*, ci în multe alte lucrări tema dominantă o constituie foamea, la care se adaugă sentimentul acut și dureros al singurătății și al nesiguranței zilei de mâine; este extrem de combativ, dispus prin înclinație naturală să lupte pentru apărarea valorilor umane sau să atace ceea ce crede că merită să fie combătut. Dar Cela este, în egală măsură, un mare trubadur. După cum se

știe, poezia trubadurilor – ca și întreaga creație celiană – este lirică prin excelență. Trubadurul poate fi sincer și acerb, virulent. În efortul lor de a-și perfecționa măiestria și pentru a se deosebi de colegii de breaslă ce practicau un stil clar, simplu, pe care-l putea înțelege oricine, unii trubaduri medievali au ajuns să creeze o poezie închisă și alambicată, așa-numitul *trobar clus*, folosind multe cuvinte rare și ambigue sau luându-le cu sensurile lor mai puțin obișnuite; această poezie ermetică era accesibilă numai unui public de inițiați. Așa că, dacă privim cu atenție, don Camilo are toate aceste calități ale trubadurului.

După părerea noastră, două sunt cauzele care motivează stilul său inconfundabil: una este cultivarea spaniolei pure, populare, vorbite pe stradă, motiv pentru care Cela a scris și doctele sale *Dicționar secret* și *Enciclopedia erotismului*. A doua considerăm că a fost forma sa de protest și de luptă împotriva cenzurii. Căci într-o țară atât de catolică precum Spania și în perioada întregii dictaturi a lui Franco, în care Cela a creat majoritatea operelor, când Biserica a căpătat puteri depline, ajungând să controleze absolut totul, folosirea, într-o operă literară, a așa-numitelor cuvinte „urâte", „obscene" sau, în general, care „fac o impresie proastă", trebuia să șocheze, să supere, să înfurie cenzura.

Creația literară a lui Camilo José Cela este pe cât de vastă, pe atât de variată, căci, în afara faptului că poate fi încadrată în aproape toate curentele literare, nu trebuie să uităm că ea abordează și toate genurile literare, realitate pe care Fernando Sánchez Dragó a sintetizat-o spunând că Cela „este un fel de om-orchestră al literaturii: a abordat absolut toate registrele a ceea ce se poate face în literatură".

Întreaga creație celiană constituie o permanentă dovadă a dragostei față de Spania și, în același timp, o critică acerbă față de ideologia totalitaristă instaurată de Franco, deși don Camilo a afirmat întotdeauna că niciodată n-a criticat nimic, ci doar a observat și a consemnat anumite fapte.

Considerăm că, în afara celor menționate mai sus, Cela este mai ales un cronicar. Este un autor de memorii istorice. Desigur, există o deosebire între un cronicar-autor al unei istorii în care evenimentele se expun în ordinea în care au avut loc și un autor de memorii istorice, care prezintă întâmplările după cum și le amintește. Dar Camilo José Cela îi reunește pe ambii. De aceea am susținut permanent că ansamblul creației celiene este, în esența lui, o cronică a zilelor însorite, dar mai ales a furtunilor unui secol, ale secolului XX, pe care viața scriitorului l-a străbătut începând din 1916, o teribilă critică a timpului său, oglindă a relelor de care Spania a suferit în epoca în care ilustrului scriitor i-a fost dat să trăiască.

Într-unul dintre eseurile sale, Cela declara că „este greu ca scriitorii secolului XX, oamenii care cu pana în mână trebuie să scriem acte autentice despre timpul în care trăim, să ne putem simți cu adevărat bucuroși, ori veseli în adâncul sufletului. Timpul nostru nu este, cu adevărat, bun, nici prietenos, iar bucuria reflectării lui exacte trebuie să se bazeze pe adevăr, pe mărturisirea publică a întregului adevăr, dacă nu vrea să moară și să fie măturată".

Marea sa dragoste față de țară o găsim exprimată, în fel și chip, în toată creația celiană, dar considerăm că formularea cea mai frumoasă a sentimentului de patriotism pe care am întâlnit-o până acum este cea din *Cristo versus Arizona*, operă ce constituie un imn închinat patriei-mame și emigrației de după războiul civil din 1936, acelora care cu durere și amărăciune s-au văzut nevoiți să ia drumul pribegiei: „Omul iubește pământul care l-a văzut născându-se, uneori acel pământ nu este frumos, dar întotdeauna este al lui [...], omul iubește soarele și vântul care l-au văzut născându-se, uneori sunt ostile, dar întotdeauna sunt ale lui [...], omul iubește pământul mai mult pentru că e al lui decât pentru că e frumos și îl apără cu vorba, cu viclenia și cu arma și ucide și se lasă ucis pentru el, mor mai mulți oameni pentru

apărarea pământului lor decât pentru sufletul lor, pentru a-și salva pământul mai mult decât pentru a-și salva sufletul, dar nimeni n-a murit vreodată cu ideea de a se fi purtat întotdeauna bine."

În opera sa *Lemn de cimișir*, Cela amintește unul dintre aspectele pe care astăzi se pare că mulți dintre noi le uităm din cauza fenomenului emigrării, generalizat în lumea întreagă: „Nu este sănătos să nu ții seama de mormintele bunicilor, ale părinților, ale fiilor, ale nepoților și ale servitorilor, familiile trebuie să se transforme în țărâna propriului pământ pentru ca stejarii și castanii să crească mai vânjoși și mai solemni, pentru ca cimitirul să respire mai tare și mai adânc, nu este demn să fii îngropat în străinătate și înconjurat de morți pe care nu-i înțelegi."

În paginile scrise de Camilo José Cela găsim cronica zilnică a timpului său, narată cu exactitatea unui dicționar istoric. Dacă am reuni toate personajele celiene într-un tablou de ansamblu, am avea reprezentarea societății spaniole de la începutul secolului XX, trecând prin momentul 18 iulie 1936 și anii următori până în zilele noastre, cu tot spectrul de probleme existente pentru fiecare categorie sau pătură socială.

Oamenii și obiceiurile lor, faptele lor bune sau rele – toate acestea situate în ambianța peisajului natural –, locurile, cu miturile și legendele lor – cu alte cuvinte, ansamblul a ceea ce compune istoria vie a poporului și a țării –, ar fi, în definitiv, materia operei celiene.

Martor al mersului istoriei în toate aspectele ei – politic, social, economic și cultural –, Camilo José Cela și-a întipărit în minte multiple evenimente ce constituie izvorul său de inspirație fecund și variat, pe care sensibilitatea și eleganța artei sale le-au redat în opere cuceritoare, cu profunzime psihologică, uneori încărcate de alegorii, antiteze și meditații morale. Tonul narațiunii, ironia sa subtilă încărcată de savoare și stilul pitoresc și expresiv îi dau o

captivantă notă de realism, cu contururi originale și o bogăție ieșită din comun.

Adâncul sens moral al scrierilor lui Cela dovedește profundele sale cunoștințe despre caracterul acestei specii a regnului animal care este omul, pe care îl compară foarte des cu alte specii de animale. De aceea, la fel ca în fabulele lui La Fontaine, operele lui Cela conțin întotdeauna o morală. Don Camilo critică și moralizează prin frazele sale filosofice presărate cu inteligență de-a lungul narațiunilor pentru că este, de asemenea, un scriitor-filosof.

Lui Camilo José Cela Trulock i-au fost acordate 14 medalii de aur și o medalie de aur cu briliante, ca și alte 21 de distincții atât din partea unor țări europene, cât și din Statele Unite ale Americii, America de Sud și Asia. A primit 11 premii de literatură, între care se numără și Premiul Nobel, în 1989. A fost cetățean de onoare al multor orașe de pe mapamond și fiu adoptiv a 13 localități, membru în opt academii și membru de onoare al altor 18. I-a fost acordat titlul de Doctor Honoris Causa în 25 de universități din întreaga lume... Iată, foarte pe scurt, dovada recunoașterii universale a valorii acestui eminent om al culturii secolului XX care este Camilo José Cela Trulock.

*

Există un acord unanim în ceea ce privește când și cum a început efectiv drumul noii nuvelistici spaniole de după război: anul 1942, cu *Familia lui Pascual Duarte* de Camilo José Cela. Romanul, înspăimântător nu atât prin trâmbițatul teribilism, cât prin maturitatea stilului unui autor în vârstă de 26 de ani care debuta ca romancier, îi aduce faima.

Camilo José Cela a fost un autor contra curentului, celebru, rebel, contestatar al normelor consacrate prin tradiție, revoluționar al scrisului, blasfemator, care a cunoscut atât defăimarea,

cât și adulația. Dar, paladin și cavaler rătăcitor al limbii, despre care spunea că „limba este o universitate pe care nu o absolvim niciodată, în care niciodată nu învățăm destul și pe care niciodată nu o dominăm, pentru că nu are astâmpăr", Cela a folosit pana drept lance împotriva barbarismelor, a neologismelor și a prostului-gust, intrând pe ușa principală a tuturor bibliotecilor și limbilor din lume – *Familia lui Pascual Duarte* a fost tradusă în peste 60 de limbi, inclusiv latină și esperanto, totalizând mai mult de 210 ediții, fiind cartea cea mai citită din literatura spaniolă, după *Don Quijote*.

În momentul apariției sale (prima ediție, Burgos, 1942), se produce una dintre cele mai scandaloase „diviziuni de opinii" din recenta istorie literară spaniolă. Uneori, în paginile aceluiași ziar, *Pascual Duarte* este preamărit și denigrat deopotrivă. Până în zilele noastre, o armată de recenzenți și comentatori au emis cele mai diferite opinii: „O carte care trebuie reprobată pentru ateismul ei și pentru că este împotriva bunelor obiceiuri", spun unii; „extrem de creștină apologie a valorilor umane", afirmă alții. În paginile ziarelor *El Alcázar* și *Ya*, falangiste și catolice, autorii articolelor se contrazic în fața unei opere care, pur și simplu, le scapă din mâini. În săptămânalul *Ecclesia*, organ al Bisericii Catolice spaniole, acest roman a fost calificat cu un 3, ceea ce înseamnă „dăunător" pentru Generalitate, spunându-se următoarele: „Este o operă literară notabilă, dar nu trebuie citită, nu atât pentru imoralitatea ei, care este destul de mare, cât mai ales pentru că este repulsiv de realistă. Nota ei este cruzimea brutală cu care exprimă totul, inclusiv indecentul, în jurul relatării pe care o face un condamnat la ultima pedeapsă, a vieții lui și a familiei lui."

Cenzura arată o perplexitate asemănătoare, permițând prima ediție, dar interzicând-o pe a doua.

Pascual Duarte a mai fost analizat și comentat și de numeroși psihologi, juriști și criminologi, deoarece nebunia și crima au dat la iveală realități umane care se află dincolo de

normalitate, de corectitudine și care prin aceasta pun în lumină cele mai adânci prăpăstii ale ființei umane. De aceea au fost întotdeauna o constantă în literatura tuturor timpurilor: de la tragediile grecești la cele ale lui Shakespeare și de la picaresc la *Pascual Duarte*.

S-a susținut, de asemenea, că este un roman care denigrează societatea spaniolă și atacă morala creștină, o carte care exaltează crima violentă și chiar o apologie a crimei. S-a mai menționat că „*Familia lui Pascual Duarte* este – și s-ar putea susține că este prin excelență – un roman al Onoarei". Pentru că, la urma urmelor, Pascual încearcă să apere permanent prestigiul, onoarea și liniștea familiei sale, această dorință fiind cea care îi ghidează acțiunile. Este un loc comun faptul că, în Spania, Onoarea are rădăcini foarte adânci, care se pierd în negura veacurilor. Pentru fiecare spaniol, „mama mea, sora mea, soția mea, icoane-ntr-un altar!" Privind prin această prismă, *Pascual Duarte* este, de asemenea, o carte de capă și spadă. Capa nu mai e de mult la modă, și spada de asemenea. Astăzi spaniolul spală onoarea familiei sale cu cuțitul, „fierul" pe care-l folosește și Pascual pentru a-și proteja, apăra și răzbuna familia. Dar în inima lui Pascual sălășluiește sentimentul unei fatalități, poate de origine arabă, existentă probabil în Extremadura, căci el gândește: „Cine știe dacă nu cumva era scris în Cartea Sfântă că nenorocirea avea să fie singurul meu drum!" Pentru că cele trei femei din jurul lui, când fiul Pascualillo a murit, „trei femei de care eram unit prin vreo legătură, deși uneori mă simțeam tot atât de străin de ele ca de primul necunoscut ce mi-ar fi ieșit în cale, tot atât de dezlegat de ele ca și de restul lumii; și din aceste trei femei, niciuna, credeți-mă, niciuna n-a știut cu dragostea sau cu purtarea ei să-mi facă mai suportabilă durerea morții fiului; dimpotrivă, părea de parcă s-ar fi pus toate de acord să-mi amărască viața. Aceste trei femei erau nevasta, mama și sora mea."

Iar în momentul final al vieții, cu capul în *garrotte*, Pascual îi spune călăului: „Facă-se voia Domnului!"

Cred că am fost prima persoană care a susținut și demonstrat că *Familia lui Pascual Duarte* este o carte dedicată Destinului, opinie cu care Camilo José Cela a fost întru totul de acord și motiv pentru care, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la apariție, don Camilo a ales, pentru a o publica în *El Correo Gallego* din 18 decembrie 1992, lucrarea mea intitulată „La mulți ani!", cu subtitlul adăugat de redacția ziarului: „Ana Vădeanu, traducătoarea în română a operei lui Cela, analizează *Familia lui Pascual Duarte*".

Și astfel, înclinându-se într-o parte și în alta, au trecut 70 de ani de critică fără ca, la capătul unui atât de lung termen, să se poată aventura spre o concluzie definitivă, căci, după cum se vede, este incredibil cum un roman care nu ajunge la două sute de pagini poate să fie atât de baroc încărcat încât, datorită unghiului din care se privește, se pot emite o mie și una de considerații, de analize și critici literare.

Chiar în primul paragraf al romanului observăm elementele-cheie care determină desfășurarea actelor violente ale lui Pascual.

Printre factorii ambientali sau sociologici – care au o pondere atât de mare în criminologie –, în romanul de care ne ocupăm cheia este familia lui Pascual Duarte, după cum se desprinde chiar din titlul mai mult decât descriptiv.

Cuvintele cu care începe romanul sunt primele pe care Pascual le așterne pe hârtie, în mărturisirea sa: „Eu, domnule, nu sunt rău, deși nu mi-ar lipsi motive ca să fiu." Pascual nu este deci un criminal înnăscut. În continuare, el afirmă egalitatea esențială a tuturor ființelor umane în momentul nașterii: „Aceeași piele avem toți muritorii când ne naștem și totuși, pe măsură ce creștem, destinul se complace în a ne diversifica de parcă am fi de ceară și a ne destina, pe căi diferite, aceluiași sfârșit: moartea."

Aici poate ar fi cazul să introducem observația că încă de la naștere personajul nostru a fost destinat vieții pe care avea s-o trăiască, prin simbolismul numelui său. Nu poate fi întâmplător faptul că Pascual se numește așa. Numele său înseamnă „pascal", referitor la Paști. Capelanul închisorii îl califică drept un „miel blând", ceea ce ne trimite la „mielul pascal" sacrificat la Paști. Acest „miel blând", acest om care mărturisește că „nu e rău", a cărui voce ce se confesează este cea a unui inocent și care îi este sufocată în gât de șurubul unui *garrotte*, nu are altă vină decât că s-a născut într-o familie destrăbălată: mama, sora și soția, cele trei femei din familia lui care ar fi trebuit să fie niște sfinte „-ntr-un altar", nu sunt decât trei curve: mama lui rămâne gravidă nu se știe cu cine, sora lui practică prostituția într-un bordel, iar nevasta lui se culcă cu amantul surorii lui.

De-a lungul romanului este permanent prezentă antiteza între fondul bun al lui Pascual, între bunele lui intenții inițiale și rezultatul final al acțiunilor lui – întotdeauna acte violente. Pentru că, prin buna lui comportare, Pascual mergea împotriva curentului, în acest caz, împotriva Destinului, ceea ce nu era cu putință.

Gândul fatalității îl urmărește necontenit: „...vremurile trecute rămâneau, încet-încet, uitate, până când steaua rea, această stea rea sub care m-am născut și care părea că se înverșunează să mă urmărească, a vrut să le reînvie spre răul meu. [...] E dureros să te gândești că puținele dăți în care în această viață mi s-a întâmplat să nu mă port prea rău, această fatalitate, această nenorocită stea care, așa cum v-am spus mai înainte, pare că se complace în a mă însoți [...]"

Nu încape nicio îndoială că purtarea lui Pascual era condiționată de Destinul său, așa cum se observă din mărturisirea lui în care folosește modul condițional: „Dacă m-aș fi purtat rău, aș fi stat în Chincilla cei douăzeci și opt de ani la care fusesem osândit, [...] liber de noi delicte de sânge [...] dacă m-aș fi purtat nici bine, nici rău, ca toți [...] cei douăzeci

și opt de ani s-ar fi transformat în paisprezece sau șaisprezece, mama ar fi murit de moarte naturală până când aș fi obținut eu eliberarea, sora mea Rosario și-ar fi pierdut deja tinerețea, cu tinerețea frumusețea și cu frumusețea pericolul, iar eu [...] aș fi ieșit blând ca o oaie [...] și îndepărtat, probabil, de pericolul unei noi decăderi."

Dar paragraful pe care-l considerăm cel mai sugestiv și cu o forță de imagini cinematografice este descrierea drumului spre casă – după ce a fost eliberat înainte de termen din închisoare – din clipa în care Pascual iese din gară, în plină noapte, întâmpinat de „un frig ascuțit ca pumnalul" ce i s-a înfipt în inimă: „Noaptea era senină, fără niciun nor" (cum senin era sufletul lui Pascual în acel moment), „iar luna, ca o azimă, stătea pironită în mijlocul cerului. [...] Puțin mai încolo [...] se afla cimitirul. [...] Părea că Providența se complăcea să mi-l scoată în drum. [...] Umbra corpului meu mergea mereu înainte, lungă, foarte lungă, atât de lungă cât o arătare, foarte lipită de pământ, urmând terenul, când întinzându-se dreaptă pe drum, când urcând pe împrejmuirea cimitirului, parcă vrând să se ițească. Am alergat puțin; umbra a alergat și ea. M-am oprit; umbra, de asemenea, s-a oprit. Am privit spre bolta cerească; de jur-împrejur nu era nici măcar un singur nor. Umbra avea să mă însoțească, pas cu pas, până la sosire."

Umbra corpului este Destinul. Ea „mergea mereu înainte" căci „înainte de a ne naște" Destinul ne este scris și trebuie să-și urmeze cursul. Umbra este comparată cu o arătare – deci ceva ireal, după cum ireală fusese scurta lui ședere în închisoare, care-l împiedicase să-și îndeplinească Destinul, și este „atât de lungă" cum lungi aveau să fie zilele lui de condamnat la moarte. Iar această arătare, care este Destinul lui, îl însoțește „foarte lipită de pământ" – pământul pe care trăiește Pascual și în care ne ducem toți muritorii –, „când întinzându-se dreaptă pe drum" – cum drept fusese drumul vieții lui până la un anumit moment –, „când

urcând pe împrejmuirea cimitirului", peste care parcă ar fi vrut să arunce o privire ca să vadă ale cui morminte mai lipseau. E foarte sugestivă imaginea drumului, care simbolizează viața lui Pascual, întinzându-se de-a lungul cimitirului în care duc toate acțiunile lui. Iar când Pascual ridică ochii spre bolta cerească, vede că nu era nici măcar un singur nor care ar fi putut ascunde luna și atunci își dă seama că umbra, Destinul lui, avea să-l însoțească „pas cu pas până la sosire". Până la sosirea clipei în care Destinul trebuia să se împlinească.

Ana Vădeanu

Familia lui Pascual Duarte

Familia Iuri Pascual Duarte

Pascual Duarte, din nou curat

Deoarece de foarte multă vreme nu-și mai schimbase hainele, Pascual Duarte era murdar și aproape de nerecunoscut. Foarte curat, ceea ce se numește foarte curat, n-a fost, e drept, niciodată, dar nici să umble așa de murdar ca în ultima vreme, nu-i era felul. Cărțile cu multe ediții sfârșesc întotdeauna prin a se murdări și, din când în când, se cuvine să le dai cu puțină apă pe față ca să le readuci la starea lor. Igiena asta e-o artă înșelătoare dar necesară, artă pe care, cu toate că trebuie s-o folosești cu grijă pentru a nu cădea în ghearele ei, crude ca ale viciului, nu este prudent nici s-o eviți, nici s-o disprețuiești. În Orense trăia un domn, pe nume don Romualdo Vaqueriza Duque, care poreclea bideul „cap de pod al francmasoneriei în vetusta civilizație hispană"; lumea, care nu știa bine ce vrea să zică aia vetustă, îl lăsa să vorbească. Don Romualdo, care era foarte arătos, a murit de-o tumoare anală de care, potrivit datelor științei, din câte se spune, se pare că ar fi putut scăpa cu săpun. Mie nu mi-ar plăcea ca amintirea lui Pascual Duarte – sărmanul Pascual Duarte, mort prin garrotte! – să moară asemenea lui Don Romualdo, de pe urma fricii sale față de apă.

Noi, scriitorii, corectăm, de obicei, șpaltul primelor noastre ediții, iar uneori nici măcar atât. Pe celelalte care urmează le lăsăm în seama editorilor care, poate datorită cunoscutei pasiuni față de nobilul și amuzantul joc de carambol, îl deleagă pe lucrătorul tipograf, care se sprijină pe corector

care, cum nu-și mai vede capul de atâta treabă, îl cheamă în ajutor ca tot omul, pe vărul sărac care, cum este mai degrabă leneș, trimite pe-un vecin. Rezultatul este că, până la urmă, textul nu-l mai recunoaște nici taică-său: în acest caz, un servitor al dumneavoastră. Adesea, cărțile se îmbunătățesc ca urmare a acestei gratuite și tacite colaborări, dar ca autori rareori catadicsim s-o recunoaștem și-avem obiceiul să preferăm, stăpâniți poate de îngâmfare, ceea ce mai bine sau mai puțin bine scriseserăm noi.

Câteodată mă gândesc că a scrie nu înseamnă decât a compila și a ordona și că întotdeauna cărțile se scriu, uneori singure, chiar dinainte de a începe materialmente să le scrii și chiar după ce le-ai pus punct. Recolta senzațiilor se cerne prin ciurul miilor de găuri din cap și când se simte coaptă și la soroc, se așterne pe hârtie și cartea se naște. Doar că după ce se naște, cartea continuă să crească – armonios sau dezordonat – și să evolueze: în capul autorului ei, în imaginația sau în simțămintele cititorilor și, desigur, în paginile edițiilor ulterioare. Aceste creșteri nu sunt, e drept, la fel de importante, dar toate o fac să crească. Un copil crește altfel decât un cancer, dar cancerul – și asta e buba – crește și el.

În cazul lui Pascual Duarte aproape c-a trebuit – cu acest prilej – să recurg la chirurgie pentru a-l curăța de ceea ce-i prisosea, ca și pentru a-i reda ceea ce îi fusese înlăturat; până la urmă, din fericire, a fost de-ajuns o săpunire bună. Deși acum, recitindu-l după atâția ani, am fost ispitit să-l dichisesc cu mai multă silință și gingășie, am preferat să las lucrurile – în ceea ce privește aspectele esențiale – așa cum erau și să nu le mai tot scormonesc. „N-o scormoni, că-i tinerică și nu-i bine" – am auzit spunându-se prin câmpia Salamancăi, ceva mai sus de peisajul din Extremadura al lui Pascual Duarte. Și-apoi, capul meu nu mai este cel de acum douăzeci de ani, iar această carte este produsul capu-

lui meu de atunci și nu al capului meu de acum. Să respectăm calendarul.

Montaigne numea ordinea virtute tristă și sumbră. Probabil, Montaigne a confundat ordinea cu masca ei, cu simpla ei aparență; asta e o atitudine frecventă la oamenii ordinei, la cei care numesc ordinea ceea ce nu este ritm, ci liniște și, pentru că nu fac deosebirea între cur și cele patru posturi mari, sfârșesc ca Ieremia cu oiștea-n gard. Eu cred că ordinea este ceva vesel, viu și luminos; lucrurile triste, și moarte, și opace se dau de obicei, în mod fraudulos și emfatic, drept ordine, când în realitate nu-s decât un mare gol. Bolta cerească e-o minunăție de ordine. Ordinea publică, dimpotrivă, nu e mult prea adesea, decât un haos silențios forțat să pară c-ar avea culoarea limpede a ordinei, cu toate că nu se lasă, desigur, nimeni păcălit.

Dar dacă uneori gândesc că a scrie și a ordona sunt unul și același lucru, alteori bănuiesc contrariul și ajung chiar să cred în inspirația despre care ne vorbesc poeții romantici – acești mari mistificatori – și critici romantici – acești îndrăzneți paladini ai confuziei. Socotesc salutar – înțelept, nu știu dacă e – să nu te gândești mereu la ceea ce-i accesoriu și, în schimb, să faci variații pe marginea esențialului, a ceea ce-i permanent. O spun gândindu-mă că nu m-ar mira deloc nici să pot ajunge să includ inspirația în orbita ordinei.

Romanul meu *Familia lui Pascual Duarte,* după cât de mult am trudit la el, am să încerc să nu-l mai ating. Textul original rămâne fixat (poate că ar fi mai puțin pedant să spun: stabilit) în această ediție și la ea voi încerca să mă refer ori de câte ori voi avea nevoie. Traducerile lui vor trebui să fie admise așa cum sunt, afară de cazul în care viitorii mei traducători vor prefera să se mlădieze după textul de azi, lucru pentru care le-aș fi recunoscător. Cum e lesne de-nțeles, aproape-ntotdeauna a trebuit să iau de bune traducerile, căci, pentru a le revizui și comenta, aș avea

nevoie de niște cunoștințe pe care sunt foarte departe de a le poseda. Pe vremea când eram în La Coruña am cunoscut, și-am admirat mult, un gardian public, pe nume Castelo, care purta brodate pe mânecă șapte steguleț, câte unul pentru fiecare țară a cărei limbă o vorbea. Nu-i cazul meu și nu mi-e rușine să recunosc că n-aș fi putut să fiu gardian public sau, cel puțin, gardian public în La Coruña; poate că în Jaén sau în Cáceres se cer mai puține cunoștințe.

În sfârșit: important e că Pascual Duarte e curat. Acum se pregătește să-nceapă să moară din nou, puțin câte puțin.

Palma de Mallorca, 23 august 1960

Dedic această ediție dușmanilor mei, care m-au ajutat atât de mult în cariera mea.

Nota celui care a transcris

Mi se pare că a sosit momentul de a da la tipar memoriile lui Pascual Duarte. Să le fi dat înainte ar fi fost, poate, puțin cam pripit; n-am vrut să mă grăbesc, pentru că lucrurile trebuie făcute la timpul lor, inclusiv corectarea greșitei ortografii a unui manuscris, și pentru că nu poate duce la nimic bun ceva făcut, cum s-ar spune, în goana mare. Să le fi dat mai târziu, n-ar fi avut, pentru mine, nicio justificare: lucrurile trebuie să fie arătate când sunt de-acum terminate.

Paginile pe care le transcriu în continuare, găsite de mine la jumătatea anului '39, într-o farmacie din Almendralejo – unde Dumnezeu știe ce mâini necunoscute le-au lăsat –, mi-au luat timpul, de atunci și până acum, pentru a le traduce și ordona, căci manuscrisul – în parte datorită scrisului urât și în parte pentru că am găsit foile nenumerotate și nu foarte în ordine – era aproape ilizibil.

Doresc să fie clar de la bun început că în lucrarea pe care azi o prezint curiosului cititor nu-mi aparține decât transcrierea; n-am corectat și n-am adăugat nici măcar o virgulă, deoarece am vrut să respect relatarea până și în stilul ei. Am preferat, în unele pasaje peste măsură de aspre ale lucrării, să fac uz de foarfece și să tai în carne vie; procedeul lipsește, evident, cititorul de a cunoaște unele mici detalii – care însă nu pierde nimic dacă nu le știe –; dar prezintă, în schimb, avantajul că evită să-i cadă privirea pe intimități chiar repugnante, în legătură cu care – repet – mi s-a părut mai convenabilă tăierea decât șlefuirea.

Personajul, după părerea mea, și poate că este singurul motiv pentru care îl fac să iasă la lumină, este un model de conduită;

un model nu pentru a-l imita, ci pentru a fugi de el; un model în fața căruia orice atitudine de îndoială este de prisos; un model în fața căruia nu se poate spune decât:

– Vezi ce face? Ei bine, face tocmai pe dos de ceea ce ar trebui.

Dar să-l lăsăm să vorbească pe Pascual Duarte, care are lucruri interesante să ne povestească.

Scrisoare prin care se anunță trimiterea originalului

Către don Joaquin Barrera López.
Mérida.

Mult stimate domn,

Mă veți scuza că vă trimit această lungă povestire care însoțește această scrisoare, și ea lungă, pentru cât spune, dar cum dintre prietenii lui don Jesús González de la Riva (Dumnezeu să-l ierte, așa cum cu siguranță că și el m-a iertat pe mine) dumneavoastră sunteți singurul a cărui adresă mi-o amintesc, dumneavoastră vreau să v-o trimit ca să mă scap de ea, căci mă arde numai când mă gândesc că am putut s-o scriu, și ca să evit s-o arunc cumva, într-un moment de tristețe, din care Dumnezeu a binevoit să-mi dea din plin în ultima vreme, și să-i privez în acest fel pe unii de a învăța lucruri pe care eu nu le-am știut decât atunci când a fost prea târziu.

Să fiu puțin mai explicit. Cum din nefericire e limpede pentru mine că-n amintirea celorlalți numele meu va fi legat mai mult de blestemății decât de orice altceva, și cum vreau să-mi descarc conștiința cu această mărturisire publică, ceea ce, trebuie recunoscut, nu-i deloc o penitență neînsemnată, iată de ce m-am simțit îndemnat să relatez câte ceva din ceea ce-mi amintesc despre viața mea. Niciodată memoria n-a fost punctul meu tare și știu că este foarte probabil să fi uitat multe lucruri, chiar interesante, dar, în ciuda acestui fapt, m-am apucat să povestesc acea parte care n-a vrut să-mi iasă din minte și pe care mâna n-a refuzat s-o

aștearnă pe hârtie, pentru că o altă parte, când am încercat s-o povestesc, mi-am simțit sufletul icnind în așa hal, c-am preferat s-o trec sub tăcere, iar acum s-o uit. Când am început să scriu aceste memorii, sau cum să le spun, îmi dădeam bine seama că va exista ceva în viața mea – moartea mea, deie Domnul să vină cât mai repede – ce n-aș putea povesti în vreun fel; mult mi-am mai frământat creierii cu această trebușoară și, în scurta viață care-mi rămâne de trăit, aș putea să jur că nu o dată m-am gândit să mă dau bătut atunci când mintea mea nu mă ajuta să înțeleg unde trebuia să pun punctul final. M-am gândit că cel mai bine ar fi să încep și să las deznodământul pentru când o vrea Dumnezeu să-și ia mâna de pe mine, și așa am făcut; astăzi, când se pare că deja sunt plictisit de toate sutele astea de foi pe care le-am umplut cu pălăvrăgeala mea, întrerup definitiv scrisul pentru a lăsa imaginației dumneavoastră reconstituirea a ceea ce îmi mai rămâne încă de trăit, reconstituire care nu vă va fi greu de făcut, pentru că, în afara faptului că îmi rămâne cu siguranță foarte puțin, între acești patru pereți nu cred să mi se întâmple mare lucru în continuare.

Când am început să redactez cele ce vă trimit, mă sâcâia ideea că la acea dată cineva știa deja dacă aveam să ajung la sfârșitul relatării mele, sau unde aveam s-o întrerup dacă timpul pe care-l foloseam ar fi fost măsurat și această siguranță că actele mele erau trasate cu de-a sila pe brazde dinainte prevăzute era ceva care mă scotea din fire. Astăzi, când sunt mai aproape de cealaltă viață, sunt mai resemnat. Poate că Dumnezeu s-o îndura să-mi dea iertarea lui.

Observ o oarecare ușurare după ce am relatat tot ce mi s-a întâmplat și sunt momente în care până și conștiința vrea să mă mustre mai puțin.

Am încredere că dumneavoastră veți ști să înțelegeți ceea ce mai bine nu vă spun, pentru că mai bine de-atât n-aș reuși. Acum mă căiesc că mi-am greșit drumul, dar nu mai cer nici măcar iertare în această viață. La ce bun? Poate că-i

mai bine să se facă cu mine ceea ce-mi este hotărât, pentru că mai mult ca sigur că dacă nu s-ar face m-aș întoarce la vechile năravuri. Nu vreau să cer grațierea, pentru că-i prea mult răul la care viața m-a învățat și slăbiciunea mea e prea mare ca să pot rezista instinctului. Facă-se ceea ce e scris în cartea Cerurilor.

Primiți, don Joaquin, împreună cu acest pachet de hârtie scrisă, scuzele mele pentru a mă fi adresat dumneavoastră, și primiți această rugăminte de iertare pe care v-o trimite, ca și când ar fi don Jesús în persoană, umilul dumneavoastră servitor.

PASCUAL DUARTE

Închisoarea din Badajoz, 15 februarie 1937

Clauză din testamentul olograf făcut de don Joaquín Barrera López, care murind fără descendență a lăsat prin testament bunurile sale maicilor din serviciul domestic

Patru: Poruncesc ca pachetul de hârtii care se află în sertarul mesei mele de scris, legat cu sfoară și pe care stă scris cu creion roșu *Pascual Duarte,* să fie aruncat în flăcări fără a fi citit, și fără nicio întârziere, fiind corupător și contrar bunelor moravuri. Totuși, dacă Providența dispune ca, fără mijlocirea vicleșugurilor cuiva, menționatul pachet să scape timp de optsprezece luni de pedeapsa pe care i-o doresc, îi poruncesc celui ce l-ar găsi să-l salveze de la distrugere, să-l ia în proprietatea sa și să dispună de el după propria sa voință, dacă nu este în dezacord cu a mea.

.....

La Mérida (Badajoz) și pe patul de moarte, la 11 mai 1937

În memoria ilustrului aristocrat don Jesús González de la Riva, Conte de Torremejia, care, ducându-se autorul acestei scrieri să-i facă de petrecanie, l-a numit Pascualillo și zâmbea.

P. D.

1

Eu, domnule, nu sunt rău, deși nu mi-ar lipsi motive să fiu. Aceeași piele avem toți muritorii când ne naștem și totuși, pe măsură ce creștem, destinul se complace în a ne diversifica de parcă am fi din ceară și a ne sorti pe căi diferite, aceluiași sfârșit: moartea. Există oameni cărora li se poruncește să meargă pe drumul florilor și oameni cărora li se comandă să tragă pe drumul mărăcinilor și al cactușilor. Primii se bucură de o privire senină și aromei fericirii lor îi surâd cu chipul inocentului; cei din urmă suferă din cauza soarelui violent al câmpiei și își ridează fruntea încruntată ca dihăniile pentru a se apăra. E o mare deosebire între a-ți sulimeni cărnurile cu farduri și colonie și a le împodobi cu tatuaje pe care după aceea nimeni nu le mai poate șterge.

M-am născut acum mulți ani – cel puțin cincizeci și cinci – într-un sat pierdut prin provincia Badajoz; satul se afla la vreo două leghe de Almendralejo, pitulat pe o șosea netedă și lungă cât o zi de post, netedă și lungă ca zilele – de o netezeală și o lungime pe care dumneavoastră, spre binele dumneavoastră, nici nu puteți să vi le imaginați – unui condamnat la moarte.

Era un sat fierbinte și însorit, destul de bogat în măslini și porci (să-mi fie cu iertare), cu casele vopsite atât de alb, încât încă mă mai dor ochii când mi le amintesc, cu o piață pardosită toată cu lespezi, cu o frumoasă fântână cu trei jeturi de apă în mijlocul pieței. Când am plecat din sat, erau deja câțiva ani de când nu-i mai țâșnea apa din guri și totuși, cât de grațioasă, cât de elegantă ni se părea tuturor

fântâna cu copilașul gol din mijloc, cu bazinul ei cu margini încrețite ca floarea de rozmarin! În piață se afla primăria care era mare și pătrată ca o cutie de tutun, cu un turn în mijloc, și în turn un ceas, alb ca o ostie, oprit întotdeauna la nouă ca și cum satul n-ar fi avut nevoie de serviciul lui, ci numai de podoaba lui. În sat, cum era normal, existau case bune și case proaste, care, așa cum se întâmplă cu toate, sunt cele mai multe; era una cu două etaje, cea a lui don Jesús, care-ți era mai mare dragul s-o vezi cu salonașul ei de primire tot plin cu plăci de faianță și ghivece cu flori. Don Jesús fusese întotdeauna mare amator de plante și după mine îi poruncise jupânesei să aibă grijă de mușcate, și heliotrop, și palmieri, și izmă, cu aceeași dragoste pe care ar fi avut-o pentru copii, pentru că bătrâna umbla mereu de colo-colo cu o oală în mână, stropind ghivecele mângâietor, ceea ce fără îndoială era pe placul florilor, lucru dovedit de mândrețea și verdeața lor. Casa lui don Jesús se afla și ea în piață și, se mai deosebea de celelalte, în afară de toate cele bune pe care le-am spus, și prin ceva în care toți îl întreceau: prin fațadă, care avea culoarea naturală a pietrei, ce pare atât de vulgară, și nu văruită cum era până și a celui mai sărac; o fi avut el motivele lui. Pe portal se aflau niște pietre de emblemă, de mare valoare, după cum se vorbește, terminate cu niște capete de războinici din Antichitate, cu coifurile și penele lor, care priveau, unul spre răsărit și altul spre apus, ca și când ar fi vrut să reprezinte că vegheau la ceea ce, dintr-o parte sau alta, li s-ar fi putut întâmpla. În spatele pieței, și pe partea casei lui don Jesús, se afla cea parohială cu clopotnița de piatră și clopotul care suna într-un fel pe care n-aș putea să-l povestesc, dar care îmi vine în minte de parcă ar suna prin aceste colțuri. Turnul clopotniței era de aceeași înălțime ca cel al ceasului și vara, când veneau berzele, știau fiecare în care din turnuri stătuseră în vara trecută; barza șchioapă, care a mai rezistat două ierni, era

din cuibul turnului parohial, de unde căzuse, pe când era încă foarte fragedă, speriată de uliu.

Casa mea se afla în afara satului, la mai bine de două sute de pași de cele din marginea așezării. Era strâmtă și cu un singur cat, așa cum se cuvenea poziției mele, dar cum am ajuns s-o îndrăgesc, au fost perioade în care chiar mă simțeam mândru de ea. În realitate, singurul lucru al casei care se putea vedea era bucătăria, prima de care dădeai când intrai, întotdeauna curată și văruită cu măiestrie; adevărat că podeaua era de pământ, dar atât de bine bătătorită, cu pietricelele ei formând desene, încât o făcea să nu fie cu nimic mai prejos decât multe altele, în care stăpânul pusese ciment pentru a se simți mai modern. Vatra era largă și spațioasă și în jurul hornului aveam o poliță cu vase de faianță de ornament, cu urcioare cu amintiri pictate în albastru, cu farfurii cu desene albastre sau portocalii; câteva farfurii aveau pictat un chip, altele o floare, altele un nume, altele un pește. Pe pereți aveam mai multe obiecte: un calendar foarte frumos care reprezenta o tânără făcându-și vânt cu evantaiul într-o barcă și sub care se citea cu litere ce păreau din pulbere de argint, „Modesto Rodriguez. Coloniale fine. Mérida (Badajoz)", un portret al lui Espartero[1] în costum de gală făcut în culori și trei sau patru fotografii – unele mici și altele obișnuite – ale nu știu cui, pentru că întotdeauna le-am văzut în același loc și nu m-am gândit niciodată să întreb. Mai aveam și un ceas deșteptător atârnat pe perete, care nu era cine știe ce, dar întotdeauna a funcționat perfect, și o perniță din pluș colorat în care erau înfipte câteva ace cu gămăliile lor drăguțe de sticlă colorată. Mobilierul din bucătărie era pe cât de puțin, pe atât de simplu: trei scaune – unul din ele foarte fin, cu spătarul și

[1] Baldomero Espartero, general și om politic spaniol (1793–1879). Partizan al Isabelei a II-a, a luptat împotriva carliștilor. Regent între 1841–1843 și 1854–1856 (n. tr.).

picioarele lui din lemn curbat, și fundul împletit – și o masă de brad, cu sertarul corespunzător, care era puțin cam joasă pentru scaune, dar cu care îți făceai treaba. În bucătărie se stătea bine: era comodă și vara cum nu se făcea focul în ea, simțeai răcoare așezat pe piatra vetrei când, la căderea serii, deschideam larg ușile; iarna se încălzea cu jeraticul care, uneori, cu puțină grijă, își păstra spuza toată noaptea. Era nostim să privești umbrele noastre pe perete, când ardeau câteva flăcări mici! Se duceau și veneau, uneori încet, alteori săltând jucăuș. Îmi amintesc că pe când eram mic îmi era teamă și chiar acum, mare, mă trece un fior când îmi aduc aminte de acele temeri.

Restul casei nu merită nici măcar să fie descris, atât era de obișnuit. Mai aveam alte două camere de locuit, dacă le putem numi astfel, pentru că erau locuite și nu pentru altceva, și un grajd, care de multe ori mă gândesc acum că nu știu de ce-l numeam astfel, atât de gol și de izbeliște era. Într-una din camere dormeam eu și nevasta mea, iar în cealaltă părinții mei, până când Dumnezeu, sau cine știe dacă nu cumva dracul, a vrut să-i ia; apoi a rămas goală aproape mereu, la început pentru că n-avea cine s-o locuiască, iar mai târziu, când ar fi putut exista cineva, pentru că acest cineva a preferat întotdeauna bucătăria, unde, pe lângă că era mai lumină, nu era curent. Sora mea, când venea, dormea întotdeauna acolo, iar micuții, când i-am avut, trăgeau și ei tot într-acolo când se dezlipeau de mamă. Adevărul este că încăperile nu erau foarte curate, nici grozav aranjate, dar în realitate nici nu aveai de ce să te plângi; se putea trăi, ceea ce este lucrul cel mai de seamă, la adăpost de norii Crăciunului, și în siguranță – pe cât merita oricine – față de zăduful Sfintei Maria din august. Grajdul era cel mai rău; era trist și întunecos, și pereții lui erau îmbibați cu același miros de mortăciune pe care-l degaja prăpastia când prin luna mai animalele începeau să alăpteze hoiturile pe care corbii aveau să le mănânce.

E ciudat, dar, când eram flăcău, dacă mă privau de acel miros mă cuprindea o neliniște ca de moarte; îmi amintesc de acea călătorie pe care am făcut-o în capitală pentru recrutarea prin tragere la sorți; am mers cât e ziulica de lungă fără chef, adulmecând aerul ca un câine de vânătoare. Când m-am dus să mă culc, la han, mi-am mirosit pantalonii din pluș. Sângele îmi încălzea tot corpul. Am dat de-o parte perina și am pus capul să dorm pe pantalonul meu împăturit. Am dormit buștean în acea noapte.

În grajd aveam o gloabă de măgăruș, numai oase, ce ne ajuta la treabă și când lucrurile mergeau bine, ceea ce fie spus cu adevărat nu se întâmpla întotdeauna, mai aveam și o pereche de porci (să-mi fie cu iertare) sau trei. În spatele casei aveam o ogradă sau loc acoperit, nu foarte mare, dar care ne era de folos, iar acolo, un puț pe care cu trecerea timpului a trebuit să-l astup pentru că lăsa să izvorască o apă foarte bolnăvicioasă.

Prin spatele ogradei trecea un pârâiaș, uneori pe jumătate secat și niciodată prea plin, infect și rău mirositor ca o gloată de țigani și în care se puteau prinde niște țipari frumoși, așa cum făceam eu în unele după-amieze pentru a-mi omorî timpul. Soția mea, care în ciuda tuturor avea haz, spunea că țiparii erau rotunzi pentru că mâncau la fel ca don Jesús, numai că o zi mai târziu. Când îmi venea cheful să pescuiesc, orele treceau fără să bag de seamă; când era timpul să-mi strâng catrafusele aproape întotdeauna se făcuse noapte; acolo, în depărtare, ca o broască țestoasă scundă și grasă, ca o viperă încolăcită care se teme să se dezlipească de pământ, Almendralejo începea să-și aprindă luminile electrice. Locuitorii săi desigur nu știau că eu stătusem să pescuiesc, că stăteam chiar în acel moment privind cum se aprindeau luminile din casele lor, imaginându-mi până și cum mulți dintre ei spuneau lucruri pe care eu mi le închipuiam sau vorbeau despre lucruri care mie mi se întâmplau. Locuitorii din orașe trăiesc întorși cu spatele la

adevăr și de multe ori nici măcar nu-și dau seama că la două leghe, în mijlocul câmpiei, un om de la țară se amuză gândindu-se la ei în timp ce-și îndoaie undița, în timp ce-și strânge de jos coșulețul de răchită cu șase sau șapte țipari în el.

Cu toate acestea, pescuitul mi s-a părut întotdeauna un mod de a petrece timpul puțin potrivit pentru bărbați, și de cele mai multe ori îmi dedicam timpul liber vânatului; în sat mi s-a dus vestea că n-o făceam prea rău și, fără modestie, trebuie să spun cu sinceritate că nu se înșelaseră. Aveam o cățelușă prepelicar – Chispa –, pe jumătate vicleană, pe jumătate sălbatică, dar care se înțelegea foarte bine cu mine; cu ea mă duceam de multe ori diminețile până la Charca, la o leghe și jumătate de sat spre hotarul cu Portugalia, și niciodată nu ne întorceam cu mâinile goale. Pe drum, cățeaua mi-o lua înainte și mă aștepta întotdeauna la răscruce; era acolo o piatră rotundă și turtită ca un scaun scund, despre care păstrez o amintire atât de plăcută, ca despre o persoană; mai bună, chiar, decât cea pe care o păstrez despre multe persoane. Era lată și puțin scobită și când mă așezam îmi aluneca puțin șezutul (să-mi fie cu iertare) și mă simțeam atât de comod, încât îmi părea rău când trebuia să mă scol; stăteam timp îndelungat așezat pe piatra de la răscruce, fluierând, cu pușca între picioare, privind ce se putea vedea și fumând. Cățeaua se așeza în fața mea, pe cele două picioare dinapoi, și mă privea, cu capul într-o parte, cu cei doi ochișori ai ei căprui foarte vioi; eu îi vorbeam și ea, de parcă ar fi vrut să mă înțeleagă mai bine, ciulea puțin urechile; când tăceam profita pentru a alerga după lăcuste sau pur și simplu pentru a-și schimba poziția. Când plecam, întotdeauna, fără să știu de ce, întorceam capul spre piatră, ca pentru a-mi lua rămas bun, și a fost o zi în care trebuie să mi se fi părut atât de tristă din cauza plecării mele, încât n-a mai fost chip decât să mă întorc pe urmele mele și să mă așez din nou. Cățeaua s-a așezat iar

în fața mea și iar m-a privit; acum îmi dau seama că avea privirea duhovnicilor, scrutătoare și rece, cum se spune că este cea a râșilor... un fior m-a trecut prin tot corpul; părea ca un curent care se forța să-mi iasă prin brațe; țigara mi se stinsese; pușca, cu o singură țeavă, se lăsa mângâiată, ușor, între picioarele mele. Cățeaua continua să mă privească fix, de parcă nu m-ar fi văzut niciodată, de parcă ar fi vrut să mă învinovățească de ceva dintr-un moment într-altul, și privirea ei îmi încălzea sângele din vene în așa fel încât se vedea sosind momentul în care trebuia să mă predau; era cald, o căldură înspăimântătoare, și ochii mei întredeschiși erau dominați de privirea, ca un cui, a animalului.

Am luat pușca și am tras; am încărcat iar și iar am tras. Cățeaua avea un sânge închis și vâscos care se prelingea puțin câte puțin pe pământ.

2

Amintirile pe care le păstrez din copilărie nu sunt tocmai plăcute. Tatăl meu se numea Esteban Duarte Diniz și era portughez, în vârstă de vreo patruzeci de ani pe când eram eu mic, înalt și gras ca un munte. Avea pielea arsă de soare și o strașnică mustață neagră care se lăsa în jos. După cum povestesc unii, când era tânăr îi trăgea sfârcurile în sus, dar de când a stat în închisoare, a decăzut mult, i-a slăbit forța mustății și în jos a trebuit s-o poarte până în mormânt. Eu îi purtam un mare respect și nu puțină frică și ori de câte ori puteam mă feream de el și încercam să nu-i apar în cale; era aspru și brutal și nu tolera să fie contrazis cu nimic și trebuie să mărturisesc că, în ceea ce mă privește, țineam seama de acest lucru. Când se înfuria, lucru ce i se întâmpla mai des decât era nevoie, ne dădea, mamei și mie, câte o chelfăneală pentru orice, chelfăneală pe care mama încerca să i-o înapoieze căutând să-l îndrepte, dar în fața căreia mie nu-mi rămânea decât resemnarea, dat fiind puținii mei ani. Carnea e foarte fragedă la o vârstă atât de mică!

Nici pe el, nici pe mama n-am îndrăznit niciodată să-i întreb de ce a fost închis, pentru că m-am gândit că era mai cuminte să nu-mi bag nasul unde nu-mi fierbe oala, că și așa se fierbeau ei unul pe altul mai mult decât trebuia; sigur că de fapt n-aveam nevoie să întreb nimic, căci, cum niciodată nu lipsesc suflete caritabile, și cu atât mai puțin în așezări cu populație mică, au fost destui cărora nu le-ajungea timpul să-mi povestească totul. L-au pândit pentru contrabandă; după cum se vede fusese ocupația sa timp de mulți ani, dar cum urciorul nu merge de multe ori la apă și

cum numai cine nu muncește nu greșește și nimic nu se face fără osteneală, într-o bună zi, poate tocmai când se aștepta mai puțin – căci încrederea îi pierde pe îndrăzneți –, l-au urmărit carabinierii, i-au descoperit marfa și l-au trimis la ocnă. De când se petrecuseră toate acestea trebuie să fi fost mult timp, pentru că eu nu-mi amintesc nimic; poate că nici nu mă născusem.

Mama, spre deosebire de tata, nu era grasă, cu toate că era bine făcută; era înaltă și suptă și n-avea aspect că ar duce-o prea bine cu sănătatea, ci, dimpotrivă, avea tenul verde-gălbui, iar obrajii adânciți și-ntreaga ei înfățișare părea de ftizică sau de a nu fi prea departe; era și ea aspră și violentă, avea niște toane de parcă intraseră toți dracii în ea, iar din gură îi ieșeau niște cuvinte pe care Dumnezeu i le-o fi iertat, pentru că înjura de mama focului în fiecare clipă și pentru cele mai mici motive. Se îmbrăca întotdeauna în negru și era puțin prietenă cu apa, atât de puțin încât dacă e să spun adevărul, în toată viața n-am văzut-o spălându-se decât o singură dată când tatăl meu a numit-o bețivă și ea a vrut parcă să-i arate că nu-i era frică de apă. Vinul, în schimb, nu-i displăcea atât și de câte ori punea mâna pe ceva gologani sau când îi scotocea buzunarele bărbatului mă trimitea la cârciumă după o sticluță pe care o ascundea, pentru ca să n-o găsească tata, sub pat. Avea o mustăcioară căruntă la colțurile buzelor și niște plete lungi încâlcite și slinoase pe care le strângea într-un coc nu foarte mare, deasupra capului. În jurul gurii i se observau câteva cicatrice sau semne, mici și trandafirii ca rănile făcute de alice, care după cum mi se pare îi rămăseseră de la niște bube rele pe care le avusese pe când era tânără; uneori, vara, semnelor le revenea viața, li se aprindea culoarea și până la urmă formau gămălii de puroi pe care toamna se ocupa să le usuce și iarna să le șteargă.

Părinții mei nu se prea înțelegeau; la puțina lor educație se adăuga lipsa virtuților și nemulțumirea lor față de tot ce Dumnezeu le dădea – defecte pe care, spre nenorocirea mea, le-am avut de moștenit – și asta făcea să nu se gândească în primul moment că ar trebui să aibă grijă să-și înfrâneze instinctele, din care pricină orice motiv, oricât de mic ar fi fost, era de ajuns pentru a dezlănțui furtuna care se prelungea apoi zile în șir fără să i se întrezărească sfârșitul. Eu, în general, nu luam partea niciunuia, pentru că dacă e să spun adevărat îmi era egal dacă o încasa unul sau celălalt; uneori mă bucura să scarmene tata și alteori mama, dar niciodată n-am dat acestui amănunt o importanță prea mare.

Mama nu știa să citească, nici să scrie; tata, da, și atât de mândru era de asta încât i-o arunca mereu în față și, deseori chiar fără nicio legătură, obișnuia să-i spună ignorantă, ofensă deosebit de gravă pentru mama, care se făcea foc și pară. În unele după-amieze tata venea acasă cu o hârtie în mână și, vrând-nevrând, ne așeza pe amândoi în bucătărie și ne citea știrile; urmau apoi comentariile și în acel moment eu începeam să tremur pentru că acele comentarii erau întotdeauna începutul unei gâlceve. Mama, ca să-l jignească, îi spunea că hârtia nu spunea nimic din ce citea și că tot ce spunea tatăl meu scotea din capul lui, iar el, auzind această părere, își ieșea din țâțâni; țipa de parcă era nebun, o făcea proastă și cotoroanță și sfârșea întotdeauna spunând în gura mare că dacă el ar ști să spună aceste lucruri din hârtii, la paștele cailor i-ar fi trecut prin cap să se însoare cu ea. Scânteia era aprinsă. Ea îl făcea ticălos și păros, îi zicea lacom și portughez, iar el, parcă aștepta să audă acest cuvânt pentru a o lovi, își scotea cureaua și o alerga prin bucătărie până se sătura. La început, îmi cârpea și mie câte o lovitură, dar când am avut mai multă experiență și am învățat că singurul mod de a nu te uda este să nu stai în ploaie, ceea

ce făceam deîndată ce vedeam că lucrurile luau o întorsătură proastă, îi lăsam singuri și plecam. Treaba lor.

Adevărul e că viața în familia mea nu era plăcută, dar cum nu ne este dat să alegem, ci deja – și chiar înainte de naștere – suntem sortiți unii într-o parte și alții în alta, încercam să mă împac cu ceea ce-mi fusese ursit, fiind singurul mod de a nu despera. Pe când eram mic, atunci când e mai ușor de mânuit voința oamenilor, m-au trimis un scurt timp la școală; spunea tatăl meu că lupta pentru existență era foarte grea și că trebuie să mă pregătesc pentru a-i face față cu singurele arme cu care am putea-o domina, cu armele inteligenței. Îmi spunea toate astea pe nerăsuflate ca o lecție învățată, și vocea sa în acele momente mi se părea mai voalată și căpăta niște nuanțe de nebănuit pentru mine. Apoi, de parcă s-ar fi căit, începea să râdă zgomotos și sfârșea întotdeauna spunându-mi, aproape cu dragoste:

– Nu lua în seamă, băiete. Încep să-mbătrânesc!

Și rămânea gânditor și repeta încet una după alta:

– Încep să-mbătrânesc!... Încep să-mbătrânesc!...

Puțin timp a durat instruirea mea școlară. Tata, care, cum spun, avea un caracter violent și autoritar în unele lucruri, era slab și sfios în altele: în general, am observat cum caracterul tatălui meu nu era exercitat decât în mici chestiuni triviale, pentru că în lucrurile de însemnătate, nu știu dacă de teamă sau de ce, rareori a stăruit. Mama nu voia să mă duc la școală și de câte ori avea ocazia, și chiar uneori fără să o aibă, obișnuia să-mi spună că pentru a fi sărac în viață nu merită să înveți nimic. Această sămânță a căzut pe pământ roditor, pentru că nici pe mine nu mă încânta să asist la ore, și împreună, și cu ajutorul timpului, am sfârșit convingându-l pe tata, care a optat pentru ca să abandonez studiile. Știam deja să citesc și să scriu, să adun și să scad, și în realitate, pentru a mă descurca, asta îmi era de ajuns. Când am lăsat școala aveam doisprezece ani; dar

să nu ne grăbim, căci toate lucrurile își vor ordinea lor și nu cine se scoală mai de dimineață ajunge mai departe.

Eu eram încă micuț când s-a născut sora mea Rosario. Despre acea vreme păstrez o amintire confuză și vagă și nu știu până la ce punct voi povesti fidel cele întâmplate; am să încerc, totuși, gândind că dacă relatarea mea poate cădea în păcatul de a nu fi precisă, va fi în orice caz mai aproape de realitate decât ideile pe care, din imaginație și după ochi, vi le-ați putea face dumneavoastră. Îmi amintesc că era cald în după-amiaza în care s-a născut Rosario; trebuie să fi fost prin iulie sau august. Câmpul era liniștit și uscat de arșiță și greierii, cu fierăstraiele lor, păreau că vor să șlefuiască oasele pământului; oamenii și bestiile se adăpostiseră, iar soarele, acolo sus, parcă era stăpân peste toate, iluminând totul, arzând totul... Nașterile mamei mele au fost întotdeauna foarte grele și dureroase; era pe jumătate stearpă și cam uscată și durerea era peste puterile ei. Cum sărmana niciodată n-a fost un model de virtute sau demnitate și cum nu știa să sufere și să tacă, asemenea mie, rezolva totul prin țipete. Țipa deja de câteva ore când s-a născut Rosario, pentru că – drept culme a nenorocirilor – era o femeie cu nașteri lente. Așa cum spune zicala: femeia care naște lent și are mustăți... (a doua parte n-o mai scriu ținând seama de atât de înalta persoană căreia îi sunt adresate aceste rânduri). O asista pe mama o femeie din sat, doamna Engracia, cea din Deal, specialistă în dureri și moașă, pe jumătate vrăjitoare și puțin cam misterioasă, care adusese cu sine niște mixturi pe care le aplica pe pântecele mamei pentru a-i domoli durerile, dar cum ea, cu unguent sau fără el, continua să țipe până nu mai putea, doamnei Engracia nu i-a trecut altceva mai bun prin cap decât s-o ponegrească spunând că e lipsită de credință și că nu era o bună creștină, și cum în acel moment țipetele mamei se întețeau ca vijelia, am ajuns să mă gândesc dacă nu cumva era adevărat

că era posedată de diavol. Îndoiala mea a durat puțin pentru că imediat s-a lămurit că motivul neobișnuitelor strigăte fusese noua mea soră.

Tata se plimba de mult cu pași mari prin bucătărie. Când Rosario s-a născut, s-a apropiat de patul mamei și fără niciun respect față de împrejurare, a început s-o facă trântoriță și târfă și să-i tragă la catarame atât de tare, încât și astăzi mă mai mir cum de n-a frânt-o de vie. Apoi a plecat și nu s-a întors decât după două zile; când a venit era beat criță; s-a apropiat de patul mamei și a sărutat-o; mama se lăsa sărutată... Apoi s-a dus să se culce în grajd.

3

Lui Rosario i-au aranjat un culcuș într-o ladă nu prea adâncă, pe al cărei fund au împrăștiat o perină întreagă de canură, și acolo au ținut-o, la marginea patului mamei mele, înfășată în scutece de bumbac și atât de acoperită, încât de multe ori îmi trecea prin gând că vor sfârși sufocând-o. Nu știu de ce, până atunci, îmi imaginasem copiii mici albi ca laptele, dar îmi amintesc bine proasta impresie pe care mi-a făcut-o surioara mea când am văzut-o lipicioasă și colorată ca un rac fiert; avea un puf ulet rar pe cap, ca al graurilor sau ca al puilor de porumbei în cuib, pe care cu trecerea lunilor avea să-l piardă, și mânuțele înțepenite și atât de străvezii încât te mâhnea văzându-le. Când la trei sau patru zile de la naștere i-au desfăcut fețile pentru a căuta s-o spele puțin, am putut să mă uit mai bine cum era și aproape pot să spun că nu mi-a făcut atâta scârbă ca prima dată: culoarea i se limpezise, ochișorii – pe care încă nu-i deschidea – păreau că voiau să miște pleoapele, iar mâinile îmi dădeau deja impresia că se înmuiaseră. A scăldat-o, spălând-o bine cu apă de rozmarin, doamna Engracia, care altceva poate că n-o fi fost, dar asistentă a nevoiașilor știu că era; a înfășat-o din nou în scutecele mai puțin pătate; a aruncat de-o parte, pentru a le spăla, pe cele mai pline de murdărie, și a lăsat creatura atât de mulțumită, încât a dormit atâtea ore în șir că nimeni – datorită liniștii din casă – nu s-ar fi gândit că avuseserăm o naștere. Tata se așeza pe jos, la marginea lăzii, și își petrecea timpul privind fata, cu o față de îndrăgostit, cum spunea doamna Engracia, care pe mine aproape că mă făcea să uit adevăratul lui caracter. Apoi se

ridica, se ducea să dea o raită prin sat, și când ne așteptam mai puțin, la ora la care eram cel mai puțin obișnuiți să-l vedem venind, ne pomeneam cu el, din nou alături de ladă, cu chipul blajin și privirea atât de plecată încât oricine l-ar fi văzut, dacă nu l-ar fi cunoscut, ar fi crezut că se află în fața Sfântului Roque însuși.

Rosario a crescut întotdeauna slăbănoagă și pipernicită – puțină viață putea scoate din sânii seci ai mamei mele – și primii săi ani au fost atât de grei, încât de mai multe ori a fost pe punctul de a se duce. Tatăl meu era mâhnit văzând că micuța nu se dezvolta bine, și cum rezolva totul turnându-și mai mult vin pe gâtlej, mama și cu mine am avut de trecut printr-o perioadă care a ajuns să fie atât de rea, încât regretam timpul din trecut – ce ni se păruse atât de dur – căci încă nu-l cunoscuserăm mai rău. Mistere ale felului de a fi al muritorilor cărora li se urăște cu ce au pentru ca apoi să-l regrete! Mama mea, care rămăsese cu sănătatea și mai șubrezită decât înainte de a naște, lua câte o mardeală zdravănă, iar mie, cu toate că nu-i era deloc ușor să mă prindă, îmi trăgea nepăsător câte un vârf de picior când dădea peste mine, încât s-a întâmplat uneori să-mi șterg sângele de pe șezut (să-mi fie cu iertare) sau mi-a lăsat pe coaste asemenea urme de parcă m-ar fi atins cu fierul roșu.

Puțin câte puțin fetița s-a refăcut și a căpătat forțe cu niște supe de vin negru pe care i le-au prescris mamei; era o fire vioaie, iar timpul nu trecea degeaba, și dacă e adevărat că a întârziat ceva mai mult decât era obișnuit să învețe să meargă, în schimb a început să vorbească de foarte fragedă cu o asemenea fluență și cu atâta ușurință, încât ne uimea pe toți cu hazul ei.

A trecut acel timp în care micuții sunt totdeauna la fel. Rosario a crescut, a ajuns să fie aproape o domnișoară, și când am luat seama la ea am început să observăm că era mai șireată decât o vulpe; cum în familia mea niciodată nu i-a trecut prin minte nimănui să se folosească de creier

pentru scopul cu care i-a fost dat, imediat copila a devenit stăpâna casei și ne făcea pe toți să stăm mai drepți ca lumânarea. Dacă binele ar fi fost instinctul său natural, ar fi putut face lucruri mari, dar cum se vede că Dumnezeu n-a vrut ca vreunul dintre noi să ne distingem prin bunele înclinații, i-a îndrumat pașii spre alte îndeletniciri și imediat ne-a fost dat să aflăm că dacă într-adevăr nu era proastă, ar fi fost mai bine să fi fost; era bună pentru tot și pentru nimic bun: fura cu aceeași grație și dezinvoltură ca o țigancă bătrână, a îndrăgit băutura foarte de tânără, făcea pe codoașa pentru dragostele trecătoare ale bătrânei, și cum nimeni nu s-a ocupat s-o îndrepte – și să adapteze binelui un atât de clar haimanalâc – a mers din ce în ce mai rău până când într-o zi, având fata paisprezece ani, a înhățat puținele lucruri de valoare care existau în coliba noastră și a plecat la Trujillo, în casa Elvirei. Efectul pe care plecarea ei l-a produs în casa noastră vi-l puteți imagina care a fost; tata o învinovățea pe mama, mama îl învinovățea pe tata... Lipsa lui Rosario s-a făcut simțită mai ales în scandalurile tatei, pentru că dacă înainte, când ea era, încerca să le provoace când nu era prezentă, acum, lipsind, și nemaifiind ea niciodată de față, orice oră și loc i se păreau bune pentru a le ațâța. E curios să te gândești că pentru tatăl meu, pe care ca brutal și căpățânos îl întreceau foarte puțini, ea era singura persoană pe care o asculta; era de ajuns o privire a lui Rosario pentru a-i calma furiile, și nu o singură dată s-au evitat lovituri zdravene numai cu prezența ei. Cine s-ar fi gândit că pe acel munte de om avea să-l domine o fragedă copilă!

În Trujillo a lungit-o până la cinci luni, după care niște friguri au înapoiat-o, pe jumătate moartă, acasă, unde a stat în pat aproape un an pentru că frigurile, care erau de tip malign, au ținut-o cu un picior în groapă, încât prin măsurile luate de tatăl meu – care bețiv și pricinaș o fi fost, dar creștin vechi și încă de cea mai bună credință, de asemenea

era – a ajuns să fie împărtășită și pregătită dacă ar fi trebuit să plece pe ultimul drum. Boala a avut, ca toate bolile, alternativele ei, și zilelor în care părea că reînvie le urmau nopțile în care toți credeam că ne va părăsi; părinții mei erau posomorâți, și din acel trist timp nu păstrez ca amintire de liniște decât lunile care au trecut fără să răsune lovituri între acei pereți, atât de istovită era perechea de bătrâni!... Vecinele se băgau toate în vorbă pentru a-i prescrie ierburi, dar cum cea care ne dădea cea mai mare încredere era doamna Engracia, la ea am recurs și la sfaturile ei pentru a încerca s-o însănătoșim; complicat a fost, Dumnezeu e martor, tratamentul pe care i l-a poruncit, dar cum a început să-și recapete cele cinci simțuri s-a dovedit a fi bun pentru că, deși încet, se vedea că îi revine sănătatea. Așa cum spune zicala că iarba rea nu piere, și fără ca eu să vreau să spun cu asta că Rosario ar fi fost rea (chiar dacă nici n-aș pune mâna în foc să susțin că ar fi fost bună), adevărul este că după ce a luat fierturile pe care le spunea doamna Engracia, n-a mai trebuit decât să se aștepte ca timpul să treacă pentru ca să-și recapete sănătatea, și, odată cu ea, superioritatea și voioșia ei.

N-apucase să se facă bine, și când bucuria se întorcea din nou în casa părinților mei – căci singurul lucru în care erau de aceeași părere era în grija lor față de fată – din nou a făcut pe piratul prea târfa, și-a umplut punga cu economiile sărmanului și, fără niciun respect, ștergând-o englezește, și-a luat din nou zborul plecând, de data asta spre Almendralejo, unde s-a oprit în casa lui Nieves Madrileanca; adevărat este, sau așa cred eu, că până și celui mai mârșav întotdeauna îi mai rămâne un firicel de bunătate, pentru că Rosario nu ne-a dat de tot uitării și uneori – de ziua noastră onomastică sau de Crăciun – ne atrăgea cu vreo vestă, care chiar dacă ne venea strâmtă și era suportată ca un corset pe burta plină, își avea meritul ei. Căci ea, deși era mai strălucitoare și elegant îmbrăcată în meseria ei, nici

nu cred că înota în belșug. În Almendralejo l-a cunoscut pe omul care avea să-i pricinuiască ruina; nu cea a onoarei, dar trebuie să fi fost deja destul de ruinată pe atunci, ci pe cea a buzunarului; odată pierdută prima, aceasta din urmă era singura pentru care trebuia să aibă grijă. Se numea un atare individ Paco López, după poreclă Țanțoșul; despre el sunt nevoit să recunosc că era frumos băiat cu toate că nu avea o privire foarte hotărâtă, fiindcă din cauză că avea un ochi de sticlă în locul unde Dumnezeu știe în ce ispravă și l-o fi pierdut pe cel de carne, privirea lui avea o dezorientare care-l strica pe cel mai bine plantat; era înalt, pe jumătate roșcat, bine făcut și mergea atât de drept încât într-adevăr n-a greșit cine i-a zis prima dată Țanțoșul; nu avea ocupație mai bună decât chipul său pentru că, femeile, atât de neroade, îl întrețineau și omul prefera să nu muncească, lucru care dacă mi se părea urât, nu știu dacă o fi pentru că eu niciodată n-am avut ocazia să-l fac. După cum se vorbește, la vremea sa fusese toreador de categoria a doua prin arenele andaluze; eu nu știu dacă să cred, căci nu mi se părea un bărbat curajos decât cu femeile, dar cum acestea, și sora mea printre ele, îl credeau orbește, el trăia huzurind, pentru că știți și dumneavoastră cât de mult îi prețuiesc femeile pe toreadori. Odată, pe când mergeam la potârnichi pe marginea proprietății Los Jarales – a lui don Jesús –, am dat peste el; pentru a lua aer făcuse din Almendralejo câteva sute de pași pe munte; era foarte bine îmbrăcat cu costumul său cafeniu, cu cozorocul său și cu o nuia de răchită în mână. Ne-am salutat și el foarte șiret, cum vedea că nu-l întrebam de sora mea, voia să mă tragă de limbă încercând să-mi plaseze vorbulițele; eu răbdam și el trebuie să fi observat că mă făcusem mic de rușine pentru că nici una, nici două și parcă fără să vrea, când ne dădeam deja mâna pentru a pleca, mi-a aruncat:

– Și Rosario?

– Tu știi!...

– Eu?

– Omule, dacă nu știi tu!

– Și de ce trebuie să știu?

O spunea atât de serios, încât oricine ar fi zis că nu minţise în viaţa lui; mă deranja să vorbesc cu el despre Rosario, vedeți și dumneavoastră cum sunt lucrurile.

Omul lovea ușor cu nuiaua peste lujerele de cimbru.

– Ei da, ca să știi, e bine! Nu voiai să știi?

– Ia vezi, Țanțoșe! Ia vezi, Țanțoșe! Că sunt prea bărbat și nu-mi pierd vremea cu vorbe! Nu mă pune la încercare!... Nu mă pune la încercare!...

– Ce să te pun la încercare dacă n-ai motiv? Și ce vrei să știi de Rosario? Ce are-a face Rosario cu tine? Că e sora ta? Ei, și ce? Este și iubita mea, dacă aici vrei să ajungem.

Pe mine mă întrecea la vorbă, dar dacă am fi sfârșit ajungând la încăierare vă jur pe morții mei că îl omoram înainte ca el să-mi fi atins un fir de păr. Am vrut să mă stăpânesc fiindcă îmi cunoșteam firea și fiindcă între bărbați nu e bine să te certi cu o pușcă în mână când celălalt n-o are.

– Ia seama, Țanțoșe, e mai bine să ne ținem gura! E iubita ta? Ei bine, să fie sănătoasă! Ce mă privește pe mine?

Țanțoșul râdea; parcă ar fi căutat cearta.

– Știi ceva?

– Ce?

– Dacă tu ai fi fost iubitul surorii mele, te-aș fi omorât.

Martor mi-e Dumnezeu că, pentru că mi-am ținut gura în acea zi, m-am îmbolnăvit; dar nu știu de ce nu voiam să-i dau apă la moară. Mi se părea ciudat să mi se vorbească astfel; în sat nimeni n-ar fi îndrăznit să-mi spună nici pe jumătate cât el.

– Și dacă mă mai lovesc de tine o dată dându-mi târcoale, te omor pe loc.

– Multă bravadă e asta!

– Cu lovituri de pumnal!

– Ia vezi, Țanțoșe!... Ia vezi, Țanțoșe!...

.....

În acea zi mi s-a înfipt un ghimpe în coastă, pe care-l mai am și azi.

De ce nu l-am smuls în acel moment e un lucru pe care nici azi nu-l știu. După câtva timp, într-o altă perioadă când, pentru a-și vindeca alte febre, sora mea a venit să stea din nou cu noi, mi-a povestit sfârșitul acelor cuvinte; când Țanțoșul s-a dus în acea seară la casa lui Nieves pentru a o vedea pe Rosario, a chemat-o de-o parte.

– Știi că ai un frate care nu e nici bărbat, nici nimic?

– .....

– Și că se pitește ca iepurii când aud zgomote?

Sora mea mi-a luat apărarea, dar nu i-a folosit prea mult; omul câștigase. Câștigase în fața mea singura dispută pe care am pierdut-o pentru că n-am fost pe terenul meu.

– Uite, porumbițo, hai să schimbăm vorba. Cât ai?

– Opt pesete.

– Numai atât?

– Numai atât. Ce vrei? Timpurile sunt grele!...

Țanțoșul i-a tras peste față cu nuiaua de răchită până când s-a săturat.

Apoi...

– Știi că ai un frate care nu e nici bărbat, nici nimic?

.....

Sora mea mi-a cerut pe sănătatea ei să rămân în sat.

Simțeam ghimpele din coastă de parcă mi-l răsucise cineva. De ce nu l-am smuls în acel moment e un lucru pe care nici azi nu-l știu...

4

Dumneavoastră veți ști să iertați puțina ordine pe care o am în povestire, care din cauză că urmăresc persoana și nu urmez timpul mă face să sar de la început la sfârșit și de la sfârșit la începuturi ca o lăcustă lovită cu varga, dar n-aș putea să fac altfel, căci o spun la voia întâmplării și așa cum îmi vine în minte, fără a mă opri s-o construiesc ca pe un roman, deoarece, în afară de faptul că probabil nu mi-ar reuși, mereu aș fi pe punctul de a cădea în pericolul care m-ar paște dacă aș începe să vorbesc pentru a rămâne dintr-odată atât de sufocat și atât de blocat încât n-aș mai ști cum să mă descurc.

Anii treceau peste noi ca peste toată lumea, viața la noi în casă se scurgea pe aceleași căi ca întotdeauna, și dacă nu e să inventez, puține știri pe care dumneavoastră nu vi le-ați putea închipui pot să vă dau din acea vreme.

La cincisprezece ani după ce se născuse fetița, și pe când datorită stării de uscătivă în care ajunsese mama și a timpului scurs s-ar fi putut crede orice numai că ne va da un nou frate nu, a rămas bătrâna cu pântecele plin, cine știe de la cine, pentru că bănuiesc că, pe atunci, trebuie să fi fost încurcată cu domnul Rafael, așa încât n-am avut altceva de făcut decât să așteptăm sorocul pentru a mai primi încă unul în familie. Nașterea sărmanului Mario – căci așa l-am numit pe noul frate – a fost mai mult agitată și supărătoare decât altceva, căci, drept culme și de parcă ar fi fost puțin lucru țipetele mamei când a născut, totul a coincis cu moartea tatălui meu, care dacă n-ar fi fost atât de tragică, cu siguranță că ar fi stârnit râsul, așa gândită la rece. Erau două

zile de când îl țineam pe tata încuiat în dulap, când Mario a venit pe lume; îl mușcase un câine turbat, și cu toate că la început părea că va scăpa de turbare, mai târziu l-au lovit niște dârdâieli care ne-au făcut pe toți să fim cu mare băgare de seamă. Doamna Engracia ne-a dat de știre că privirea avea s-o facă pe mama să avorteze și, cum sărmanul nu mai avea scăpare, am căutat mijloacele prin care să-l închidem cu ajutorul unor vecini și a tuturor precauțiunilor pe care le-am putut lua, căci trântea niște mușcături, încât ar fi smuls brațele pe care le-ar fi apucat; îmi mai amintesc încă cu durere și cu teamă acele ceasuri... Dumnezeule, și câtă osteneală a trebuit să ne dăm cu toții pentru a-l supune! Se înfuria ca un leu, jura că ne va omorî pe toți, și un asemenea foc era în privirea lui încât sunt sigur că ar fi făcut-o dacă Dumnezeu ar fi permis-o. Erau două zile, zic, de când îl țineam încuiat, și scotea asemenea țipete și asemenea lovituri dădea cu picioarele în ușă, pe care a trebuit s-o proptim cu niște bușteni, încât nu mă miră că Mario, animat și de țipetele mamei, să fi venit pe lume speriat și cam nătâng; tatăl meu a sfârșit prin a tăcea în noaptea următoare – care era cea din ziua de bobotează –, și când ne-am dus să-l scoatem gândind că murise, l-am găsit sprijinit de fundul dulapului și cu o spaimă pe față că părea să fi intrat în iad. Pe mine m-a speriat puțin că mama în loc să plângă, după cum mă așteptam, râdea, și n-am mai avut altceva de făcut decât să-mi înăbuș lacrimile care au vrut să-mi dea când am văzut cadavrul, care avea ochii deschiși și plini de sânge și gura întredeschisă cu limba vânătă pe jumătate scoasă. Când a fost să-l înmormântăm, don Manuel, preotul, mi-a ținut o predicuță de îndată ce m-a văzut. Nu-mi amintesc prea mult ce mi-a spus; mi-a vorbit despre viața de apoi, de cer și de iad, de Fecioara Maria, de memoria tatălui meu, și când mie mi-a trecut prin cap să-i spun că în ceea ce privește amintirea tatălui meu cel mai bine ar fi nici să nu-mi mai amintesc de el, don Manuel, trecându-mi o

mână pe cap mi-a spus că moartea îi ducea pe oameni dintr-o împărăție în alta și că s-ar supăra dacă uram ceea ce ea luase pentru ca Dumnezeu să judece. Bine, nu mi-a spus-o așa; mi-a spus-o cu niște cuvinte foarte drepte și așa cum trebuie, dar ceea ce a vrut să-mi spună nu era prea departe de ceea ce eu aștern în scris. Din acea zi de câte ori îl vedeam pe don Manuel îl salutam și-i sărutam mâna, dar când m-am însurat a trebuit să-mi spună nevastă-mea că păream un homosexual făcând asemenea lucruri și, desigur, n-am putut să-l mai salut; apoi am aflat că don Manuel spusese despre mine că eram asemenea unui trandafir într-o groapă cu bălegar și martor mi-e Dumnezeu că, cum sunt prin natură violent, în acel moment mi-a venit să-l sugrum; apoi mi-a trecut și am uitat repede, pentru că în plus, și dacă stau să mă gândesc bine, niciodată n-am fost foarte sigur că înțelesesem drept; poate că don Manuel nu spusese nimic – pe oameni nu trebuie să-i crezi în tot ceea ce povestesc – și chiar dacă ar fi spus-o... Cine știe ce-o fi vrut să spună! Cine știe dacă n-o fi vrut să spună ceea ce eu am înțeles!

Dacă Mario ar fi avut judecată când a lăsat această vale a lacrimilor, cu siguranță că n-ar fi plecat foarte satisfăcut de ea. A trăit puțin printre noi; părea că mirosise înrudirea care-l aștepta și ar fi preferat s-o sacrifice în schimbul tovărășiei nevinovaților în limb. Și martor e Dumnezeu că n-a greșit drumul și câte suferințe a evitat economisindu-și anii! Când ne-a părăsit încă nu împlinise zece ani, care dacă au fost puțini pentru cât de mult avea să sufere, suficienți ar fi trebuit să fie pentru a fi ajuns să vorbească și să meargă, lucruri, ambele, pe care n-a ajuns să le cunoască; sărmanul n-a făcut decât să se târască pe jos de parcă ar fi fost o viperă și să facă niște zgomotele cu gâtlejul și cu nasul de parcă ar fi fost un șobolan: asta a fost tot ce a învățat. În primii săi ani de viață tuturor ne-a fost dat să aflăm că nefericitul, care se născuse nătâng, nătâng avea să moară; a întârziat un an și jumătate până să-i iasă primul os în gură,

și când i-a ieșit, atât de nelalocul lui i-a apărut, încât doamna Engracia, care de atâtea ori avea să fie pronia noastră, a trebuit să i-l smulgă cu o sfoară, de grijă să nu i se înfigă în limbă. Cam în aceleași zile, și cine știe dacă nu ca urmare a multului sânge pe care l-a înghițit din cauza dintelui, i-a ieșit un pojar sau o spuzeală pe fund (să-mi fie cu iertare) care a făcut să i se jupoaie bucișoarele și să ajungă o carne vie din cauză că urina se amestecase cu puroiul din bube; când a trebuit să-l vindece, durerea din pricina oțetului și a sării îl făcea pe micuț să scoată asemenea plânsete, încât până și cea mai crudă inimă s-ar fi înmuiat. A trecut câtva timp de oarecare calm, jucându-se cu o sticlă, care era obiectul ce-i atrăgea cel mai mult atenția, ori așezat la soare, pentru a se înzdrăveni, în ogradă sau în poarta de la stradă, și așa a petrecut nevinovatul, uneori mai bine și alteori mai prost, dar oricum mai liniștit până când într-o zi – pe când micuțul avea patru ani – soarta s-a întors atât de mult împotriva lui încât, fără să fi căutat sau dorit, fără să fi supărat pe nimeni și fără să-l fi încercat pe Dumnezeu, un porc (să-mi fie cu iertare) i-a mâncat cele două urechi. Don Raimundo, spițerul, i-a pus niște prafuri gălbui, de xeroform, și era atât de dureros să-l vezi îngălbenit și fără urechi, încât toate vecinele, pentru a-i aduce mângâiere, îi aduceau, cele mai multe, o gogoașă duminica; altele, câteva alune; altele, câteva măsline în ulei sau puțin cârnat... Sărmanul Mario, și cum mulțumea cu ochii lui negrișori, pentru bucurii! Dacă până atunci stătuse rău, mult mai rău îl aștepta după cele întâmplate cu porcul (să-mi fie cu iertare); își petrecea zilele și nopțile plângând și urlând ca un abandonat, și cum puțina răbdare a mamei s-a sfârșit tocmai când avea mai multă nevoie de ea, își petrecea lunile trântit pe jos, mâncând ce i se arunca și atât de murdar încât până și mie care, de ce să mint?, niciodată nu m-am spălat prea mult, ajungea să-mi fie scârbă. Când un porc (să-mi fie cu iertare) îi apărea în fața ochilor, lucru care în provincie se întâmplă de

atâtea ori pe zi mai mult decât e nevoie, îi veneau fratelui niște furii de parcă era nebun; țipa cu și mai multă forță decât de obicei, se zorea să se ascundă după ceva, iar pe chip și în ochi i se citea o teamă care mă îndoiesc că n-ar fi reușit să-l oprească chiar și pe Lucifer să urce pe Pământ.

Îmi amintesc că într-o zi – era într-o duminică – într-una din aceste dârdâituri atâta spaimă și atâta furie avea în el, încât în fuga lui i-a venit să-l atace – Dumnezeu știe de ce – pe domnul Rafael care era în casă pentru că, de la moartea tatălui meu, intra și ieșea plimbându-se prin ea ca pe moșia lui; nu i-a trecut prin minte ceva mai bun sărmanului decât să-l muște de un picior pe bătrân, și mai bine n-ar fi făcut-o, căci acesta cu celălalt picior i-a tras o asemenea lovitură într-una din cicatrice că l-a lăsat aproape mort și fără simțire, țâșnindu-i un șuvoi apos care m-a făcut să cred că i se sfârșea sângele. Bătrânul ridicol râdea de parcă ar fi făcut o faptă eroică și o asemenea ură i-am purtat din acea zi încât, pe fericirea mea vă jur, că dacă nu l-ar fi luat Dumnezeu din apropierea mea îl mardeam de îndată ce aș fi avut ocazia s-o fac.

Micuțul a rămas trântit cât era de lung, și mama – vă asigur că m-am speriat în acel moment când am văzut-o atât de mârșavă – nu-l ridica și râdea ținându-i isonul domnului Rafael; mie, martor mi-e Dumnezeu, nu mi-a lipsit voința să-l ridic, dar am preferat să n-o fac... Dacă domnul Rafael, în acel moment, m-ar fi numit slab, pe Dumnezeu că îl melițam în fața mamei!

Am plecat ducându-mă până în dreptul caselor pentru a încerca să uit; pe drum am întâlnit-o pe sora mea – care pe atunci se afla în sat –, i-am povestit cele întâmplate și o asemenea ură am văzut în ochii ei încât m-am gândit mult că avea să fie un mare dușman; mi-am amintit, nu știu de ce, de Țanțoș, și râdeam gândindu-mă că vreodată sora mea ar putea să-i arunce acea privire.

Când ne-am întors acasă, după mai bine de două ore de la cele întâmplate, domnul Rafael își lua rămas bun; Mario continua trântit în același loc în care îl lăsasem, gemând încet, cu gura în pământ și cu cicatricea mai vânătă și mizerabilă decât un comic în postul mare; sora mea, care am crezut că avea să facă tevatură, l-a ridicat de jos ca să-l culce în copaie. În acea zi mi s-a părut mai frumoasă ca niciodată, în rochia ei de culoare albastră ca a cerului, și cu aerele ei de mamă sălbatică ea, care nici n-a fost, nici n-avea să fie...

Când domnul Rafael a plecat, mama l-a luat pe Mario, l-a legănat în poală și i-a lins rana toată noaptea, ca o cățea lehuză cățelușilor; copilașul se lăsa iubit și surâdea... A adormit și pe buzele lui mai stăruia încă urma surâsului. Acea noapte a fost, cu siguranță, singura dată în viața lui când l-am văzut surâzând...

5

A trecut apoi câtva timp fără ca să se nenorocească din nou, dar, cum cel pe care soarta îl urmărește nu scapă nici dacă s-ar ascunde în gaură de șarpe, a sosit o zi în care, negăsindu-l în nicio parte, a apărut, înecat, într-un hârdău de ulei. L-a găsit sora mea Rosario. Stătea în aceeași poziție ca o cucuvea hoață pe care ar fi luat-o vântul: răsturnat pe marginea hârdăului, cu nasul sprijinit pe glodul de pe fund. Când l-am ridicat, un firicel de ulei îi cădea din gură ca o fibră de aur pe care ar fi depănat-o din pântece; părul, pe care în viață l-a avut întotdeauna de stinsa culoare a cenușii, îi strălucea ca niște reflexe atât de vesele, încât te făcea să crezi că a înviat prin moarte. Asta este toată ciudățenia pe care moartea lui Mario mi-o amintește.

Mama n-a plâns nici moartea fiului său; uscate trebuie să fi avut măruntaiele o femeie atât de rea la inimă încât să nu-i fi rămas câteva lacrimi măcar pentru a arăta nenorocirea micuțului... Despre mine pot să spun, și nu mă rușinez de asta, că da, am plâns, ca și sora mea Rosario, și că o asemenea ură am ajuns să-i port mamei mele, și atât de repede avea să-mi crească, încât am ajuns să-mi fie frică de mine însumi. Femeia care nu plânge e ca fântâna care nu izvorăște, care nu folosește la nimic, sau ca pasărea cerului care nu cântă, căreia dacă Dumnezeu ar vrea, i-ar cădea aripile, pentru că dihaniilor nu le sunt trebuincioase!

Mult mi-a dat de gândit, adesea, și chiar și acum dacă e să spun adevărul, motivul pentru care am ajuns să-i pierd mamei mele respectul, mai întâi, și dragostea și buna-cuviință cu trecerea anilor; mult mi-a dat de gândit, pentru că

voiam să-mi fac o lumină în minte care să mă lase să văd când anume a încetat de a mai fi mamă în inima mea și când a ajuns apoi să-mi devină un dușman. Un dușman turbat, căci nu există ură mai rea decât cea a propriului sânge; un dușman care m-a ros la ficați, pentru că nimic nu urăști cu o putere mai intensă decât pe acela cu care te asemeni și ajungi să te saturi de asemănare. După multă gândire și deloc lămurit complet, nu-mi este dat să afirm decât că respectul și-l pierduse deja cu timp în urmă, când nu găseam la ea nicio virtute pe care s-o imit, nici însușire de la Dumnezeu pe care s-o copiez, și că din inima mea trebuie să fi ieșit când am văzut în ea atâta răutate încât adunată n-ar fi încăput în pieptul meu. De urât, ceea ce se numește a ajunge să urăști, am întârziat câtva timp – că nici iubirea, nici ura nu erau poveste de-o zi – și dacă aș fixa zilele morții lui Mario s-ar putea să nu greșesc prea mult asupra apariției ei.

Micuțului a trebuit să-i uscăm trupul cu niște scame de in pentru a evita să ajungă prea unsuros la Judecată, și să-l pregătim bine îmbrăcat cu niște percale ce erau prin casă, cu niște espadrile pe care m-am dus până în sat să le caut, cu crăvățica lui de culoarea nalbei făcută o fundă pe gât ca un fluture căruia în nevinovăția lui i-ar fi venit să se așeze pe un mort. Domnul Rafael, care a trebuit să se simtă milostiv cu mortul pe care când era viu îl tratase atât de nemilos, ne-a ajutat să pregătim coșciugul; omul se ducea și venea dintr-un loc într-altul sârguitor și fudul ca o fată mare, aducând ba niște cuie, ba vreo scândură, poate sticluța de ceruză și asupra sârguinței și fuduliei lui a trebuit să-mi concentrez întreaga mea chibzuință, pentru că, fără să știu nici atunci și nici acum de ce, sau de ce nu, presimțeam că în sinea lui se bucura de această nenorocire. Când spunea, cu un gest de parcă ar fi fost cu gândul în altă parte:

– Așa a vrut Dumnezeu! Îngerașii în cer!... – mă lăsa atât de gânditor, încât acum mi-e foarte greu să reconstitui

cât de mult am suferit. Apoi repeta ca un refren, în timp ce bătea scândurile în cuie sau când le dădea cu vopsea:

– Îngerașii în cer! Îngerașii în cer!... – și cuvintele lui îmi loveau inima de parcă aș fi avut un ceas în ea... Un ceas care ar fi sfârșit prin a-mi sparge pieptul... Un ceas care asculta de cuvintele lui, slobozite puțin câte puțin și parcă cu grijă, și ochii lui mârșavi umezi și albaștri ca cei ai viperelor, care mă priveau cu toată străduința de a simpatiza, când singurul lucru ce curgea prin venele mele era ura cea mai înăbușită pentru el. Îmi amintesc cu dezgust de acele ceasuri:

– Îngerașii în cer! Îngerașii în cer!

...Mama lui, și cum se prefăcea, vulpoiul! Mai bine să vorbim de altele.

Eu n-am știut niciodată, e adevărat, pentru că nici nu mi-a trecut vreodată prin cap să mă gândesc la asta în serios, cum or fi îngerii; a fost un timp când mi-i imaginam blonzi, îmbrăcați cu niște fuste lungi albastre sau roz; a mai fost un timp în care-i credeam de culoarea norilor și atât de slabi cum nici spicele grâului nu erau. Totuși, ceea ce pot să afirm este că întotdeauna mi i-am închipuit foarte diferiți de fratele meu Mario, motiv care cu siguranță m-a făcut să mă gândesc că în spatele cuvintelor domnului Rafael se ascundea ceva necurat și un gând pe atât de răutăcios și cu efecte indirecte pe cât era de așteptat de la mârșăvia lui.

Înmormântarea lui, ca și a tatălui meu cu ani în urmă, a fost săracă și plictisitoare, și în urma lăzii nu s-au adunat, fără exagerare, mai mult de cinci sau șase persoane: don Manuel, Santiago ministrantul, Lola, trei sau patru bătrâne și eu. În față mergea Santiago, cu crucea, fluierând și dând cu piciorul în pietricele; în spate, lada; în spate, don Manuel cu îmbrăcămintea lui albă peste sutană, care părea un frizer și în spate bătrânele cu plânsetele și jelaniile lor, încât cei ce le vedeau puteau crede că toate împreună erau mamele celui ce mergea în ladă pe drumul spre groapă.

Lola era de pe atunci aproape iubita mea, și spun aproape numai pentru că, în realitate, deși ne priveam cu oarecare înclinație, eu nu îndrăznisem niciodată să-i spun niciun cuvânt de dragoste; aveam o anumită teamă să nu mă disprețuiască, și dacă e adevărat că de cele mai multe ori ea îmi dădea ocazia pentru a mă face să mă hotărăsc, întotdeauna timiditatea care era mai puternică decât mine mă făcea să amân și iar să amân chestiunea, încât ajunsese să se prelungească deja mai mult decât era nevoie. Eu trebuie să fi avut vreo douăzeci și opt sau treizeci de ani, iar ea, care era ceva mai tânără decât sora mea Rosario, cam douăzeci și unu sau douăzeci și doi; era înaltă, oacheșă, cu părul negru, și avea niște ochi atât de adânci și atât de negri încât răneau cu privirea lor; avea carnea negricioasă și parcă împietrită de sănătoasa ce era, și atât de trupeșă încât oricine s-ar fi putut gândi că se află în fața unei mame. Totuși, înainte de a trece mai departe și a risca să dau uitării, vreau să vă spun dumneavoastră, pentru a nu mă abate de la adevăr, că la acea dată era tot atât de neprihănită ca atunci când s-a născut și atât de neștiutoare de bărbat ca o novice; acesta este un lucru asupra căruia doresc să stărui pentru a evita să vă puteți face idei greșite despre ea; ceea ce avea să facă mai târziu – numai Dumnezeu o știe până la urmă – treaba ei cu conștiința ei, dar după purtarea ei de atunci atât de sigur sunt că era străină de orice idee de desfrâu, încât n-aș ezita nicio clipă să-mi dau sufletul dracului dacă mi s-ar demonstra contrariul. Era foarte puternică și avea multă siguranță și atâta vioiciune și trufie, încât putea să pară orice, numai o sărmană țărancă nu, și șuvița ei de păr strâns într-o coadă groasă la ceafă dădea o asemenea senzație de putere, încât, după luni de zile când am ajuns să am autoritate asupra ei ca soț, îi plăcea să mă biciuiască cu ea peste obraji, căci era moale și aromată: ca soarele și ca cimbrul și ca picăturile reci de sudoare care îi apăreau pe bărbie când se sufoca... Înmormântarea, ca să ne întoarcem la ce spuneam, a fost ușoară;

cum groapa era deja făcută, n-a trebuit decât să-l băgăm pe fratele meu în ea și să-l acoperim cu pământ. Don Manuel a mormăit câteva expresii latinești și femeile au îngenuncheat; Lolei, când a îngenuncheat, i se vedeau picioarele, albe și strânse ca doi caltaboși prin ciorapii negri. Mă rușinez de ceea ce am să spun, dar Dumnezeu s-o folosească la salvarea sufletului meu pentru cât îmi e de greu s-o fac: în acel moment m-am bucurat de moartea fratelui meu... Picioarele Lolei străluceau ca argintul, sângele îmi svâcnea pe frunte, iar inima părea că vrea să-mi sară din piept.

Nu i-am văzut plecând nici pe don Manuel, nici pe femei. Eram ca prostit, când am început să mă îngrijesc din nou de viață, așezat pe pământul recent întors peste cadavrul lui Mario; de ce am rămas acolo și timpul care s-a scurs sunt două lucruri pe care nu le-am cercetat niciodată. Îmi amintesc că sângele continua să-mi lovească tâmplele, că inima continua să vrea să-și ia zborul. Soarele se lăsa spre asfințit; ultimele lui raze pătrundeau în tristul chiparos, singura mea tovărășie. Era cald; niște fiori m-au trecut prin tot corpul; nu mă puteam mișca, stăteam țintuit ca de privirea unui lup.

În picioare, alături de mine, stătea Lola, sânii ei urcau și coborau când respira...

– Și tu?

– După cum vezi!

– Ce faci aici?

– Păi..., nimic! Pe-aici...

M-am ridicat și am apucat-o de un braț.

– Ce faci aici?

– Păi, nimic! Nu vezi? Nimic!

Lola mă privea cu o privire care speria. Vocea ei era ca o voce de pe altă lume, gravă și subterană ca a unei arătări.

– Ești la fel ca fratele tău!

– Eu?

– Tu! Da!

.....

A fost o luptă feroce. Doborâtă la pământ, supusă, era mai frumoasă ca niciodată... Sânii ei urcau și coborau când respira din ce în ce mai repede. Am prins-o de păr și o țineam bine strânsă la pământ. Ea se opintea, scăpa...

Am mușcat-o până la sânge, până când a fost învinsă și docilă ca o iapă tânără.

.....

– Asta e ceea ce vrei?

– Da!

Lola îmi surâdea cu dantura ei toată egală... Apoi îmi netezea părul.

– Nu ești la fel ca fratele tău!... Ești un bărbat!....

Pe buzele ei cuvintele rămâneau puțin răsunătoare.

– Ești un bărbat!... Ești un bărbat!...

Pământul era moale, îmi amintesc bine. Și pe pământ, șase maci pentru fratele meu mort: șase picături de sânge...

– Nu ești la fel ca fratele tău!... Ești un bărbat!...

– Mă iubești?

– Da.

6

Cincisprezece zile a vrut Providența să treacă de când am lăsat scris cele de până acum, și în acest timp, ocupat cum am fost cu interogatoriile și vizitele apărătorului pe de-o parte, și cu mutarea până la acest loc nou, pe de alta, n-am avut nicio clipă liberă pentru a lua tocul în mână. Acum, după ce am recitit acest teanc, încă nu foarte mare, de hârtii, în capul meu se amestecă ideile cele mai diferite cu asemenea repeziciune și asemenea amețeală, încât, oricât mă gândesc, nu izbutesc să găsesc la ce carte să mă opresc. Mare nenorocire, după cum ați putut și dumneavoastră să vedeți, este cea pe care am povestit-o, și cred că puterile mă vor lăsa când mă voi înfrunta cu ceea ce mai am încă de povestit, care e și mai groaznic; mă sperii și când mă gândesc cu câtă punctualitate îmi este credincioasă memoria, în aceste momente în care toate faptele din viața mea – asupra cărora nu e afurisit chip să dau înapoi – rămân scrise în aceste hârtii cu o limpezime de culoarea cerii; este nostim – și trist, de asemenea, Dumnezeu e martor! – să stai să te gândești că dacă efortul de memorie pe care-l fac în aceste zile mi-ar fi trecut prin minte să-l fac cu ani în urmă, acum, în loc să stau să scriu într-o celulă, aș fi stat întins la soare în ogradă, sau pescuind țipari în pârâiaș, sau alergând după iepuri prin pădure. Aș fi făcut orice altceva din lucrurile pe care le fac – fără să observe – cea mai mare parte a bărbaților; aș fi fost liber, cum liberi sunt – tot fără să observe – cea mai mare parte a bărbaților; aș fi avut înaintea mea Dumnezeu știe câți ani de viață, cum au – fără să-și dea

seama că pot să-i risipească încet – cea mai mare parte a bărbaților...

Locul în care m-au adus este mai bun; pe fereastră se vede o grădiniță, îngrijită și migălită ca un salonaș, și dincolo de grădiniță, până la lanțurile munților, se întinde câmpia, castanie ca pielea bărbaților, pe unde trec – uneori – convoaiele de catâri care merg în Portugalia, măgărușii poștași care merg până la colibe, femeile și copiii care merg numai până la puț.

Eu respir aerul meu, care intră și iese din celulă pentru că, cu el, nu pleacă nimeni, același aer pe care poate că mâine sau în altă zi îl va respira catârgiul care trece... Văd fluturele plin de culori care se rotește greoi deasupra floriisoarelui, care intră prin celulă, dă două raite și iese, pentru că, cu el, nu pleacă nimeni, și care până la urmă poate se va așeza pe perna directorului... Prind cu boneta șoarecele care mânca ceea ce lăsasem, mă uit la el, îi dau drumul – pentru că, cu el, nu pleacă nimeni – și văd cum fuge cu pasul lui ușor să se ascundă în gaura lui, în gaura de unde iese ca să mănânce tainul altuia, al celui care stă numai o bucată de vreme în celula din care va trebui să plece în infern de cele mai multe ori...

Poate că n-o să mă credeți dacă am să vă spun că în aceste clipe mă cuprinde o asemenea tristețe și asemenea suferință încât vă asigur că mustrarea mea de cuget nu e mai mică decât a unui sfânt; poate că n-o să mă credeți, pentru că destul de rele trebuie să fie informațiile pe care le aveți despre mine și părerea pe care v-ați făcut-o despre mine până acum, și totuși... V-o spun, poate numai pentru ca s-o spun, poate numai pentru ca să nu-mi scot din cap ideea că dumneavoastră veți ști să înțelegeți ceea ce vă spun, și să credeți ceea ce, nu vă jur pe fericirea mea, pentru că puțin mai contează acum să jur pe ea... Amărăciunea care mi se urcă în gât este atât de mare de parcă inima mi-ar produce supărare în loc de sânge; îmi urcă și îmi coboară

prin piept, lăsându-mi o acreală în cerul gurii, udându-mi limba cu gustul ei, uscându-mă pe dinăuntru cu aerul ei mâhnit și malign ca aerul dintr-o nișă.

M-am oprit câtva timp din scris; au fost poate douăzeci de minute, poate o oră, poate două... Pe cărare – ce bine se vedeau de la fereastra mea! – se încrucișau câteva persoane. Probabil nici nu gândeau că eu mă uitam la ele, așa de natural mergeau. Erau doi bărbați, o femeie și un copil; păreau mulțumiți. Bărbații să fi avut treizeci de ani fiecare; femeia, ceva mai puțin; copilul să nu fi trecut de șase. Mergea desculț, zbenguindu-se ca o căprițăîn jurul tufelor, îmbrăcat cu o cămășuță ce-i lăsa burta goală. Alerga câțiva pași mici înainte, se oprea, arunca câte o pietricică în pasărea care trecea... Nu semăna deloc, și totuși, cum îmi amintea de fratele meu Mario!

Femeia trebuie să fi fost mama, era brunetă, ca toate, și întreaga ei ființă degaja atâta veselie, încât te simțeai fericit să privești spre ea. Era foarte deosebită de mama mea și totuși de ce oare mi-o fi amintit atât de ea?

Iertați-mă, dar nu pot continua. Puțin lipsește ca să nu plâng... Dumneavoastră știți, tot atât de bine ca și mine, că un bărbat care se prețuiește nu trebuie să se lase cuprins de plânsete, așa ca o femeie.

O să-mi continui povestirea; trist e, o știu prea bine, dar încă și mai trist mi se par aceste filozofii, pentru care nu e făcută inima mea: această mașină ce fabrică sânge, pe care cine știe ce pumnal îl va face să curgă...

7

Relațiile mele cu Lola au continuat pe căile care dumneavoastră nu vă vor fi tăinuite și cu timpul, pe când încă nu trecuseră cinci luni de la înmormântarea fratelui mort, am fost surprins – vedeți și dumneavoastră ce e viața – de știrea care ar fi trebuit să mă surprindă cel mai puțin.

A fost în ziua de Sfântul Carlos, în luna noiembrie. Mă dusesem acasă la Lola, cum făceam în fiecare zi de luni întregi; mama ei, ca de fiecare dată, s-a ridicat și a plecat. Pe iubita mea am găsit-o puțin palidă și cam ciudată, pe urmă mi-am dat seama; părea de parcă ar fi plâns, de parcă ar fi copleșit-o un chin adânc. Conversația – care niciodată între noi doi nu fusese prea fluentă – se speria în acea zi de vocea noastră, ca fiarele deținuților de loviturile picioarelor sau ca potârnichile de cântul trecătorului; fiecare încercare pe care o făceam de a vorbi se împiedica ieșindu-mi din gât, care rămânea uscat ca un zid.

– Păi, nu vorbi dacă nu vrei.

– Ba da, vreau!

– Atunci vorbește. Te împiedic eu?

– Pascual!

– Ce?!

– Știi ceva?

– Nu.

– Și nu-ți închipui?

– Nu.

Acum îmi vine să râd când mă gândesc că mi-a trebuit atât de mult ca să pricep.

– Pascual!

– Ce?!

– Sunt gravidă!

La început nu mi-am dat seama. Am rămas ca zdrobit, atât de străin eram de noutate; niciodată nu mă gândisem că ceea ce mi se spunea, că ceea ce era atât de natural s-ar fi putut întâmpla. Nu știu unde-mi era gândul.

Sângele îmi încălzea urechile, care mi s-au roșit ca jarul; ochii mă usturau de parcă ar fi fost plini de săpun...

Poate că au ajuns să treacă cel puțin zece minute într-o liniște de moarte. Inima mi se vedea după tâmple, cu zvâcniturile lor scurte ca bătăile unui ceas; mi-a trebuit câtva timp până să-mi dau seama.

Respirația Lolei părea de parcă ar fi trecut printr-un flaut.

– Că ești gravidă?

– Da!

Lola a izbucnit în plâns. Mie nu-mi trecea nimic prin cap ca s-o consolez.

– Nu fi proastă. Unii mor... alții se nasc...

Poate o da Domnul să mă mântuiască de vreo pedeapsă în iad pentru cât de duios m-am simțit în acea după-amiază.

– Ei, și ce e deosebit în asta? Și mama ta a fost înainte de a te naște... și a mea la fel...

Făceam niște eforturi nemaipomenite ca să spun ceva. Observasem o schimbare la Lola; părea de parcă ar fi fost întoarsă pe dos.

– Se știe că asta se întâmplă întotdeauna. N-ai de ce să te îngrijorezi!

Priveam spre pântecele Lolei; nu i se vedea nimic. Era frumoasă cum de puține ori fusese, cu culoarea din obraji pierdută și cu cosițele răvășite.

M-am apropiat de ea și am sărutat-o pe obraz; era rece ca o moartă. Lola se lăsa sărutată cu un surâs pe buze care părea surâsul însuși al unui martir din timpurile vechi.

– Ești mulțumită?

– Da, foarte mulțumită.

Apoi, Lola îmi vorbi fără să mai surâdă.

– Mă vrei..., așa?

– Da, Lola..., așa.

Era adevărat. În acele momente, așa o doream: tânără și cu copil în pântece; cu un copil al meu, pe care – pe atunci – îmi făceam iluzia de a-l educa și de a face din el un om de folos.

– Ne vom căsători, Lola; trebuie să aranjăm actele. Nu putem rămâne așa...

– Nu.

Vocea Lolei părea un suspin.

– Și vreau să-i arăt mamei tale că știu să mă comport ca un bărbat.

– O știe...

– N-o știe!

Când m-am gândit să plec, se întunecase de mult.

– Cheam-o pe mama ta.

– Pe mama?

– Da.

– De ce?

– Ca să-i spun.

– Știe.

– O fi știind..., dar vreau să-i spun eu!

Lola s-a ridicat în picioare – ce înaltă era! – și a ieșit. Când a trecut pragul bucătăriei, mi-a plăcut mai mult ca niciodată.

Mama a intrat după puțin timp.

– Ce vrei?

– Cred că-ți închipui și dumneata...

– Ai văzut cum ai lăsat-o?

– Am lăsat-o bine.

– Bine?

– Da. Bine! Sau poate nu are încă vârsta?

Mama tăcea; niciodată n-am crezut s-o văd atât de blajină.

– Voiam să vorbesc cu dumneata.

– Despre ce?

– Despre fiica dumitale. Am să mă însor cu ea.

– Ăsta e lucrul cel mai puțin important. Ești hotărât de tot?

– Sigur că sunt.

– Și te-ai gândit bine?

– Da, foarte bine.

– Atât de repede?

– Timp a fost cu prisosință.

– Atunci, așteaptă; mă duc s-o chem.

Bătrâna a ieșit și a întârziat mult până s-a întors; s-or fi împotrivit. Când a intrat, o aducea pe Lola de mână.

– Uite: cică vrea să se însoare. Tu vrei să te măriți?

– Da.

– Bine, bine... Pascual e un băiat bun; știam eu ce era de făcut... Haide, dați-vă o sărutare!

– Ne-am dat-o deja.

– Atunci mai dați-vă una. Haide, să vă văd eu.

M-am apropiat de fată și am sărutat-o; am sărutat-o intens, cu toate forțele mele, ținând-o foarte strâns la piept, fără să-mi pese deloc de prezența mamei. Totuși, acel prim sărut cu permisiune nu m-a făcut să simt ceva deosebit, ci mult mai puțin decât primele sărutări din cimitir, care păreau atât de îndepărtate.

– Pot să rămân?

– Da, rămâi.

– Nu, Pascual, nu rămâne; încă nu rămâne.

– Ba da, copila mea, ba da, să rămână. N-o să fie soțul tău?

Am rămas și am petrecut noaptea cu ea.

În ziua următoare, foarte de dimineață, m-am dus la parohie; am intrat în sacristie, unde l-am aflat pe don Manuel pregătindu-se să cânte liturghia, acea liturghie pe care o cânta pentru don Jesús, pentru slujnică și pentru încă

două-trei bătrâne. Văzându-mă sosind, a rămas parcă surprins.

– Tu pe-aici?

– După cum vedeți și dumneavoastră, don Manuel, veneam să vă vorbesc.

– Foarte mult?

– Da, senior.

– Poți să aștepți ca să cânt liturghia?

– Da, senior. Nu mă grăbesc.

– Păi, atunci, așteaptă-mă.

Don Manuel a deschis ușa sacristiei și mi-a arătat o bancă din biserică, o bancă la fel ca în toate bisericile, de lemn nevopsit, tare și rece ca piatra, dar pe care atât de frumoase clipe se petrec uneori.

– Așază-te acolo. Când vei vedea că don Jesús îngenunchează, îngenunchezi și tu; când vei vedea că don Jesús se ridică, te ridici și tu; când vei vedea că don Jesús se așază, te așezi și tu...

– Da, senior.

Liturghia a durat, ca toate liturghiile, cam o jumătate de oră, dar acea jumătate de oră mi-a trecut zburând.

Când s-a terminat, m-am întors în sacristie. Acolo era don Manuel dezbrăcându-se.

– Ia spune.

– Păi, vedeți dumneavoastră... Aș vrea să mă însor.

– Mi se pare foarte bine, fiule, mi se pare foarte bine; pentru asta a creat Dumnezeu bărbații și femeile, pentru perpetuarea speciei umane.

– Da, senior.

– Bine, bine. Și cu cine? Cu Lola?

– Da, senior.

– Și te gândești de mult timp la asta?

– Nu, senior; ieri...

– Numai de ieri?

– Numai. Ieri mi-a spus ea ce era.

– Era ceva?

– Da.

– Însărcinată?

– Da, senior. Însărcinată.

– Ei da, fiule; cel mai bine este să vă căsătoriți. Dumnezeu vă va ierta totul și, în fața ochilor lumii, chiar câștigați în considerație. Un fiu avut în afara căsătoriei este un păcat și o ocară. Un fiu născut din părinți creștinește căsătoriți este o binecuvântare a lui Dumnezeu. Eu am să-ți aranjez actele. Sunteți veri?

– Nu, senior.

– Mai bine. Întoarce-te pe aici după cincisprezece zile și vei găsi totul pregătit.

– Da, senior.

– Unde te duci acum?

– Păi, vedeți dumneavoastră, să lucrez!

– Și n-ai vrea să te spovedești înainte?

– Ba da...

– M-am spovedit și am rămas liniștit și ușurat de parcă mi s-ar fi făcut o baie cu apă caldă.

8

După puțin mai mult de o lună, la 12 decembrie, ziua Fecioarei din Guadalupe, care în acel an a căzut într-o miercuri, după ce îndepliniserăm toate formalitățile cerute de legea Bisericii, eu și Lola ne-am căsătorit.

Eu eram îngrijorat și cam gânditor, cam temător de pasul pe care aveam să-l fac – să te însori e un lucru foarte serios, ce dracu'! – și am avut momente de slăbiciune și de sfârșeală, în care vă asigur că nu mi-a lipsit nimic să dau înapoi și să las baltă totul, lucru pe care dacă n-am ajuns să-l fac a fost pentru că m-am gândit că deoarece scandalul avea să fie foarte mare și, în realitate, n-avea să-mi treacă mai mult frica, cel mai bine era să stau liniștit și să las evenimentele să iasă cum or vrea: mieii poate gândesc la fel când se văd duși la abator... De mine pot să spun că au fost momente în care am crezut că voi înnebuni gândindu-mă la ceea ce se apropia. Nu știu dacă era mirosul cel care mă înștiința despre nenorocirea ce mă aștepta. Cel mai rău este că același miros nu-mi asigura o mai mare fericire dacă rămâneam burlac.

Cum la nuntă mi-am cheltuit banii pe care-i aveam la ciorap – căci una ar fi fost să te însori în răspărul voinței și alta să încerci a fi pe măsura ta, așa cum se cuvenea –, ne-a izbutit, dacă nu fastuoasă, cel puțin tot atât de pompoasă, după putință, ca a oricăruia. În biserică am comandat să se pună câțiva maci și niște tufe de rozmarin înflorit, și aspectul ei era plăcut și primitor poate pentru că nu simțeam atât de rece pinul băncilor și lespezile de pe jos. Ea era îmbrăcată în negru, cu o rochie bine ajustată din cel mai

bun in, cu un voal numai din dantelă pe care i l-a dăruit naşa, cu nişte fire de floare de lămâi în mână şi atât de graţioasă şi atât de pătrunsă de rolul său, încât părea chiar o regină; eu aveam un costum arătos albastru cu dungă roşie pe care m-am dus până la Badajoz pentru a-l cumpăra, cu o şapcă de atlaz negru pe care am înnoit-o în acea zi, cu batistă de mătase şi cu lănţişor de ceasornic. Eram o pereche frumoasă, vă asigur, cu tinereţea, şi înfăţişarea noastră! Ah, acele timpuri în care încă mai rămâneau clipe în care părea că bănuieşti fericirea, cât de îndepărtate îmi păreţi acum!

Ne-au fost naşi domnişorul Sebastian, al lui don Raimundo spiţerul, şi doamna Aurora, sora lui don Manuel, preotul care ne-a dat binecuvântarea şi ne-a ţinut o predicuţă când a terminat, care a durat cam de trei ori mai mult decât ceremonia şi pe care dacă am răbdat-o n-a fost pentru altceva – Dumnezeu mi-e martor! – decât pentru că am crezut-o o obligaţie; atât de mult m-a plictisit. Ne-a vorbit din nou despre perpetuarea speciei, ne-a vorbit, de asemenea, despre Papa Leon al XIII-lea, ne-a spus nu ştiu ce despre Sfântul Pavel şi sclavii... Într-adevăr, omul îşi pregătise bine discursul!

Când s-a terminat ceremonia din biserică – lucru care am crezut că niciodată nu va ajunge să se întâmple – ne-am dus cu toţii, de parcă am fi fost într-o comisie, până la mine acasă, unde, fără mari conforturi, dar cu cea mai mare plăcere din lume, pregătiserăm de mâncat şi de băut pe săturate pentru toţi cei care au fost şi chiar pentru dublu dacă ar fi venit. Pentru femei aveam cacao cu gogoşi, şi turtă de migdale, şi prăjitură cu pesmeţi, şi pistil de smochine, iar pentru bărbaţi aveam vin alb de Andaluzia şi câte o gustărică de cârnaţi, de caltaboş, de măsline, de sardele în cutii... Ştiu că au fost în sat unii care m-au criticat pentru că n-am dat de mâncare; treaba lor. Ceea ce pot să vă asigur este că nu m-ar fi costat mai mult să le fac pe plac, dar am preferat

să n-o fac, pentru că mi se părea prea complicat și eram nerăbdător să plec cu soția mea. Conștiința o am împăcată că mi-am făcut datoria – și bine – și asta îmi este de ajuns; în ceea ce privește clevetirile... mai bine să nu ții seama de ele!

După ce mi-am îndeplinit îndatoririle de gazdă, imediat ce am avut prilejul, mi-am luat nevasta, am așezat-o pe crupa iepei, pe care am înhămat-o cu hamurile domnului Vicente, care pentru asta mi le împrumutase, și ușurel, ușurel, și parcă temător să n-o văd căzând la pământ, am apucat-o pe șosea și m-am dus până la Mérida, unde am stat trei zile, poate cele mai fericite trei zile din viața mea. Pe drum am făcut popas poate de șase ori, pentru a încerca să ne răcorim puțin, și acum îmi amintesc cu uimire și mult mă face să șovăi dacă să mă opresc pentru a mă gândi la acel extaz care ne-a cuprins pe amândoi culegând margarete pentru a ni le pune, unul altuia, pe cap. Celor recent căsătoriți se pare că le revine dintr-odată întreaga candoare din copilărie.

Când intram, cu un trăpșor cumpănit și regulat, în oraș, pe podul roman, am avut ghinionul ca iapa să se sperie – cine știe dacă la vederea râului – și unei sărmane bătrâne care trecea pe-acolo i-a dat o asemenea lovitură cu dosul copitei încât a rănit-o și cât pe ce să cadă cu capul în Guadiana. Eu am descălecat repede ca s-o salvez, căci n-ar fi fost frumos să trec mai departe, dar cum bătrâna mi-a făcut impresia că singurul lucru pe care-l avea era doar o mare supărare, i-am dat un real – ca să nu spună –, am bătut-o pe umăr și m-am dus lângă Lola. Aceasta râdea și râsul ei, credeți-mă, mi-a făcut mult rău; nu știu dacă era o presimțire, ceva așa ca un impuls al inimii care-mi spunea ce avea să i se întâmple. Nu e bine să râzi de nenorocirea aproapelui, v-o spune un om care a fost foarte nenorocit de-a lungul vieții lui; Dumnezeu lovește fără par și fără piatră și, după cum se știe, cine ridică sabia... Pe de altă parte, chiar

dacă n-ar fi pentru asta, niciodată nu e de prisos să fii omenos.

Ne-am instalat la hanul Mierlei, într-o cameră mare care era la intrare, în dreapta, și primele două zile, îndrăgostiți cum eram, n-am ieșit deloc pe stradă. În cameră stăteam bine; era spațioasă, cu tavanul înalt, susținut de solide traverse de castan, cu o dușumea curată de dale și cu un mobilier comod și numeros care-ți făcea o adevărată plăcere să-l folosești. Amintirea acelui alcov m-a însoțit de-a lungul întregii mele vieți ca un prieten credincios; patul era patul cel mai boieresc pe care l-am putut vedea în viața mea, cu capul lui în întregime din nuc cioplit, cu cele patru saltele de lână spălată... Ce bine te puteai odihni în el! Părea întocmai patul unui rege! Mai era și o comodă, înaltă și burduhănoasă ca o matroană, cu cele patru sertare adânci cu mânere aurite, și un șifonier care ajungea până la tavan, cu o oglindă mare dintre cele mai bune, cu două candelabre zvelte – din același lemn – unul de fiecare parte pentru a lumina bine figura. Până și lavoarul – care întotdeauna este de obicei cel mai rău – era arătos în acea odaie; curbatele și ușoarele lui picioare de bambus și ligheanul din faianță albă, cu niște păsărele pictate pe margine, îi dădeau o grație care-l făcea simpatic. Pe pereți era o cromofotogravură mare, în patru culori, deasupra patului, reprezentând un Cristos în martiriu; o dairea cu un desen în culori reprezentând Giralda din Sevilla, cu ciucurii ei roșii și galbeni; două perechi de castaniete de ambele părți, și o pictură reprezentând Circul Roman, pe care eu am socotit-o întotdeauna de mare valoare, dată fiind marea asemănare pe care i-o găseam. Era, de asemenea, un ceas pe comandă, cu o sferă figurând globul lumii și susținut cu umerii de către un bărbat gol, și două urcioare mari de Talavera, cu desenele lor în albastru, ceva deja cam vechi, dar păstrând încă acea strălucire care le fac atât de plăcute. Scaunele, în număr de șase, două dintre ele cu brațe, erau cu spătarul înalt și cu

un pluș moale colorat la șezut (cu iertare), cu picioarele robuste și atât de comode, că mi-au lipsit mult când m-am întors acasă, ca să nu mai spun acum, când stau băgat aici. Îmi mai amintesc încă de ele, în ciuda anilor care au trecut!

Nevastă-mea și eu ne petreceam timpul bucurându-ne de comoditatea care ni se oferea și, așa cum v-am mai spus la început, nu ieșeam deloc pe stradă. Ce ne interesa pe noi ce se întâmpla afară dacă acolo înăuntru aveam ceea ce în tot restul orașului nu mi se putea oferi?

Rău lucru este nenorocirea, credeți-mă. Fericirea acelor două zile ajungea deja să mă uimească pentru cât de completă părea.

În a treia zi, sâmbătă, se vede că semnalați de rudele celei lovite, ne-am pomenit pe neașteptate față în față cu doi gardieni. O gloată de copii s-a îmbulzit la ușă aflând că pe-acolo umblau gardienii și ne-au făcut un tămbălău care ne-a sunat o lună întreagă în urechi. Ce răutăcioasă cruzime o fi deșteptând în copii mirosul arestaților?; ne priveau ca pe niște indivizi caraghioși cu ochii aprinși, cu un micuț zâmbet vicios pe gură, cum privesc oaia pe care o înjunghie în abator – acea oaie în al cărei sânge cald își moaie espadrilele –, sau câinele pe care l-a călcat mașina care a trecut – acel câine pe care-l ating cu nuiaua ca să vadă dacă mai e încă viu –, sau pe cei cinci pisoi recent născuți care se înecă în bazin, acei cinci pisoi în care aruncă cu pietre, acei cinci pisoi pe care-i scot din când în când pentru a se juca, pentru a le prelungi puțin viața – atât de răutăcioși sunt! –, pentru a evita de a înceta prea repede să mai sufere... La început m-a sâcâit destul sosirea gardienilor, și cu toate că făceam eforturi pentru a simula că eram calm, mult mă tem că tulburarea mea s-a observat. Cu gardienii venea și un tânăr cam de vreo douăzeci și cinci de ani, nepot al bătrânei, răsărit și încrezut potrivit acestei vârste, și ăsta a fost norocul meu, căci cum cu bărbații, știți și dumneavoastră, nu există ceva mai bun decât să folosești cuvântul și să faci să

sune punga, deîndată ce l-am numit galant și i-am pus șase pesete în mână a plecat mai iute decât fulgerul și mai vesel decât niște castaniete, cerându-i lui Dumnezeu – sunt sigur – s-o vadă de multe ori în viața lui pe bunică-sa printre picioarele cailor. Gardienii, cine știe dacă din cauză că au văzut partea ofensată atât de repede venindu-i mintea la cap, și-au netezit mustățile, și-au dres glasul, mi-au vorbit despre pericolul pintenului rapid, dar, ceea ce este mai important, au plecat fără să mă mai supere.

Lola era într-o stare jalnică de teama pe care i-a produs-o vizita, dar cum în realitate nu era o femeie fricoasă, cu toate că era sperioasă, și-a revenit din necaz îndată după primele momente, i-a reapărut culoarea în obraji, strălucirea în priviri și surâsul pe buze, pentru a arăta imediat tot atât de frumușică și bine făcută ca întotdeauna.

În acel moment – îmi amintesc bine –, chiar dacă mă aflam în mare bucluc, am observat pentru prima oară ceva deosebit în pântecele ei și emoția de a o vedea așa mi-a cuprins inima, încât n-o mai simțeam bătând la ideea primului fiu, liniștindu-mi conștiința. Era foarte puțin ceea ce i se observa și ar fi putut fi posibil ca, dacă n-aș fi știut, nici să nu-mi fi dat seama.

Am cumpărat în Mérida câteva fleacuri pentru casă, dar cum banii pe care-i aveam nu erau mulți, și în plus scăzuseră cu cele șase pesete pe care i le-am dat nepotului celei lovite, am hotărât să ne întoarcem în sat, căci nu mi se părea lucru de oameni prudenți să-ți golești portmoneul până la ultimul bănuț. Am înșeuat din nou iapa, am înhămat-o cu hamurile de călărie și hățurile de sărbătoare ale domnului Vicente și mi-am încolăcit pătura în oblânc, pentru ca împreună cu nevasta mea pe crupă – ca la venire – să mă întorc la Torremejia. Cum casa mea era, așa cum dumneavoastră știți, în drum spre Almendralejo, și cum noi veneam de la Mérida, a trebuit să traversăm, pentru a ne apropia de ea, întregul șir de case, așa încât toți sătenii, pentru că era

deja pe înserate, au putut să ne vadă sosind – atât de marțiali – și să ne arate dragostea lor, care pe atunci exista, cu buna primire pe care ne-au făcut-o. Eu m-am dat jos, rostogolindu-mă peste cap pentru a n-o răni pe Lola cu o lovitură de picior, îndemnat de tovarășii mei de burlăcie și de muncă, și cu ei m-am dus, aproape luat pe sus, până la cârciuma lui Martinete Cocoșul, unde am intrat în avalanșă, cântând, și unde stăpânul mi-a dat o îmbrățișare strângându-mă la pântecele lui, cât pe-aci să mă amețească cu forța lui și cu mirosul de vin alb pe care-l răspândea. Pe Lola am sărutat-o pe obraz și am trimis-o acasă să le salute pe prietene și să mă aștepte, și a plecat, călare pe frumoasa iapă, răsărită și mândră ca o infantă, și foarte departe – așa cum se întâmplă întotdeauna – de a bănui că animalul avea să fie cauza primei supărări.

La cârciumă, cum exista o ghitară, mult vin și suficientă voie bună, toți eram radioși și entuziasmați, dedicați alor noastre și atât de străini de lume încât, cu cântec și băutură, timpul trecea pe nesimțite. Zacarias, cel de la domnul Julián, s-a pornit să cânte *seguidillas*. Îți făcea plăcere să-l asculți cu vocea lui atât de suavă ca a unui sticlete. Când el cânta, noi, ceilalți – atât timp cât am fost senini – tăceam și ascultam ca fermecați, dar când am fost mai întărâtați, de vin și conversație, ne-am legat să cântăm pe rând și, cu toate că vocile noastre nu erau prea temperate, s-a ajuns să se spună lucruri amuzante, căci totul ne era iertat.

E păcat că nu se știe niciodată unde duc bucuriile oamenilor. Pentru că dacă am ști nu încape nicio îndoială că am evita unele neplăceri; o spun pentru că petrecerea în casa Cocoșului s-a terminat prost fiindcă n-am știut niciunul să ne oprim la timp. Lucrul a fost foarte simplu, atât de simplu cum sunt întotdeauna lucrurile care vin numai să ne complice viața.

Peștele moare prin gură, se spune, și se mai spune că vorba multă sărăcia omului și că în gura închisă nu intră

musca, și cred că ceva adevărat după mine trebuie să fie în toate astea, pentru că dacă Zacarias ar fi stat tăcut așa cum se cuvine și nu și-ar fi vârât nasul unde nu-i fierbe oala, atunci ar fi evitat o ceartă, iar acum n-ar mai fi servit pentru a anunța sătenilor ploaia cu cele trei cicatrice ale lui. Vinul nu este un bun sfătuitor.

Zacarias, în mijlocul chefului, și pentru a face pe glumețul, ne-a povestit nu știu ce întâmplare, sau născocire, cu un porumbel hoț care atrage cu uguitul său porumbițe străine de porumbarul lui, iar eu aș fi îndrăznit să jur pe loc – și să continui jurând chiar și acum – că o spusese gândindu-se la mine; niciodată n-am fost susceptibil, este foarte adevărat, dar există lucruri atât de directe – sau atât de directe le crezi –, încât nu e chip nici să nu crezi că n-a făcut aluzie la tine, nici să nu-ți pierzi firea și să nu te superi.

Eu i-am atras atenția.

– Ei bine, nu-i văd niciun haz, zău așa!

– Ei bine, toți au văzut-o, Pascual.

– Așa o fi, nu zic nu; dar eu spun că nu mi se pare un lucru de om bine crescut să-i faci pe cei mulți să râdă pe seama celor puțini.

– Nu te supăra, Pascual; doar știi că cine se simte cu musca pe căciulă...

– Și nici nu mi se pare că între bărbați e bine să faci glume insultând.

– Cred că nu te referi la mine...

– Nu, mă refer la tata.

– Mi se pare că amenințI prea mult pentru cât de lipsit de curaj ești.

– Și-mi fac datoria.

– Ți-o faci?

– Da!

Eu m-am ridicat în picioare.

– Vrei să ieșim în câmp?

– Nu e nevoie!

– Foarte grozav te crezi!

Prietenii s-au dat de-o parte, căci niciodată n-a fost bărbătesc să te amesteci pentru a împiedica o încăierare la cuțite.

Eu am deschis cuțitul cu stăpânire; în asemenea momente o grabă, un greș, poate avea pentru noi urmări funeste. S-ar fi putut auzi zborul unei muște, atât de mare era liniștea ce se făcuse.

M-am dus spre el și, înainte de a-i lăsa timp să-și dea aere, i-am tras trei lovituri care l-au făcut să tremure. Când îl duceau spre spițeria lui don Raimundo, sângele îi țâșnea ca dintr-un izvor.

9

M-am îndreptat spre casă însoțit de trei sau patru dintre prietenii apropiați, ceva cam necăjit din cauza celor întâmplate..

– A fost și un ghinion..., la trei zile după căsătorie.

Mergeam tăcuți, cu capul plecat, ca pocăiți.

– El și-a căutat-o; eu n-am mustrări de cuget. Dacă n-ar fi vorbit!

– N-o mai răscoli, Pascual.

– Omule, îmi pare rău, doar vezi! După ce totul a trecut!

Se iviseră deja zorii și cocoșii începuseră să cânte lansând în aer strigătele lor. Câmpul mirosea a iarba-osului și a cimbru.

– Unde i-am dat?

– Într-un umăr.

– Multe?

– Trei.

– Scapă?

– Da, măi! Eu cred că va scăpa!

– Mai bine.

Niciodată nu mi s-a părut casa mea atât de departe ca în acea noapte.

– E frig...

– Nu știu, mie nu mi-e.

– O fi corpul!

– Poate...

Treceam pe lângă cimitir.

– Ce rău trebuie să fie acolo înăuntru!

– Măi să fie! De ce spui asta? Ce gânduri ciudate îți trec prin minte!

– După cum vezi!

Chiparosul părea o fantomă înaltă și uscată, o sentinelă a morților.

– Urât mai e chiparosul...

– Urât.

În chiparos o cucuvea, o pasăre de rău augur, lăsa să se audă șuierătura ei misterioasă.

– Rea pasăre e asta.

– Rea...

– Și în fiecare noapte stă acolo.

– În fiecare...

– Parcă i-ar plăcea să le țină de urât morților.

– Parcă...

– Ce ai?

– Nimic! N-am nimic! Vezi și tu, manii...

M-am uitat la Domingo; era palid ca un muribund.

– Ești bolnav?

– Nu...

– Ți-e frică?

– Frică, mie? De cine să-mi fie frică?

– De nimeni, omule, de nimeni; era ca să zic și eu ceva.

Domnișorul Sebastian a intervenit:

– Hai, tăceți; nu cumva acum s-o începeți voi.

– Nu...

– Mai e mult, Pascual?

– Puțin; de ce?

– Așa...

Casa părea de parcă ar fi fost luată cu o mână misterioasă și dusă din ce în ce mai departe.

– N-om fi trecut?

– Nu, omule! O fi deja vreo lumină aprinsă.

Am tăcut din nou. Trebuia să mai fi fost puțin.

– Nu e aceea?

– Ba da.

– Și de ce nu spuneai?

– De ce? Nu știați?

Mi s-a părut ciudată liniștea care era în casa mea. Femeile or mai fi fost încă acolo după obicei, și femeile știți, și dumneavoastră cât de mult ridică vocea ca să vorbească.

– Se pare că dorm.

– Nu cred! Uite acolo o lumină!

Ne-am apropiat de casă; într-adevăr, era o lumină aprinsă.

Doamna Engracia stătea în poartă; vorbea cu s asemenea cucuvelei din chiparos; poate că avea chiar și aceeași figură.

– Și dumneata pe aici?

– După cum vezi, fiule, stăteam așteptându-te.

– Așteptându-mă?

– Da.

Misterul pe care-l avea față de mine doamna Engracia nu putea să-mi placă.

– Lasă-mă să intru!

– Nu intra!

– De ce?

– Uite-așa!

– Asta e casa mea!

– Știu, fiule; de mulți ani... Dar nu poți intra.

– Și de ce nu pot să intru?

– Pentru că nu se poate, fiule. Nevasta ta e rău!

– Rău?

– Da.

– Ce are?

– Nimic; a avortat.

– A avortat?

– Da; a trântit-o iapa...

M-a cuprins o furie de vedeam negru în fața ochilor; eram atât de orbit, încât nici nu mi-a păsat de ce auzeam.

– Unde e iapa?

– În grajd.

Ușa grajdului care dădea în bătătură avea tocul scund. M-am aplecat ca să intru; nu se vedea nimic.

– Na, iapă!

Iapa s-a sprijinit de iesle; am deschis cu grijă; în asemenea moment, un pas greșit poate aduce consecințe funeste.

– Na, iapă!

Din nou a cântat cocoșul în dimineață.

– Na, iapă!

Iapa se mișca spre colț. M-am sprijinit; am ajuns până să-i pot da o palmă pe crupă. Animalul era vigilent, parcă neliniștit.

– Na, iapă!

A fost lucru de o clipă. M-am aruncat asupra ei și am înjunghiat-o; am înjunghiat-o cel puțin de douăzeci de ori...

Avea pielea tare; mult mai tare decât a lui Zacarias... Când am ieșit de acolo mă durea brațul; sângele îmi ajungea până la cot. Bestia n-a zis nici pis; se limita să respire mai adânc și mai repede, ca atunci când o duceau la montă.

10

Cu siguranță vă spun că – deși după aceea, când m-am calmat, ara gândit contrariul – în acel moment nu mi-a trecut altceva prin cap decât ideea că avortul Lolei i s-ar fi putut întâmpla pe când mai era încă nemăritată. Câtă amărăciune și câtă mâhnire și venin mi-aș fi cruțat!

Ca urmare a acelui nenorocit accident am rămas parcă distrus și adâncit în cele mai negre închipuiri și până când am reacționat au trebuit să treacă nu mai puțin de douăsprezece luni în care mergeam prin sat demoralizat. La un an, sau ceva mai puțin, după ce a fost lovit de o moarte prematură cel ce ar fi trebuit să vină pe lume, Lola a rămas din nou însărcinată și am putut să văd cu bucurie că mă cuprindeau aceleași griji și aceleași tulburări ca și prima dată: timpul trecea destul de încet față de cât de repede aș fi vrut eu să-l văd trecând, și o stare diabolică mă însoțea ca o umbră oriunde aș fi fost.

Am devenit neprietenos și sălbatic, temător și posac, și cum nici nevasta, nici mama mea nu înțelegeau mare lucru despre caractere, eram toți într-o constantă neliniște așteptând să vedem de unde avea să înceapă gâlceava. Era o tensiune care ne distrugea, dar pe care parcă am fi cultivat-o cu plăcere: totul ni se părea plin de aluzii, totul cu gând ascuns, totul cu gând rău. Au fost câteva luni de o stare apăsătoare cum nici nu vă puteți închipui!

Ideea că nevasta mea ar putea să avorteze din nou era ceva care mă scotea din țâțâni; prietenii observau că eram ciudat, și Chispa – care pe atunci mai era încă în viață – părea că mă privea mai puțin drăgăstos.

Eu îi vorbeam ca întotdeauna.

– Ce ai ?

Și ea mă privea parcă rugătoare, dând din coadă foarte repede, aproape gemând și privindu-mă cu niște ochi ce-ți sfâșiau inima. Și ei i se sufocaseră puii în pântece. În inocența ei, cine știe dacă nu simțea marea mâhnire pe care nenorocirea ei mi-o produsese! Erau trei cățelușii care n-au ajuns să se nască vii; toți trei la fel, toți trei lipicioși ca siropul, toți trei gri și aproape râioși ca șobolanii. A săpat o groapă printre levănțică și i-a băgat acolo. Dacă ieșeam pe munte după iepuri și ne opream o clipă pentru a ne trage sufletul, ea, cu acel aer dureros al femeilor fără copii, se apropia de groapă și o mirosea.

Când, intrând deja în a opta lună, totul mergea ca pe roate, când, datorită sfaturilor doamnei Engracia, sarcina nevestei mele era pe cale de a deveni un model de sarcină și când, datorită multului timp trecut și puținului care mai rămânea de trecut, totul putea să ducă la presupunerea că cel mai prudent ar fi să se îndepărteze îngrijorarea, mă apucau asemenea neliniști și asemenea zor, încât de atunci am fost sigur că dacă voi ieși cu mintea-ntreagă din această afacere, n-am să înnebunesc în viața mea.

Prin zilele fixate de doamna Engracia, și de parcă Lola ar fi fost un ceas după cât era de exactă, a venit pe lume, cu o ușurință și o fericire care mi se păreau deja ciudate, noul meu fiu, mai bine zis, primul meu fiu, căruia în cristelnița de botez i-am pus numele de Pascual, ca al tatălui său, servitorul dumneavoastră. Eu aș fi vrut să-i pun Eduardo pentru că se născuse în ziua acelui sfânt și pentru că așa era obiceiul pământului; dar nevasta mea, care pe atunci era mai drăgăstoasă ca niciodată, a insistat să-i pună numele meu, lucru pentru care nu i-a trebuit mult timp ca să mă convingă, dat fiind marea iluzie pe care mi-o făceam. Mi se pare de necrezut, dar vă asigur că e foarte adevărat că pe atunci accesele de dragoste ale nevestei mele mă făceau să

mă bucur ca un copil cu ghete noi; și îi mulțumeam din toată inima, v-o jur.

Ea, cum era o fire robustă și viguroasă, la două zile după ce născuse se simțea tot atât de bine de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Înfățișarea pe care o avea, cifulită toată, dându-i să sugă copilașului, a fost unul dintre lucrurile care m-au impresionat cel mai mult în viață; numai aceasta și mă compensa din plin pentru carul de necazuri pe care le-am tras.

Petreceam ore întregi așezat la picioarele patului. Lola îmi spunea, foarte încet, parcă rușinată:

– În sfârșit ți-am dăruit unul...

– Da.

– Și încă frumos...

– Mulțumesc lui Dumnezeu.

– Acum trebuie să avem grijă de el.

– Da, acum trebuie să avem grijă.

– De porci...

Amintirea sărmanului meu frate Mario mă ataca; dacă eu aș fi avut un fiu cu nenorocirea lui Mario, l-aș fi înecat pentru a-l scuti de suferință.

– Da; de porci...

– Și de friguri la fel.

– Da.

– Și de insolații...

– Da; și de insolații...

Gândul că acea fragedă bucată de carne care era fiul meu avea să fie supusă unor asemenea pericole îmi făcea pielea de găină.

– O să-l vaccinăm.

– Când o să fie mai mărișor...

– Și o să-l purtăm întotdeauna încălțat, ca să nu-i crape picioarele.

– Și când o să aibă șapte anișori o să-l trimitem la școală...

– Și eu am să-l învăț să vâneze...

Lola râdea, era fericită! Și eu mă simțeam fericit, de ce să n-o spun, văzând-o pe ea, frumoasă cum puține erau, cu un fiu pe brat ca o Sfântă Marie.

– Vom face din el un om de treabă!

Cât de străini eram amândoi de faptul că Dumnezeu – care hotărăște totul pentru bunul mers al universurilor – ni-l va răpi! Iluzia noastră, tot binele nostru, întreaga noastră avere, adică fiul nostru, aveam să sfârșim prin a-l pierde chiar înainte de a putea încerca să-i îndrumăm primii pași. Mistere ale afecțiunilor, care ne părăsesc tocmai când avem mai multă nevoie de ele!

Fără a găsi o cauză care s-o fi justificat acea plăcere pe care o simțeam în contemplarea copilului îmi provoca neliniște. Întotdeauna am avut ochi bun pentru nenorocire – nu știu dacă spre binele sau spre răul meu – și acea presimțire, ca toate, s-a confirmat cu trecerea lunilor de parcă ar fi continuat să-mi rotunjească nenorocirea, această nenorocire care părea că nu va sfârși niciodată de a se rotunji.

Nevastă-mea continua să-mi vorbească de copil.

– Ne crește bine... parcă ar fi un bulgăre de grăsime.

Și atâta vorbă și iar vorbă despre micuț m-a făcut încet-încet să încep s-o urăsc; avea să ne părăsească, să ne lase copleșiți de desperarea cea mai mârșavă, să ne pustiască asemenea acelor ferme părăginite pe care pun stăpânire murii și urzicile, broaștele râioase și șopârlele, și eu o știam, eram sigur de asta, sugestionet de fatalitate, convins că mai devreme sau mai târziu avea să se întâmple, și această certitudine de a nu mă putea opune la ceea ce instinctul îmi spunea, mă punea într-o stare de încordare care îmi forța nervii.

Uneori rămâneam privind ca un inocent spre Pascualillo, și după câteva minute ochii îmi vărsau șiroaie de lacrimi; îi vorbeam.

– Pascual, fiule...

Și el mă privea cu ochii lui rotunzi și îmi surâdea.

Nevastă-mea intervenea din nou.

– Pascual, ce bine ne crește copilul!

– Bine, Lola. Să dea Domnul să continue așa!

– De ce spui asta?

– Vezi și tu. Micuții sunt atât de delicați!

– Omule, nu fi cu gând rău!

– Nu; cu gând rău, nu... Trebuie să avem multă grijă!

– Multă.

– Și să căutăm să nu răcească.

– Da... Ar putea fi moartea lui!

– Copiii mor de răceală...

– Vreun curent rău!

Conversația se stingea încet-încet, ca păsărelele sau ca florile, cu aceeași dulceață și încetineală cu care, încet-încet se sting și copiii, copiii prinși de vreun curent perfid.

– Parcă sunt speriată, Pascual.

– De ce?

– Ia seama că dacă ni se duce...

– Femeie!

– Sunt atât de fragezi micuții la această vârstă!

– Fiul nostru e foarte frumos, cu carnea lui roz și cu gurița lui râzând mereu.

– E-adevărat, Pascual! Sunt o proastă!

Și râdea nervos, strângând copilul la pieptul ei.

– Ascultă!

– Ce!?

– De ce a murit fiul lui Carmen?

– Și ție ce-ți pasă?

– Omule! Ca să știu...

– Se zice c-a murit de morvă.

– Din cauza vreunui curent rău?

– Așa se pare.

– Sărmana Carmen și cât de mulțumită era de copil! Același chip ceresc ca al tatălui – spunea –, îți amintești?

– Da, mi-amintesc.

– Cu cât îți faci iluzii mai mari, cu atât se pare că e mai mare zorul de a le pierde.

– Da.

– Ar trebui să se știe cât timp ne-ar trăi fiecare fiu, să-i stea scris pe frunte...

– Taci!

– De ce?

– Nu pot să te-ascult!

O lovitură de sapă în cap nu m-ar fi lăsat în acel moment mai uluit decât cuvintele Lolei.

– Ai auzit?

– Ce?

– Fereastra.

– Fereastra?

– Da; scârțâie de parcă ar vrea sa treacă prin ea vreun curent...

Scârțâitul ferestrei, legănată de aer, a început să se confunde cu un scâncet.

– Doarme copilul?

– Da.

– Parcă ar visa.

– Nu-l aud.

– Și s-ar tângui de parcă ar avea vreun rău...

– Temeri!

– Dumnezeu să te-audă! M-aș lăsa să-mi scoată ochii...

În dormitor, scâncetul copilului semăna cu plânsetul stejarilor bătuți de vânt.

– Scâncește!

Lola s-a dus să vadă ce-avea; eu am rămas în bucătărie fumând o țigară, acea țigară pe care întotdeauna mă prind fumând-o momentele de necaz.

.....

Puține zile a durat. Când l-am redat pământului, avea unsprezece luni; unsprezece luni de viață și de îngrijiri; un curent perfid a dat cu ele de pământ...

11

Cine știe dacă nu mă pedepsea Dumnezeu pentru cât de mult păcătuisem și pentru cât de mult aveam să mai păcătuiesc încă! Cine știe dacă nu cumva era scris în cartea sfântă că nenorocirea avea să fie singurul meu drum, singura cale pe care tristele mele zile aveau să se scurgă!

Cu nenorocirea nu te obișnuiești, credeți-mă, pentru că întotdeauna ne facem iluzia că cea pe care o suportăm are să fie ultima, cu toate că după aceea, cu trecerea vremii, începem să ne convingem – și cu câtă tristețe! – că trebuie să ne așteptăm la și mai rău...

Îmi trec prin cap aceste gânduri pentru că dacă la avortul Lolei și înjunghierile lui Zacarias am crezut că mă sfârșesc de nostalgie, nu era de altceva – este foarte adevărat – decât pentru că încă nu știam unde aveam să ajung.

Trei femei erau în jurul meu când Pascualillo ne-a părăsit; trei femei de care eram unit prin vreo legătură, deși uneori mă simțeam tot atât de străin de ele ca de primul necunoscut ce mi-ar fi ieșit în cale, tot atât de dezlegat de ele ca și de restul lumii; și din aceste trei femei, niciuna, credeți-mă, niciuna, n-a știut cu dragostea sau cu purtarea ei să-mi facă mai suportabilă durerea morții fiului; dimpotrivă, părea de parcă s-ar fi pus toate de acord să-mi amărască viața. Aceste trei femei erau nevasta, mama și sora mea.

Cine ar fi zis, cu speranțele pe care ajunsesem să mi le pun în tovărășia lor!

Femeile sunt ca gaițele de ingrate și răutăcioase.

Întotdeauna spuneau:

– Îngerașul pe care l-a luat un curent rău!

– Spre limb, pentru a-l scăpa de noi!

– Micuțul care era taman ca un soare!

– Și agonia!

– Cât de sufocat era când îl țineam în brațe!

Părea o litanie, istovitoare și lentă ca o noapte de chef, mocăită și împovărătoare ca mersul măgarilor.

Și așa o zi, și încă o zi, și o săptămână, și încă una... Acea situație era oribilă, era o pedeapsă a cerurilor, cu siguranță, un blestem al lui Dumnezeu!

Și eu mă stăpâneam.

– E dragostea – gândeam – care le face să fie crude fără să vrea.

Și încercam să n-aud, să nu fac caz de ele, să le văd gesticulând fără să le mai iau în seamă de parcă ar fi fost marionete, să nu dau atenție cuvintelor lor... Lăsam ca durerea să moară cu timpul, asemenea trandafirilor tăiați, păstrându-mi tăcerea ca pe un giuvaer încercând să sufăr cât mai puțin. Zadarnice iluzii care n-aveau să-mi servească la altceva decât pentru a mă face să mă uimesc cu fiecare zi mai mult de norocul celor ce se nasc pentru calea ușoară, și cum Dumnezeu permitea ca acele iluzii să se nască în imaginația mea!

Mă temeam de apusul soarelui ca de foc sau ca de turbare; aprinderea lămpiței de ulei din bucătărie, pe la șapte seara, era lucrul care mă durea cel mai mult să-l fac în toată ziua. Toate umbrele îmi aminteau de fiul mort, toate pâlpâirile flăcării, toate zgomotele nopții, acele zgomote ale nopții care aproape că nu se aud, dar care sună în urechile noastre ca loviturile fierului pe nicovală.

Acolo stăteau, îndoliate ca niște corbi, cele trei femei, tăcute ca morții, neprietenoase, serioase ca niște carabinieri. Uneori eu le vorbeam pentru a încerca să sparg gheața.

– Cumplită mai e vremea.

– Da...

Și tăceam din nou cu toții.

Eu insistam.

– Se pare că domnul Gregorio nu mai vinde catârca. I-o fi trebuind la ceva!

– Da...

– Ați fost la râu?

– Nu...

– Și la cimitir?

– Nici...

Nu era chip să le urnești de acolo. Răbdarea pe care o aveam cu ele nici n-o avusesem vreodată și nici n-o voi mai avea vreodată cu nimeni. Mă prefăceam că nu-mi dădeam seama cât de ciudate erau, pentru a nu grăbi scandalul care totuși avea să sosească, fatal ca bolile și ca incendiile, ca zorile și ca moartea, pentru că nimeni nu era capabil să-l împiedice.

Cele mai mari tragedii ale oamenilor se pare că vin pe negândite, cu pasul lor de lup îmbrăcat în piele de oaie, pentru a ne lovi cu înțepătura lor subită ca a scorpionilor.

Aș putea să le zugrăvesc de parcă le-aș mai avea încă în fața ochilor, cu surâsul lor amar și răutucios de femei reci, cu privirea lor pierdută în depărtări ieșită prin ziduri. Clipele treceau fără milă; cuvintele sunau ca vocea unei stafii...

– S-a înnoptat de-a binelea.

– Vedem și noi...

Cucuveaua o fi în chiparos.

– A fost o noapte ca asta...

– Da.

– Era ceva mai târziu...

– Da.

– Curentul înșelător mai era încă pe câmp...

.....

– Pierdut printre măslini...

– Da.

Liniștea cu lungul ei clopot a umplut din nou încăperea.

– Pe unde o umbla acel curent?

.....

– Acel rău curent înșelător!

Lola a întârziat câtva timp în a răspunde.

– Nu știu...

– O fi ajuns la mare!

– Trecând peste micuți...

O leoaică atacată n-ar fi făcut acel gest pe care l-a făcut nevastă-mea.

– Pentru ca să crapi ca o grenadă! Să nești pentru ca să-ți ia curentul ce-ai născut, rea pedeapsă te așteaptă!

Dacă vâna de apă care izvorăște picătură cu picătură deasupra mării ar fi putut să înece acel curent rău!

.....

12

– Sunt sătulă până în măduva oaselor de corpul tău!

.....

– De carnea ta de bărbat care nu suportă vremurile!

.....

– Nici nu suportă soarele de vară!

.....

– Nici frigul de decembrie!

.....

– Pentru asta mi-am crescut eu sânii tari cum e cremenea!

.....

– Pentru asta mi-am crescut eu gura, răcoroasă ca o piersică!

.....

– Pentru asta ți-am dat doi fii, pe care nici mersul calului, nici curentul rău în noapte n-au știut să-i rabde!

.....

Era ca nebună, ca posedată de toți demonii, repezită și crudă ca o pisică sălbatică... Eu răbdam tăcut marele adevăr.

– Ești la fel ca fratele tău!

... perfida lovitură de cuțit pe care nevasta mea avea plăcerea să mi-o dea...

.....

Nu ne folosește la nimic să grăbim pasul când ne vedem surprinși de furtună în mijlocul câmpiei. Ne udăm la fel și ne obosim mult mai mult. Fulgerele ne sperie, zgomotul

tunetelor ne face să ne pierdem cumpătul și sângele nostru, parcă stingherit, ne lovește tâmplele și gâtlejul.

– Vai, dacă taică-tău Esteban ar vedea ce greu te urnești!

.....

– Sângele tău care curge în pământ când îl atingi!

.....

– Nevasta asta pe care o ai!

.....

Trebuia să continue? De multe ori soarele a strălucit pentru toți; dar lumina lui, care-i orbește pe albineți, nu le ajunge negrilor pentru a clipi.

– Încetează!

Mama nu-mi putea reproșa durerea, durerea pe care mi-o lăsa în piept fiul meu mort, micuțul care în cele unsprezece luni ale lui a fost ca un luceafăr.

I-am spus-o foarte clar; pe cât de clar se poate vorbi.

– Focul o să ne ardă pe amândoi, mamă.

– Ce foc?

– Focul ăsta cu care dumneata te joci...

Mama a făcut un gest ca de mirare.

– Ce vrei să spui?

– Că noi bărbații avem o inimă foarte tare.

– Care nu vă folosește la nimic...

– Ne folosește la toate!

Nu înțelegea; mama mea nu înțelegea. Mă privea, îmi vorbea... Ah, dacă nu m-ar fi privit!

– Vezi lupii care aleargă pe munte, uliul care zboară până la nori, vipera care așteaptă ascunsă între pietre?

.....

– Ei bine, mai rău decât toate la un loc este bărbatul!

– Pentru ce îmi spui asta?

– Pentru nimic!

M-am gândit să-i spun:

– Pentru că am să vă omor!

Dar vocea mi s-a împleticit de limbă.

.....

.....

Și am rămas singur cu sora mea cea nenorocită, cea dezonorată, aceea care prihănea privirea femeilor decente.

– Ai auzit?

– Da.

– N-aș fi crezut niciodată!

– Nici eu...

– Niciodată nu m-aș fi gândit că sunt un om blestemat.

– Nu ești...

Aerul s-a stârnit pe munte, acel curent de aer rău înșelător care a umblat printre măslini, care va ajunge până la mare trecând peste micuți... Țiuia în fereastră cu tânguirea lui.

Rosario era parcă cu lacrimi în ochi.

– De ce spui că ești un om blestemat?

– Nu sunt eu cel care o spune.

.....

– Sunt aceste două femei...

Flacăra din lămpița de ulei urca și cobora ca o respirație; în bucătărie mirosea a acetilenă, care are un miros înțepător și plăcut, care pătrunde până în nervi, care ne excită cărnurile; aceste sărmane și osândite cărnuri ale mele cărora le lipsea atât de mult în acea vreme vreo excitație.

Sora mea era palidă; viața pe care o ducea își lăsa urma sa crudă prin cearcăne. Eu o iubeam cu duioșie, cu aceeași duioșie cu care ea mă iubea pe mine.

– Rosario, sora mea...

– Pascual...

– Triste vremuri ne așteaptă pe amândoi.

– Totul se va rândui...

– Să dea Domnul!

Mama intervenea iar.

– Rea rânduială îi văd.

Și nevasta mea, vicleană ca viperele, zâmbea la răutatea ei.

– E foarte trist să aștepți să fie Dumnezeu cel care să rânduiască!

Dumnezeu se află în înălțimi și este ca un vultur cu privirea lui; nu-i scapă nimic.

– Și dacă Dumnezeu ar rândui!

– Nu ne-o iubi atât de mult...

.....

.....

Omori fără să gândești, o știu din experiență; uneori fără să vrei. Urăști, urăști intens, sălbatic, și deschizi cuțitul, și cu el bine deschis ajungi, desculț, până la patul în care doarme dușmanul. Este noapte, dar prin fereastră intră clarul de lună; se vede bine. Pe pat stă întins mortul, cel care va fi mortul. Îl privești, îl auzi respirând; nu se mișcă, stă liniștit de parcă nimic n-ar avea să se întâmple. Cum alcovul este vechi, mobilele ne sperie cu scârțâitul lor care poate să-l trezească, care, se pare, poate să grăbească loviturile. Dușmanul ridică puțin așternutul de pe ochi și se întoarce pe partea cealaltă: continuă să doarmă. Corpul lui e foarte voluminos; hainele înșeală. Te apropii prudent; îl pipăi cu mâna, cu grijă. E adormit, adormit bine; nici n-o să-și dea seama...

Dar nu poți ucide așa; ca asasinii. Și vrei să te răzgândești, să faci cale-ntoarsă... Nu; nu este posibil. Totul e foarte gândit; e o clipă, o scurtă clipă și apoi...

Dar nici nu poți da înapoi. Se va face ziuă și ziua nu-i vom putea suporta privirea, acea privire care se va pironi în noi chiar fără să crezi.

Va trebui să fugi; să fugi departe de sat, unde nimeni să nu te cunoască, unde să poți începe a urî cu uri noi. Ura întârzie ani până să clocească; nu mai ești un copil și când ura va crește și-ți va sufoca pulsul, viața ta se va duce. Inima nu va mai găzdui gheață și aceste brațe deja sleite de puteri vor cădea...

13

Aproape o lună întreagă am stat fără să scriu lungit pe mindir cu fața în sus; văzând cum trec orele, aceste ore care uneori par că au aripi și alteori ni se par paralitice; lăsând să zboare în voie imaginația, singurul lucru care poate zbura liber în mine; contemplând scorojeala tavanului; căutându-i asemănări, și în această lungă lună m-am bucurat – în felul meu – de viață cum nu mă bucurasem în toți anii anteriori: în ciuda tuturor părerilor de rău și a preocupărilor.

Când pacea invadează sufletele păcătoase este ca și când apa ar cădea peste țarină, care fecundează ce e sterp și face să dea roade ce e părăginit. O spun pentru că, dacă e adevărat că mult timp, mult mai mult timp decât era necesar mi-a trebuit să constat că liniștea este o binecuvântare a cerurilor, ca cea mai prețuită binecuvântare pe care sărmanilor și înspăimântaților ne e dat s-o sperăm, acum că o știu, acum că liniștea cu dragostea ei mă însoțește, mă bucur de ea cu o frenezie și o veselie încât mult mă tem că, pentru puținul cât îmi mai rămâne să respir – și foarte puțin îmi mai rămâne!, se va sfârși înainte de timp. Probabil că dacă pacea mi-ar fi ajuns cu câțiva ani înainte, în aceste momente aș fi fost, cel puțin, un pustnic, pentru că o asemenea lumină am văzut în ea și o asemenea mulțumire sufletească, încât mult mă îndoiesc că atunci n-aș fi fost fascinat cum sunt acum. Dar n-a vrut Dumnezeu ca asta să se întâmple și azi mă aflu închis și cu o condamnare pe capul meu încât nu știu ce-ar fi mai bine: să cad odată sau să continui lungind această agonie, în care totuși, stărui cu și mai multă dragoste, dacă ar mai fi cu putință, decât cea

pe care aș folosi-o pentru a stărui dacă viața mi-ar fi ușoară. Dumneavoastră știți foarte bine ce vreau să spun.

În această lungă lună pe care am dedicat-o gândirii, toate au trecut peste mine: chinul și bucuria, plăcerea și tristețea, încrederea și neliniștea sufletească și disperarea... Dumnezeule, ce trup slab ai pus la încercare! Tremuram de parcă aș fi avut friguri când o stare sufletească pleca pentru a-i lua alta locul, iar în ochi lacrimile îmi podideau năvalnic. Treizeci de zile în șir e mult să stai să te gândești la un singur lucru, să stai să hrănești cele mai adânci remușcări, preocupat numai de ideea că tot răul trecut ne va conduce în iad... Invidiez sihastrul cu bunătatea pe chip, pasărea cerului, peștele din apă, chiar și lighioana din hățișuri, pentru că au aducerea-aminte liniștită. Rău lucru e timpul petrecut în păcat!

Ieri m-am spovedit; am fost eu cel care l-am chemat pe sacerdot. A venit un preoțel bătrân și spân, părintele Santiago Lurueña, blând și cu durere în suflet, caritabil și ras ca o furnică.

Este capelanul, cel care cântă liturghia duminica, acea liturghie pe care o ascultă o sută de asasini, o jumătate de duzină de gardieni și două perechi de călugărițe.

Când a intrat l-am primit în picioare.

– Bună ziua, părinte.

– Bună, fiule; mi s-a spus că mă chemi.

– Da, senior; vă chem.

S-a apropiat de mine și m-a sărutat pe frunte. Erau mulți ani de când nimeni nu m-a mai sărutat.

– E pentru ca să te spovedești?

– Da, senior.

– Fiule, îmi faci o bucurie!

– Și eu sunt mulțumit, părinte.

– Dumnezeu iartă totul; Dumnezeu este foarte milostiv...

– Da, părinte.

– Și este o fericire să vezi întorcându-se oaia rătăcită.

– Da, părinte.

– Pe fiul risipitor că se întoarce la casa părintească.

Îmi ținea mâna strânsă cu dragoste, sprijinită pe sutană, și mă privea în ochi de parcă ar fi vrut să-l înțeleg mai bine.

– Credința este ca lumina care ne călăuzește sufletele prin tenebrele vieții...

– Da...

– Ca un balsam miraculos pentru sufletele îndurerate...

Don Santiago era emoționat; vocea îi tremura ca a unui copil speriat. M-a privit zâmbitor, cu zâmbetul său suav care părea al unui sfânt.

– Tu știi ce este spovedania?

Mă înfricoșam să răspund. A trebuit să spun, cu un fir de voce:

– Nu prea.

– Nu-ți face griji, fiule; nimeni nu se naște învățat.

Don Santiago mi-a explicat câteva lucruri pe care nu le-am înțeles prea bine, totuși, trebuie să fi fost adevărate pentru că sunau a adevăr. Am stat de vorbă mult timp, aproape toată după-amiaza; când am terminat conversația soarele scăpătase deja dincolo de orizont.

– Pregătește-te să primești iertarea, fiul meu, iertarea pe care ți-o dau în numele lui Dumnezeu. Tatăl nostru... Spune cu mine rugăciunea Domnul nostru Isus Cristos...

Când don Santiago mi-a dat binecuvântarea, a trebuit să fac un efort extraordinar pentru a o primi fără să am gânduri sinistre în cap; am primit-o cât am putut de bine, vă asigur. Mi-a fost rușine, foarte multă rușine, dar niciodata n-a fost atât de mare ca cea pe care am crezut că o am.

N-am putut să-mi lipesc ochii toată noaptea și astăzi sunt obosit și abătut de parcă mi-ar fi dat o chelfăneală; cu toate acestea, pentru că deja am aici grămada de hârtii pe care le-am cerut directorului, și cum din descurajarea în care mă afund nu-mi este posibil să ies altfel decât mâzgălind

hârtii și iar hârtii, am să încerc să încep din nou, să iau din nou firul povestirii și să dau un salt acestor amintiri pentru a le îndrepta spre final. Să vedem dacă am suficiente forțe, căci aș avea mare nevoie. Când mă gândesc că dacă s-ar precipita puțin evenimentele, povestirea mea ar risca să rămână la jumătate și ca mutilată, mă apucă un zor și o grabă încât văd că trebuie și doresc să le stăpânesc. Căci chibzuiesc că dacă scriind, așa cum scriu, puțin câte puțin și cu cele cinci simțuri antrenate la tot ce fac, n-o să-mi iasă prea clară povestirea, apoi dacă și-ar da drumul ca un șuvoi, atunci atât de stângace și spălăcită ar rămâne, încât nici propriul său tată – care sunt eu – n-ar mai recunoaște-o. De aceste lucruri în care memoria are o contribuție însemnată trebuie să ai grijă cu cea mai mare dragoste pentru că dacă evenimentele nu sunt orânduite n-ai mai avea altă ieșire decât să rupi hârtiile pentru a relua scrisul, soluție de care fug ca de o primejdie deoarece niciodată nașterile cu două moașe n-au fost bune. Poate că veți găsi că e o înfumurare această osteneală a mea ca lucrurile secundare să-mi iasă bine când cele principale merg atât de rău, și poate că vă gândiți cu zâmbetul pe buze că e mare pretenția din partea mea de a încerca să nu mă grăbesc, pentru ca să iasă mai bine, în acest lucru pe care orice persoană instruită ar face-o cu atâta naturalețe și simplu, dar dacă țineți seama că efortul – care înseamnă pentru mine să scrii aproape fără întrerupere de patru luni încoace – nu se poate compara cu nimic din ce-am făcut în viața mea, e posibil să găsiți o scuză chibzuinței mele.

Lucrurile nu sunt niciodată cum ni le imaginăm la prima vedere, și așa se face că atunci când începem să le vedem de aproape, când începem să lucrăm asupra lor, ne prezintă aspecte atât de ciudate și chiar atât de necunoscute, încât din prima idee nu ne mai rămâne uneori nici amintirea; așa se întâmplă cu chipurile pe care ni le imaginăm, cu așezările pe care avem să le cunoaștem, pe care ni le închipuim

într-o formă sau alta în capul nostru, pentru a le uita subit în fața vederii realului. Asta mi s-a întâmplat cu această răsfoire prin hârtii, și dacă la început am crezut că în opt zile o voi rezolva, astăzi – după o sută douăzeci – zâmbesc numai gândindu-mă la inocența mea.

Nu cred să fie păcat să povestești cruzimi din cele pentru care ai mustrări de cuget. Don Santiago mi-a spus s-o fac dacă mi-ar aduce consolare, și cum mi-o aduce, și se poate crede că don Santiago se pricepe în materie de porunci, nu văd de ce s-ar supăra Dumnezeu dacă aș continua cu ea. Există momente în care mă doare să povestesc punct cu punct detaliile, mari sau mici, din trista mea viață, dar, parcă pentru a compensa, există și momente în care mă bucur cu cea mai cinstită dintre bucurii, poate pentru că povestind mă simt atât de îndepărtat de tot ce s-a întâmplat de parcă aș povesti din auzite și despre vreun necunoscut. Mare diferență este între cele întâmplate și ceea ce au aș căuta să se întâmple dacă aș putea să o iau de la capăt; dar trebuie să te resemnezi cu inevitabilul, cu ceea ce nu se mai poate repara; să faci haz de necaz și să încerci a evita să continue; ce de ajuns evit, deși ajutat – e adevărat – de carceră. Nu vreau să exagerez nota blândeții mele în acest ultim ceas al vieții, pentru că din gura dumneavoastră îmi închipui că aud un „la bătrânețe te prostești", care mai bine să nu fie pronunțat, dar vreau totuși să las lucrurile puse la punct și să vă asigur că viața mea ar fi fost un exemplu dacă s-ar fi scurs în întregime pe seninele drumuri de azi.

Am să continui. O lună fără să scrii înseamnă mult calm pentru cel care are numărate bătăile inimii și destulă liniște pentru cel pe care obișnuința l-a forțat să fie neliniștit.

14

N-am pierdut timpul în a pregăti fuga; există probleme care nu admit amânare, și aceasta este unul din ele. Am răsturnat casa de bani în pungă, cămara în desagă și restul de gânduri rele în fundul puțului și, profitând de noapte ca un hoț, am șters-o, am luat-o pe șosea și am început să merg – fără să știu prea bine încotro să mă duc – cu câmpul în față și fără să mă opresc o clipă încât, când s-a luminat de ziuă și oboseala pe care o simțeam în oase era deja mare, satul rămânea, cel puțin, la trei leghe în urma mea. Cum nu voiam să încetinesc pasul, pentru că prin acele locuri cineva ar mai fi putut să mă recunoască, am tras un pui de somn într-o plantație de măslini care se afla la marginea drumului, am mâncat o îmbucătură din rezerve, și am urmat mai departe cu gândul de a lua trenul deîndată ce voi da de el. Lumea mă privea cu uimire, poate pentru aspectul de vântură-lume pe care-l aveam, iar copiii mă urmau curioși când treceam prin localități așa cum îi urmează pe țigani sau pe cei bătuți în cap; privirile lor neliniștite și purtarea lor copilărească, departe de a mă supăra, îmi țineau de urât, și dacă n-ar fi fost să mă tem pe atunci de femei ca de ciumă, aș fi îndrăznit chiar să le dăruiesc vreun fleac din cele pe care le aveam pentru mine.

Trenul, m-am dus să-l prind în gara Don Benito, unde am cerut un bilet pentru Madrid, cu gândul să nu rămân în capitală, ci să continui spre orice punct de unde voi încerca să dau un salt spre Americi; călătoria a fost plăcută pentru că vagonul în care mergeam nu era de proastă calitate și pentru că era pentru mine o mare noutate să văd câmpul

trecând ca un cearșaf de care ar fi tras vreo mână nevăzută; și când, pentru că toată lumea cobora, mi-am dat seama că ajunseserăm la Madrid, mă închipuiam încă atât de departe de capitală, încât inima mi-a tresărit; acea tresărire a inimii care-ți spune întotdeauna când găsești ceea ce e sigur, ceea ce nu mai are leac, prea aproape pentru cât de departe ni-l imaginaserăm.

Cum eram foarte prevăzător de marea hoție care exista în Madrid, și cum ajunseserăm noaptea, timp foarte potrivit pentru ca potlogarii și borfașii să mă prădeze, m-am gândit că cel mai înțelept ar fi să aștept faptul dimineții pentru a-mi căuta găzduire și să rabd până atunci moțăind pe vreo bancă din cele multe care erau prin gară. Așa am făcut; mi-am căutat una din capăt, ceva mai departe de zarva cea mai mare, m-am instalat cât am putut mai comod, fără altă ocrotire decât cea a îngerului meu păzitor și am adormit mai rău ca un buștean cu toate că în clipa când m-am lungit m-am gândit să dorm iepurește, cu un ochi închis în timp ce celălalt sta de veghe. Am dormit adânc aproape până la ziuă, și când m-am trezit frigul îmi pătrunsese până la oase și simțeam o asemenea umezeală în tot corpul, încât m-am gândit că cel mai bine ar fi să nu mai stau nicio clipă; am ieșit din gară și m-am apropiat de un grup de muncitori care erau strânși în jurul unui foc mare, unde am fost bine primit și unde am putut să-mi scot frigul din oase la căldura flăcărilor. Conversația, care la început părea lâncedă, s-a înviorat repede și cum aceia mi se păreau oameni buni și cum ceea ce aveam eu nevoie în Madrid erau prietenii, l-am trimis pe un golănaș care era pe-acolo după un litru de vin, litru din care n-am gustat nicio picătură și n-au gustat nici cei care erau cu mine, căci puștiul, care trebuie să fi fost isteț ca Pepelea, a luat paralele și s-a dus pe-aici încolo. Cum ideea mea era să-i cinstesc și cum, cu toate că râdeau de isprava cu băiatul, pe mine mă interesa mult să mă împrietenesc cu ei, am așteptat să

se lumineze de ziuă și, deîndată ce s-au ivit zorile, m-am dus cu ei la o cafenea mică unde le-am plătit fiecăruia câte o cafea cu lapte, ceea ce a servit pentru a mi-i atrage de tot, atât de mulțumiți au rămas. Le-am vorbit de găzduire și unul din ei – pe nume Angel Estévez – s-a oferit să mă găzduiască la el acasă și să-mi dea să mănânc de două ori pe zi, totul pentru zece reali, preț care pe moment nu mi s-a părut scump. Dar cât am stat în Madrid și în casa lui prețul s-a mărit cu cel puțin alți zece pe zi, pe care Estévez mi-i câștiga serile cu jocul de la șapte și jumătate, de care atât el cât și nevasta lui erau foarte amatori.

În Madrid n-am stat multe zile, n-am ajuns la cincisprezece, și timpul cât m-am oprit aici l-am dedicat ca să mă distrez cât puteam mai ieftin și să cumpăr unele fleacuri de care aveam nevoie și pe care le-am găsit la un preț bun pe strada Poștelor și în Piața Mare; după-amiezele, cam pe la căderea soarelui, mă duceam să cheltuiesc o pesetă într-o cafenea șantan care era pe strada Vămii – se numea Eden Concert – și rămâneam acolo, privind artistele, până la ora cinei, când mă îndreptam spre mansarda lui Estévez, pe strada Vițelei. Când ajungeam, în general, îl găseam deja acolo; nevasta scotea mâncarea, mâncam, și după aceea ne încurcam la cărți întovărășiți de doi vecini care urcau în fiecare seară, în jurul tandurului, cu picioarele lângă jeratic, până în zori. Mie acea viață mi se părea distractivă și dacă n-ar fi fost că îmi propusesem ferm să nu mă întorc în sat, în Madrid aș fi rămas până cheltuiam ultima lăscaie.

Casa gazdei mele părea un porumbar, urcată cum era într-un pod, dar cum n-o deschideau nici pentru a face un hatâr, iar mangalul îl țineau aprins zi și noapte, nu se stătea rău, așezat în jurul lui cu picioarele sub poalele mesei. Camera pe care mi-au destinat-o avea tavanul înclinat în partea în care au pus mindirul și nu o dată, până când m-am obișnuit, m-am lovit cu capul de-o grindă ieșită în afară și de care eu niciodată nu țineam seama că era acolo. Apoi,

când m-am obișnuit cu locul, mi-am dat seama de cei care intrau și ieșau din alcov și aș fi fost capabil până și orbește să mă bag în pat. Totul depinde de cum ne obișnuim.

Nevasta lui, care după cum mi-a spus chiar ea se numea Concepción Castillo López, era tânără, subțire, cu un chipușor viclean care o făcea simpatică și încrezută și zgâtie cum s-a dus vestea că sunt madrilenele; mă privea cu toată neobrăzarea, vorbea cu mine despre orice, dar curând mi-a dovedit – deîndată ce eu m-am acomodat – că nu era nimic de făcut cu ea, nici nu era nimic de așteptat de la ea. Era îndrăgostită de soțul ei și pentru ea nu exista alt bărbat decât el; a fost păcat, pentru că era frumoasă și plăcută cum puține erau, în ciuda faptului că mi se părea diferită de femeile de pe la noi, dar cum niciodată nu-mi dădea prilej pentru nimic și, pe de altă parte, cum eu îmi pierdusem curajul, s-a descotorosit și a crescut în ochii mei până când a sosit ziua în care atât de îndepărtată am văzut-o, încât nici nu-mi mai trecea prin minte să mă gândesc măcar la ea. Soțul era gelos ca un sultan și puțină încredere trebuie să fi avut în femeia lui pentru că n-o lăsa nici măcar să se apropie de scară; îmi amintesc că într-o duminică după- amiază, când lui Estévez i-a venit ideea să mă invite la o plimbare prin parcul Retiro cu el și cu nevasta lui, și-a petrecut timpul imputându-i că se uită sau că nu se uită la unul sau la altul, imputări pe care nevasta lui le răbda chiar cu satisfacție și cu o expresie de dragoste pe față, ce mă dezorienta cel mai mult pentru că la asta mă așteptam cel mai puțin. În Retiro am făcut câteva tururi pe promenada de lângă lac și într-unul din ele Estévez a intrat în discuție, zbierând, cu altul care trecea pe acolo, vorbind atât de repede și folosind niște cuvinte atât de afectate, încât eu n-am înțeles nici pe jumătate din ce-au spus; se certau pentru că, după cât se pare, celălalt privise spre Concepción, dar ceea ce mă miră încă și acum este cum, cu șiragul de insulte pe care și le-au scuipat, n-au făcut nici măcar un gest de a se încaiera. Și-au

pomenit de mame, și-au strigat în gura mare pungași și încornorați, s-au oferit să-și mănânce unul altuia coliva, dar lucrul cel mai curios este că nu și-au atins nici măcar un fir de păr. Eu eram speriat văzând obiceiuri atât de puțin obișnuite, dar, cum e normal, nu m-am amestecat, cu toate că eram pregătit dacă ar fi trebuit să ies în apărarea prietenului. Când s-au plictisit să-și spună necuviințe a plecat fiecare pe unde a venit de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

Așa e o plăcere! Dacă oamenii de la țară ar avea extrema toleranță a celor de la oraș, ocnele ar fi pustii ca niște insule.

Cam la vreo două săptămâni, și chiar dacă despre Madrid nu știam prea multe, căci acesta nu e un oraș pe care să ajungi să-l cunoști din zbor, am hotărât să-mi reiau drumul spre ținta hotărâtă, mi-am pregătit puținul bagaj pe care-l duceam într-un geamantanaș pe care-l cumpărasem, am scos biletul de tren și, însoțit de Estévez, care nu m-a părăsit până în ultima clipă, am plecat spre gară – care era alta decât cea prin care sosisem – și am întreprins călătoria spre La Coruña care, după cum m-au sfătuit, era un loc de încrucișare a vapoarelor ce pleacă spre Americi. Călătoria până la port a fost ceva mai lentă decât cea pe care am făcut-o din sat până la Madrid, fiindcă distanța era mai mare, dar cum aveam noaptea înainte și eu nu eram un om pe care mișcarea și zgomotul trenului să-l împiedice să doarmă, mi s-a părut că a trecut mai repede decât credeam și-mi spuseseră vecinii și la puține ore după ce m-am trezit mă aflam la malul mării, care a fost unul din lucrurile ce m-au uluit cel mai mult în această viață, de mare și adâncă ce mi s-a părut.

Când am aranjat primele trebușoare mi-am dat perfect de bine seama de candoarea mea crezând că pesetele pe care le aduceam în buzunar aveau să fie destule pentru a ajunge în America. Niciodată până atunci nu-mi trecuse prin minte să mă gândesc la cât de scumpă era o călătorie pe mare! M-am dus la agenție, am întrebat la un ghișeu, de unde m-au trimis să întreb la altul, am așteptat la o coadă

care a durat cel puțin trei ore și când m-am apropiat de funcționar și am vrut să mă informez care destinație mi-ar fi mai convenabilă și câți bani m-ar costa, el – fără să spună niciun cuvânt – s-a întors pe jumătate și când a revenit cu fața la mine avea o hârtie în mână.

– Itinerarii... tarife... Plecări din La Coruna în zilele de 5 și 20.

Am încercat să-l conving că ceea ce doream era să vorbesc cu el despre călătoria mea, dar a fost inutil. Mi-a tăiat vorba cu o asprime care m-a lăsat dezorientat.

– Nu insistați.

Mi-am luat itinerariul și tariful meu și am ieșit ținând minte zilele de plecare. Ce era de făcut!?

În casa în care locuiam, era găzduit și un sergent de artilerie care s-a oferit să-mi descifreze ce ziceau hârtiile pe care mi le-au dat la agenție, și când mi-a vorbit de preț și de condițiile de plată, mi-a pierit curajul făcând socoteala că n-aveam nici jumătate. Problema ce mi se prezenta nu era mică și eu nu-i găseam soluție; sergentul, care se numea Adrián Nogueira, mă însuflețea mult – și el fusese acolo – și-mi vorbea mereu de Havana și chiar de New York. Eu – de ce să ascund? – îl ascultam ca uimit și cu o invidie cum n-am avut niciodată pentru nimeni, dar cum vedeam că nu câștigam nimic cu vorbăria lui decât să tânjesc mai mult, într-o zi l-am rugat să înceteze pentru că gândul meu de a rămâne în țară era deja o hotărâre; a făcut o mutră de mirare cum nu mai văzusem niciodată, dar cum era discret și rezervat ca toți galițienii, nu mi-a mai vorbit de acest subiect nici măcar o dată.

Îmi spărsesem capul cât de mult mă gândisem la ce trebuia să fac, și cum orice altă soluție în afară de a mă întoarce în sat mi se părea acceptabilă, m-am agățat de tot ce se putea, am cărat geamantane în gară și baloturi pe chei, am ajutat la munca din bucătărie în hotelul Ferrocarrilana, am fost paznic de noapte un sezon la Fabrica de Tutun, și am

făcut din toate câte puțin până când mi-am terminat stagiul din portul la mare locuind în casa Apașei, pe strada Papagalului, urcând pe partea stângă, unde am servit puțin la toate, deși principala mea muncă se limita la a-i da pe ușă afară pe cei la care se vedea că nu veneau decât să tulbure liniștea.

Acolo am izbutit să stau chiar un an și jumătate, care unit cu jumătatea de an pe care o colindasem prin lume și plecat de-acasă, făcea să-mi amintesc mai des decât am crezut, de ce-am lăsat acolo; la început erau numai nopțile, când mă băgam în patul pe care mi-l făceau în bucătărie, dar puțin câte puțin gândul se prelungea ore în șir până când a venit ziua în care m-a cuprins dorul – cum spuneau în La Coruña – invadându-mă în așa fel încât nu mai aveam răbdare să mă văd din nou în coliba de lângă drum. Mă gândeam că aveam să fiu bine primit de către familia mea – timpul vindecă totul – și dorința creștea în mine cum cresc ciupercile după ploaie. Am cerut bani cu împrumut, foarte greu de obținut, dar pe care, ca orice lucru, i-am găsit insistând puțin, și într-o bună zi, după ce mi-am luat rămas bun de la toți protectorii mei, în frunte cu Apașa, am făcut calea-ntoarsă, cale căreia îi vedeam un capăt atât de fericit dacă dracul – lucru pe care atunci nu-l știam – nu s-ar fi înverșunat să-și bage coada în casa mea și în nevasta mea în timpul absenței mele. În realitate este normal ca nevasta mea, tânără și frumoasă pe atunci, să fi simțit destul de mult, pentru cât de puțin instruită era, lipsa soțului: fuga mea, cel mai mare păcat al meu, cel pe care niciodată n-ar fi trebuit să-l comit și pe care Dumnezeu a vrut să-l pedepsească cine știe dacă nu chiar cu cruzime...

15

Şapte zile trecuseră de la întoarcere, când nevastă-mea, care cu atâta dragoste, cel puţin aparent, mă primise, mi-a întrerupt visele pentru a-mi spune:

– Mă gândesc că te-am primit foarte rece.

– Nu, femeie!

– Dar nu te-aşteptam, ştii? n-am crezut să te văd sosind...

– Dar acum te bucuri, nu?

– Da; acum mă bucur...

Lola parcă era mâhnită peste măsură; se observa în toată purtarea ei o mare schimbare.

– Ţi-ai amintit totdeauna de mine?

– Totdeauna, de ce crezi că m-am întors?

Nevastă-mea rămânea din nou un moment tăcută.

– Doi ani e multă vreme...

– Multă.

– Şi în doi ani lumea se roteşte de multe ori

– De două ori; mi-a spus-o un marinar din La Coruña.

– Nu-mi vorbi de La Coruña.

– De ce?

– Aşa! De n-ar fi existat La Coruña!

Îşi făcea glasul cavernos pentru a-mi spune asta, iar privirea ei era ca o pădure de umbre.

– Multe rotiri!

– Multe!

– Şi te gândeşti: în doi ani cât lipseşte, l-o fi luat Dumnezeu.

– Ce vrei să mai spui?

– Nimic!

Lola a început să plângă amar. Cu un firicel de voce mi-a mărturisit:

– O să am un copil.

– Alt copil?

– Da.

Eu am rămas ca speriat.

– De la cine?

– Nu întreba!

– Să nu întreb? Eu vreau să întreb! Sunt soțul tău!

Ea a ridicat glasul.

– Soțul meu care vrea să mă omoare! Soțul meu care mă lasă doi ani părăsită! Soțul meu care fuge de mine de parcă aș fi leproasă. Soțul meu...

– Taci!

Da; mai bine era să tacă, mi-o spunea conștiința. Mai bine era să lăsăm timpul să treacă, să se nască copilul... Vecinii ar începe să vorbească de aventurile nevestei mele, m-ar privi cu coada ochiului, ar începe să murmure în șoaptă când m-ar vedea trecând...

– Vrei s-o chem pe doamna Engracia?

– M-a văzut.

– Ce spune?

– Că merge bine treaba.

– Nu asta... Nu asta...

– Ce-ai vrea?

– Nimic..., că se cuvine ca între toți să aranjăm treaba.

Nevasta mea a făcut un gest parcă rugător.

– Pascual, ai fi capabil?

– Da, Lola; foarte capabil. Ar fi primul?

– Pascual; îl simt cu mai multă forță decât pe niciunul, simt că o să trăiască...

– Pentru dezonoarea mea!

– Sau pentru fericirea ta, ce știe lumea?

– Lumea? Fără îndoială că o fi știind!

Lola surâdea, cu un surâs de copil maltratat care rănea privirea.

– Cine știe dacă n-am putea face să nu se știe!

– Și toți au să știe!

Nu mă simțeam om rău – Dumnezeu mi-e martor –, dar ești legat de obiceiuri ca măgarul de căpăstru.

Dacă condiția mea de bărbat mi-ar fi permis să iert, aș fi iertat, dar lumea este așa cum este și a vrea să mergi împotriva curentului nu este decât o încercare vană.

– Ar fi mai bine s-o chemăm!

– Pe doamna Engracia?

– Da.

– Nu, pentru Dumnezeu! Alt avort? Să nasc mereu numai pentru a naște, să cresc baligă?

S-a aruncat la pământ și mi-a sărutat picioarele.

– Îți dau toată viața mea, dacă mi-o ceri!

– Pentru nimic în lume n-o vreau.

– Ochii mei și sângele meu, pentru că ți-am pătat numele!

– Nici.

– Sânii mei, cosița mea, dinții mei! Îți dau ce vrei tu; dar nu mi-l lua, căci datorită lui trăiesc!

Cel mai bine era s-o las să plângă, să plângă îndelung, până va cădea sleită de puteri, cu nervii distruși, dar mai liniștită, parcă mai înțelegătoare.

Mama care, nemernica, trebuie să fi fost codoașa tuturor celor întâmplate, parcă fugea să nu dea ochii cu mine. Adevărul doare mult! Îmi spunea cele mai puține cuvinte posibile, ieșea pe o ușă când eu intram pe cealaltă, îmi ținea – lucru care nici înainte nu se întâmplase, nici după aceea nu avea să se mai întâmple – mâncarea pregătită la ore fixe – e dureros să te gândești că pentru a trăi în pace trebuie să te folosești de frică – și o asemenea blândețe arăta în orice gest al ei, încât a ajuns să mă facă să fiu dezorientat. Cu ea n-am vrut să vorbesc niciodată despre ce i se întâmplase

Lolei; asta era o pricină între noi doi, care numai între noi doi avea să se rezolve.

Într-o zi am chemat-o pe Lola, pentru a-i spune:

– Poți să stai liniștită.

– De ce?

– Pentru că pe doamna Engracia n-o s-o cheme nimeni.

Lola a rămas un moment gânditoare, ca un bâtlan.

– Ești foarte bun, Pascual.

– Da; mai bun decât crezi tu.

– Și mai bun decât sunt eu.

– Să nu vorbim despre asta! Cu cine a fost?

– Nu întreba!

– Prefer s-o știu, Lola.

– Dar mie mi-e teamă să-ți spun.

– Teamă?

– Da; că ai să-l omori.

– Atât de mult îl iubești?

– Nu-l iubesc.

– Atunci?

– Fiindcă sângele pare să fie garanția vieții tale...

Acele cuvinte mi-au rămas întipărite în minte parcă cu flăcări, și parcă cu flăcări întipărite vor muri cu mine.

– Și dacă ți-aș jura că nimic nu se va întâmpla?

– Nu te-aș crede.

– De ce?

– Pentru că nu e posibil, Pascual, ești foarte bărbat!

– Mulțumesc lui Dumnezeu; dar mai am cuvânt încă.

Lola s-a aruncat în brațele mele.

– Aș da ani din viață să nu se fi întâmplat nimic.

– Te cred.

– Și pentru ca tu să mă ierți!

– Te iert, Lola. Dar ai să-mi spui...

– Da.

Era mai palidă ca niciodată, desfigurată; chipul ei te înfricoșa, o înfricoșare oribilă că nenorocirea ar fi sosit

odată cu întoarcerea mea; i-am luat capul, am mângâiat-o, i-am vorbit cu mai multă afecțiune decât ar fi putut vorbi vreodată soțul cel mai credincios; am dezmierdat-o la pieptul meu, înțelegător de cât de mult suferea, parcă temător de a nu o vedea leșinând la întrebarea mea.

– Cine a fost?

– Țanțoșul!

– Țanțoșul?

Lola n-a răspuns.

Era moartă, cu capul căzut în piept și părul pe față... A rămas un moment în echilibru, așezată unde era, pentru a cădea imediat pe podeaua bucătăriei, toată din pietricele foarte bătătorite...

16

Un cuib de scorpioni s-a răscolit în pieptul meu și, în fiecare picătură de sânge din venele mele, o viperă îmi mușca din carne.

M-am dus să-l caut pe asasinul nevestei mele, pe cel ce mi-a necinstit sora, pe omul care mi-a adus în suflet cel mai mult venin; mi-a fost greu să-l găsesc, atât de ascuns stătea. Potlogarul a aflat că sosisem, a fugit de frică, pentru a evita să dea ochii cu mine, și timp de patru luni n-a mai apărut prin Almendralejo; am plecat să-l prind, m-am dus la casa lui Nieves, am văzut-o pe Rosario... Cum se mai schimbase! Era îmbătrânită, cu fața plină de riduri premature, cu cearcănele negre și părul lins; era dureros s-o privești; și cât fusese de frumoasă!

– Ce vii să cauți?

– Vin să caut un bărbat!

– Nu prea e bărbat cel ce fuge de dușman.

– Nu prea...

– Și nu prea e bărbat cel ce nu așteaptă o vizită care e de așteptat.

– Nu prea... Unde e?

– Nu știu; ieri a plecat.

– Unde a plecat?

– Nu știu.

– Nu știi?

– Nu.

– Ești sigură?

– Tot atât de sigură cum te văd și cum mă vezi.

Părea că e adevărat ce spunea; Rosario mi-a dovedit dragostea ei când s-a întors acasă, pentru a mă îngriji, lăsându-l pe Țanțoș.

– Știi dacă s-a dus foarte departe?

– Nu mi-a spus nimic.

N-am avut încotro decât să îngrop supărarea; să plătești cu nefericirea altora furia pe care o păstrăm în noi pentru mârșavi, niciodată n-a fost bărbătesc.

– Știai ce se întâmplă?

– Da.

– Și atât de mult ai trecut-o sub tăcere?

– Cui era să-i fi spus?

– Nu, nimănui...

În realitate, era adevărat că nimănui n-avusese cui să-i spună; există lucruri care nu-i interesează pe toți, lucruri care sunt pentru a le duce singuri în spinare, ca o cruce de martiriu, și despre care să nu vorbești celorlalți. Oamenilor nu li se poate spune tot ce ni se întâmplă, pentru că în majoritatea cazurilor n-ar ști nici să ne înțeleagă.

Rosa a venit cu mine.

– Nu vreau să mai stau aici nicio singură zi; sunt obosită.

Și s-a întors acasă, timidă și parcă speriată, smerită și muncitoare cum n-o văzusem niciodată; mă îngrijea cu o dăruire pentru care niciodată n-am ajuns – și, vai!, ceea ce este mai rău –, niciodată nu voi ajunge să-i mulțumesc destul. Întotdeauna îmi avea pregătită o cămașă curată, îmi administra paralele cu cea mai mare chibzuială, îmi păstra mâncarea caldă dacă se întâmplă să întârzii... Era o plăcere să trăiești astfel! Zilele treceau ușoare ca un fulg; nopțile liniștite ca într-o mănăstire, iar gândurile funeste – care în trecut atât de mult mă urmăreau – păreau că slăbesc. Cât de îndepărtate mi se păreau zilele hazardate din La Coruña! Cât de pierdut în amintire mi se părea uneori timpul loviturilor de pumnal! Amintirea Lolei, care lăsase o breșă atât

de adâncă în inima mea, se închidea și vremurile trecute rămâneau, încet-încet uitate, până când steaua rea, această stea rea sub care m-am născut și care părea că se înverșunează să mă urmărească, a vrut să le reînvie spre răul meu.

A fost în cârciuma lui Martinete; mi-a spus-o domnișorul Sebastian.

– L-ai văzut pe Țanțoș?

– Nu, de ce?

– Nimic; pentru că se vorbește că e prin sat.

– Prin sat?

– Așa se vorbește.

– Nu vrei să mă păcălești?

– Omule, nu fi așa; cum mi-au spus-o, ți-o spun! De ce te-aș păcăli?

Nu mai aveam răbdare să văd ce era adevărat în cuvintele lui. Am plecat în grabă spre casă; mergeam ca un fulger, fără să mă uit nici unde călcam. Am găsit-o pe mama în poartă.

– Și Rosario?

– E acolo înăuntru.

– Singură?

– Da, de ce?

N-am mai răspuns; am intrat în bucătărie și acolo am găsit-o, amestecând în oală.

– Și Țanțoșul?

Rosario a părut că tresare; a ridicat capul și cu calm, cel puțin în aparență, mi-a aruncat:

– De ce mă întrebi?

– Pentru că e în sat.

– În sat?

– Așa mi-au spus.

– Păi, pe-aici nu s-a arătat.

– Ești sigură?

– Ți-o jur!

Nu era nevoie să mi-o jure; era adevărat, încă nu sosise, cu toate că avea să sosească după puțin timp, fanfaron ca un crai de pică, degajat ca un artist andaluz aclamat asemenea unui faraon.

A găsit-o pe mama păzind la poartă.

– Pascual este?

– Ce vrei cu el?

– Nimic; să-i vorbesc de-o treabă.

– De-o treabă?

– Da; de-o treabă pe care-o avem între noi doi.

– Intră. E acolo în bucătărie.

Țanțoșul a intrat fără să se descopere, fluierând un cântec popular.

– Noroc, Pascual!

– Noroc, Paco! Descoperă-te, că ești într-o casă.

Țanțoșul s-a descoperit.

– Dacă vrei tu!

Voia să pară calm și senin, dar nu reușea; se observa că era puțin cam nervos și parcă speriat.

– Noroc, Rosario!

– Noroc, Paco!

Sora mea i-a zâmbit cu un zâmbet laș care mi-a repugnat; omul surâdea și el, dar gura lui când surâdea părea că-și pierduse culoarea.

– Știi de ce am venit?

– Spune.

– Să mi-o iau pe Rosario!

– Îmi imaginam! Țanțoșe, pe Rosario n-o iei cu tine.

– Nu mi-o iau?

– Nu.

– Și cine o să mă-mpiedice?

– Eu.

– Tu?

– Da, eu, sau ți se pare că nu e cine știe ce de capul meu?

– Nu prea e...

În acel moment eram rece ca o șopârlă și am putut să măsor bine capacitatea actelor mele. Mi-am pipăit hainele, am măsurat distanța și, fără să-l las să continue cu vorba pentru a nu se mai întâmpla ca data trecută, i-am dat o lovitură atât de puternică cu o banchetă în mijlocul feței, încât l-am tras de spate aproape mort și l-am sprijinit de hornul vetrei. A încercat să se ridice, a scos cuțitul din teacă, și pe chipul lui se vedeau niște flăcări care înspăimântau; avea oasele din spate rupte și nu se putea mișca. L-am luat, l-am pus la marginea drumului și l-am lăsat.

– Țanțoșe, mi-ai ucis nevasta...

– Care era o târfă!

– Să fi fost ce-o fi fost, dar tu ai ucis-o. Ai dezonorat-o pe sora mea...

– Era ea dezonorată bine când am luat-o eu!

– Dezonorată o fi fost, dar tu ai prăbușit-o! Vrei să taci odată? Ai umblat după mine să mă înșeli până când m-ai întâlnit; eu n-am vrut să te rănesc, eu n-am vrut să-ți rup coastele...

– Care s-or vindeca într-o zi, și atunci!...

– Și atunci, ce ?

– Am să-ți trag două gloanțe ca unui câine turbat!

– Bagă de seamă că ești la cheremul meu!

– N-ai să fii tu în stare să mă omori!

– Că n-am să fiu în stare să te omor?

– Nu.

– De ce spui asta? Foarte sigur te simți!

– Pentru că încă nu s-a născut omul care să mă omoare pe mine!

Era arogant băiatul.

– Vrei să pleci odată?

– Am să plec când am să vreau!

– Are să fie chiar acum!

– Redă-mi-o pe Rosario!

– Nu vreau!

– Redă-mi-o, că te omor!

– Fără omor! Ți-ajunge cât ai încasat!

– Nu vrei să mi-o dai?

– Nu!

Țanțoșul, făcând un efort suprem, a încercat să mă dea la o parte.

L-am strâns de gât și l-am prăbușit la pământ.

– Dă-te la o parte!

– Nu vreau!

Ne-am zbătut, l-am trântit, și cu un genunchi pe pieptul lui i-am făcut mărturisirea:

– Nu te omor pentru că i-am promis...

– Cui?

– Lolei.

– Atunci, mă iubea?

Era prea multă zeflemea. Am apăsat puțin mai tare... Carnea din piept făcea același zgomot de parcă ar fi fost într-o frigare... A început să verse pe gură. Când m-am ridicat, capul i-a căzut – fără putere – într-o parte...

17

Trei ani m-au ținut închis, trei ani lenți, lungi ca amărăciunea, care dacă la început am crezut că nu vor trece niciodată, după aceea m-am gândit că fuseseră un vis; trei ani muncind, zi de zi, în atelierul de cizmărie al penitenciarului; stând, în pauze, la soare în curte, acel soare căruia îi eram atât de recunoscător; văzând cum trec orele cu sufletul jinduitor, orele a căror socoteală – spre nenorocirea mea – le-a suspendat-o înainte de timp buna mea comportare.

E dureros să te gândești că puținele dăți în care în această viață mi s-a întâmplat să nu mă port prea rău, această fatalitate, această nenorocită stea care, așa cum v-am spus mai înainte, pare că se complace în a mă însoți, a sucit și a orânduit lucrurile în așa fel încât habar n-am de ce bunătatea n-a ajuns să folosească sufletului meu. Ba încă și mai rău: nu numai că n-a folosit la nimic, dar datorită faptului că a deviat și a degenerat întotdeauna m-a condus spre un și mai mare rău. Dacă m-aș fi purtat rău, aș fi stat în Chinchilla cei douăzeci și opt de ani la care fusesem osândit; aș fi putrezit de viu ca toți deținuții, m-aș fi plictisit până aș fi înnebunit, aș fi disperat, aș fi blestemat de toți dumnezeii, aș fi sfârșit prin a mă învenina de tot, dar aș fi stat acolo, ispășind cele făptuite, liber de noi delicte de sânge, arestat și captiv – este adevărat –, dar cu capul tot atât de sigur pe umerii mei ca la naștere, liber de orice vină, care nu e păcatul strămoșesc; dacă m-aș fi purtat nici mai bine, nici mai rău ca toți poate un pic mai mult sau mai puțin, cei douăzeci și opt de ani s-ar fi transformat în paisprezece sau șaisprezece, mama ar fi murit de moarte naturală până când aș fi

obținut eu eliberarea, sora mea Rosario și-ar fi pierdut deja tinerețea, cu tinerețea frumusețea, și cu frumusețea pericolul, iar eu – acest sărman eu, acest nenorocit distrus care atât de puțină compătimire în dumneavoastră și în societate e în stare să trezească – aș fi ieșit blând ca o oaie, moale ca o pătură de pat, și îndepărtat, probabil, de pericolul unei noi decăderi. La ora asta cine știe dacă n-aș fi stat liniștit, în orice loc, dedicat vreunei munci cu care să-mi câștig pâinea zilnică, încercând să uit trecutul pentru a nu mai privi decât spre viitor; se prea poate să fi reușit... Dar m-am purtat cât am putut mai bine; am făcut haz de necaz, am îndeplinit făcând exces de zel ceea ce mi se ordona, am reușit să înduioșez justiția, am obținut bunele rapoarte ale directorului..., și mi-au dat drumul; mi-au deschis porțile, m-au lăsat lipsit de apărare în fața întregului rău. Mi-au spus:

– Ți-ai executat pedeapsa, Pascual; întoarce-te la luptă, întoarce-te la viață, întoarce-te să-i rabzi pe toți, să vorbești cu toți, să te lovești din nou de toți.

Și crezând că-mi făceau o favoare, m-au prăbușit pentru totdeauna.

Aceste filozofii nu mi-au trecut prin cap când am scris prima dată acest capitol și cele două care urmează; dar mi le-au furat (încă nu mi-am explicat de ce au vrut să mi le ia), deși dumneavoastră vi s-ar părea atât de straniu încât să nu mă credeți și, întristat pe de-o parte de această răutate fără justificare ce-mi provoacă atâta durere, iar pe de alta, înecat în repetare, care îmi forțează amintirea și-mi decantează ideile, mi-au venit sub condei și, cum nu consider o pedeapsă să mă opun dorințelor mele, căci destule pedepse pentru slăbiciunea spiritului meu, și nu pentru multele mele vinovății, am eu cât am, aici le las, proaspete cum mi-au apărut, pentru ca dumneavoastră să le considerați după cum veți avea chef.

Când am ieșit am găsit câmpul mai trist, mult mai trist decât îmi închipuisem. În gândurile care-mi treceau prin

minte când eram închis, mi-l imaginam – cine știe de ce – verde și îmbelșugat ca pășunile, fertil și frumos ca lanurile de grâu, cu țăranii dăruindu-se cu trudă lucrării lui, muncind cu bucurie din zori și până-n seară, cântând, cu burduful de vin alături și cu capul gol de gânduri rele, pentru a-l găsi la ieșire părăginit și uscat de arșița soarelui ca cimitirele, părăsit și singur ca un schit sătesc în ziua următoare hramului...

Chinchilla este o așezare neînsemnată, ca toate așezările din La Mancha, copleșită parcă de o adâncă suferință, cenușie și tristă ca toate așezările în care oamenii nu-și scot nasul afară și în ea n-am stat decât exact timpul de care am avut nevoie pentru a lua trenul care avea să mă înapoieze satului, casei mele, familiei mele; satului pe care aveam să-l găsesc din nou în același loc, casei mele care strălucea în soare ca o bijuterie, familiei mele care mă aștepta mai târziu, care nu și-ar fi imaginat că în curând aveam să fiu cu ei, mamei mele pe care în trei ani poate că Dumnezeu s-o fi îndurat s-o îmblânzească, surorii mele, dragei mele surori, sfintei mele surori, care va sări în sus de bucurie când mă va vedea.

Trenul a întârziat să vină, a întârziat multe ore. Sunt uimit că un om care avea în el atâtea ore de așteptare să fi observat cu o asemenea nerăbdare o întârziere de o oră în plus sau o oră în minus, dar adevărul este că așa era, că-mi pierdeam răbdarea, că mă indispunea să aștept de parcă vreo afacere importantă mi-ar fi mâncat timpul. Am umblat prin gară, m-am dus la bufet, m-am plimbat pe un câmp care era situat alături... Nimic, trenul nu sosea, trenul nu se arăta încă, așa de departe mai era încă din cauza întârzierii. Îmi aminteam de penitenciarul care se vedea acolo departe, în spatele clădirii gării; părea pustiu, dar era arhiplin, păstrător al unei grămezi de nenorociți cu ale căror vieți s-ar putea umple tot atâtea sute de pagini câți erau ei. Îmi aminteam de director, de ultima dată când l-am văzut; era

un bătrânel chel, cu o mustață căruntă, și niște ochi albaștri ca cerul; se numea don Conrado. Eu îl iubeam ca pe un tată, îi eram recunoscător pentru multele cuvinte de consolare pe care – în atâtea ocazii – le-a avut pentru mine. Ultima oară când l-am văzut a fost în biroul său, unde a trimis să fiu chemat.

– Îmi permiteți, don Conrado?

– Intră, fiule.

Glasul îi era deja dogit de ani și de bețișuguri, și când ne spunea „fiii lui" părea că se înduioșa parcă și mai mult, că parcă îi tremura când îi trecea printre buze. Mi-a poruncit să mă așez de cealaltă parte a mesei; mi-a întins tabacherea, mare, din piele de capră; a scos o cărticică de foițe de țigară pe care mi-a oferit-o și mie.

– O țigară?

– Mulțumesc don' Conrado.

Don Conrado a râs.

– Pentru a vorbi cu tine e mai bine să fie mult fum. Așa ți se vede mai puțin fața asta atât de urâtă pe care o ai!

A izbucnit într-un hohot de râs, un hohot care la sfârșit s-a amestecat cu un acces de tuse, cu un acces de tuse care a durat până l-a sufocat, până l-a lăsat desfigurat și roșu ca o pătlăgea. A tras de un sertar de unde a scos două pahare și o sticlă de coniac. Eu m-am speriat; totdeauna se purtase bine cu mine – este adevărat –, dar niciodată ca în acea zi.

– Ce se întâmplă, don Conrado?

– Nimic, fiule, nimic... Haide, bea... pentru libertatea ta!

L-a lovit din nou tusea. Eu era să-l întreb:

– Pentru libertatea mea?

Dar el îmi făcea semne cu mâna ca să nu spun nimic. De data asta s-a întâmplat invers: din tuse a dat în râs.

– Da. Toți ticăloșii aveți noroc.

Și râdea, bucuros de a-mi putea da știrea, mulțumit de a mă putea arunca pe ușă afară. Sărmanul don Conrado, cât de bun era! Dacă el ar fi știut că cel mai bun lucru care

mi se putea întâmpla era să nu ies de acolo! Când m-am întors la Chinchilla, în acea casă, mi-a mărturisit-o cu lacrimi în ochi, în acei ochi care nu erau decât puțin mai albaștri decât lacrimile.

– Bine, acuma în serios! Citește...

Mi-a pus în față ordinul de eliberare. Vedeam și nu credeam.

– L-ai citit?

– Da, senior.

A deschis un dosar și a scos două hârtii identice: punerea în libertate.

– Ține, pentru tine; cu asta poți să umbli pe unde vrei. Semnează aici; fără să faci pete de cerneală.

Am îndoit hârtia, am băgat-o în portofel... Eram liber! Ceea ce am simțit în acel moment nici n-aș putea să explic. Don Conrado s-a făcut grav; mi-a ținut o predică despre cinste și bunele obiceiuri, mi-a dat câteva sfaturi asupra impulsurilor pe care dacă le-aș fi știut m-ar fi scutit de multe supărări mari, și când a terminat, și ca încheiere a momentului de bucurie, mi-a înmânat douăzeci și cinci de pesete în numele „Consiliului Doamnelor pentru revenirea la o viață nouă a deținuților", instituție de binefacere constituită în Madrid pentru a veni în ajutorul nostru.

A apăsat pe o sonerie și a venit un ofițer de închisori. Don Conrado mi-a întins mâna.

– Adio, fiule! Dumnezeu să te aibă în paza lui!

Eu nu-mi încăpeam în piele de bucurie. S-a întors spre ofițer.

– Muñoz, însoțește-l pe acest domn până la poartă. Du-l, înainte, pe la administrație; pleacă cu un ajutor pentru opt zile.

Pe Muñoz nu l-am mai revăzut în viața mea. Pe don Conrado, da; trei ani și jumătate mai târziu.

Trenul a sosit, în sfârșit; mai devreme sau mai târziu totul sosește în această viață, mai puțin iertarea din partea

celor jigniți, care uneori parcă ar simți plăcere să se îndepărteze. M-am urcat în compartimentul meu și după ce am mers bălăbănindu-ne dintr-o parte într-alta timp de o zi și jumătate, am ajuns în gara din sat, care-mi era atât de cunoscută și la vederea căreia mă gândisem în tot timpul călătoriei. Nimeni, absolut nimeni, în afară de Dumnezeu din Înălțimi nu știa că eu sosesc și totuși – nu știu datorită cărei rare manii a ideilor – a fost un moment în care îmi imaginam peronul plin de oameni bucuroși, care mă primeau cu brațele în sus, agitând batiste, strigând numele meu în cele patru zări.

Când am ajuns, un frig ascuțit ca pumnalul mi s-a înfipt în inimă. În gară nu se afla nimeni. Era noapte; șeful, domnul Gregorio, cu felinarul său cu fitil care avea o latură verde și alta roșie, și cu fanionul băgat în tocul lui de tablă, tocmai dăduse plecarea trenului.

Acum se va întoarce spre mine, mă va recunoaște, mă va felicita.

– Ei, drăcia dracului, Pascual! Și tu pe-aici!

– Da, domnule Gregorio. Liber!

– Fără-ndoială, fără-ndoială!

Și s-a întors cu spatele fără să mai țină seama de mine. S-a băgat în cabina lui. Am vrut să-i strig:

– Liber, domnule Gregorio! Sunt liber!, pentru că m-am gândit că nu-și dăduse seama. Dar am rămas un moment în loc și am renunțat s-o mai fac.

Sângele mi-a năvălit în urechi și lacrimile au fost gata să-mi apară în amândoi ochii. Domnului Gregorio nu-i păsa deloc de libertatea mea.

Am ieșit din gară cu balotul bagajului pe umăr, am cotit-o pe o potecă ce ducea până la șoseaua pe care se afla casa mea, fără să fie nevoie să treci prin așezare, și am pornit-o la drum. Mergeam trist, foarte trist; toată bucuria mea mi-a luat-o domnul Gregorio cu tristele sale cuvinte, și un șuvoi de funeste idei, de presimțiri nenorocite, pe care în zadar

încercam să le alung, îmi otrăveau mintea. Noaptea era senină, fără niciun nor, iar luna, ca o azimă, stătea pironită, în mijlocul cerului. Nu voiam să mă gândesc la frigul care mă cuprindea.

Puțin mai încolo, la dreapta potecii, pe la mijlocul drumului, se afla cimitirul, în același loc în care-l lăsasem, cu aceeași împrejmuire din chirpici negricios, cu înaltul lui chiparos care nu se schimbase deloc, cu cucuveaua lui șuierătoare printre ramuri. Cimitirul în care se odihnea tatăl meu de furia lui; Mario, de inocența lui; nevasta mea, de părăsirea ei și Țanțoșul, cu multa lui zeflemea. Cimitirul în care putrezeau resturile celor doi fii ai mei, al celui avortat și al lui Pascualillo, care în cele unsprezece luni de viață pe care le-a atins fusese ca un soare...

Mă mâhnea să mă întorc în sat, așa, singur, noaptea, și să trec mai întâi pe lângă cimitir! Părea că Providența se complăcea să mi-l scoată în drum, înadins, pentru a mă sili să meditez la cât de puțin suntem!

Umbra corpului meu mergea mereu înainte, lungă, foarte lungă, atât de lungă cât o arătare foarte lipită de pământ, urmând terenul, când întinzându-se dreaptă pe drum, când urcând pe împrejmuirea cimitirului, parcă vrând să se înțească. Am alergat puțin; umbra a alergat și ea. M-am oprit; umbra, de asemenea s-a oprit. Am privit spre bolta cerească; de jur-împrejur nu era nici măcar un singur nor. Umbra avea să mă însoțească, pas cu pas, până la sosire.

M-a cuprins frica, o frică inexplicabilă; mi-am imaginat morții ieșind în schelete pentru a mă privi trecând. Nu îndrăzneam să ridic capul; am grăbit pasul; corpul parcă îmi era ușor; lada, la fel. În acel moment părea că am mai multă forță ca niciodată. La un moment dat am ajuns să gonesc ca un câine fugar; alergam, alergam ca un nebun, ca un apucat. Când am ajuns acasă eram istovit; n-aș mai fi putut să fac niciun pas...

Am pus bagajul jos și m-am așezat pe el. Nu se auzea niciun zgomot; Rosario și mama or fi dormind, cu siguranță, neștiind nimic că eu sosisem, că eram liber, la câțiva pași de ele. Cine știe dacă sora mea nu s-o fi rugat Sfintei Fecioare – rugăciunea care-i plăcea cel mai mult – în momentul în care s-a băgat în pat, pentru ca să mi se dea drumul! Cine știe, dacă la acea oră n-o fi visând, întristată, la nenorocirea mea, imaginându-mă lungit pe scândurile din celulă, cu gândul la ea, care a fost unica afecțiune sinceră pe care am avut-o în viața mea! Se prea poate să fie înspăimântată, cuprinsă de un coșmar.

Și eu eram acolo, eram deja acolo, liber, sănătos tun, gata să o iau din nou de la capăt, pentru a o consola, pentru a o răsfăța, pentru a-i primi surâsul.

Nu știam ce să fac; m-am gândit să bat în ușă... S-ar speria; nimeni nu bate în ușă la ora asta. Se prea poate nici să nu aibă curajul de a deschide; dar nici acolo nu puteam continua să stau, nu era cu putință nici să aștept ziua așezat pe cufăr.

Pe șosea veneau doi bărbați vorbind cu voce tare; mergeau distrați, parcă mulțumiți; veneau din Almendralejo, cine știe dacă nu-și văzuseră iubitele. Imediat i-am recunoscut: erau León, fratele lui Martinete, și domnișorul Sebastián. M-am ascuns; nu știu de ce, dar vederea lor mă zorea.

Au trecut foarte aproape de casă, foarte aproape de mine; conversația lor era foarte clară.

– Vezi și tu ce i s-a întâmplat lui Pascual.

– Și n-a făcut decât ceea ce am făcut oricare.

– Să-și apere nevasta.

– Firește.

– Și e în Chinchilla, la mai mult de o zi de tren, merge deja pe trei ani...

Am simțit o adâncă bucurie; mi-a trecut ca un fulger prin minte ideea de a ieși, de a mă prezenta în fața lor, de

a le da o îmbrățișare..., dar am preferat să n-o fac; în închisoare m-am făcut mai calm, m-am izbăvit de porniri.

Am așteptat să se îndepărteze. Când am calculat că sunt deja destul de departe, am ieșit din șanț și m-am dus la poartă. Acolo era cufărul; nu-l văzuseră. Dacă l-ar fi văzut s-ar fi apropiat, iar eu ar fi trebuit să ies să le explic, și ar fi crezut că mă ascundeam, că fugeam de ei.

N-am vrut să mă mai gândesc la asta; m-am apropiat de ușă și am bătut de două ori. Nu mi-a răspuns nimeni; am așteptat câteva clipe. Nimic. Am bătut din nou, de data asta cu mai multă forță. În interior s-a aprins o lămpiță de ulei.

– Cine!?

– Sânt eu!

– Cine?

Era vocea mamei mele. Am simțit bucurie auzind-o, de ce să mint.

– Eu, Pascual.

– Pascual?

– Da, mamă. Pascual!

A deschis ușa; la lumina lămpiței părea o vrăjitoare.

– Ce vrei?

– Cum ce vreau?

– Da.

– Să intru. Ce să vreau?

Era ciudată. De ce m-o fi tratând așa?

– Ce e cu dumneata, mamă?

– Nimic, de ce?

– Nu, cum te vedeam parcă șovăitoare!

Sunt gata să vă jur că mama ar fi preferat să nu mă vadă. Urile de altădată parcă voiau să mă prindă din nou în ghearele lor. Încercam să le înlătur, să le dau de-o parte.

– Și Rosario?

– A plecat.

– A plecat?

– Da.

– Unde?
– La Almendralejo.
– Din nou?
– Din nou.
– Încurcată?
– Da.
– Cu cine?
– Ție ce-ți mai pasă?

Parcă s-ar fi prăvălit cerul peste mine. Nu vedeam clar; m-am gândit dacă nu cumva visam. Am rămas amândoi un scurt timp tăcuți.

– Și de ce a plecat?
– Vezi și tu!
– Nu voia să mă aștepte?
– Nu știa că ai să vii. Vorbea mereu de tine...

Sărmana Rosario, ce viață nenorocită ducea și cât de bună era!

– V-a lipsit de mâncare?
– Uneori.
– Și a plecat din cauza asta?
– Cine știe!

Am tăcut din nou.

– O vezi?
– Da; vine adesea. Cum e și el aici!
– El?
– Da.
– Cine e?
– Domnișorul Sebastian.

Am crezut că mor. Aș fi dat oricât să mă fi văzut încă în penitenciar.

18

Rosario a venit să mă vadă deîndată ce a aflat de întoarcerea mea.

– Ieri am auzit că te-ai întors. Nu știi cât de mult m-am bucurat!

Cum îmi plăcea să-i ascult cuvintele!

– Da, știu, Rosario; îmi închipui. Și eu doream să te văd din nou!

Parcă ne-am fi făcut complimente, parcă ne-am fi cunoscut cu zece minute în urmă. Amândoi făceam eforturi pentru ca totul să fie natural.

Eu am întrebat, ca să întreb ceva, după câtva timp:

– Cum s-a întâmplat că ai plecat din nou?

– Vezi și tu.

– Atât de strâmtorată erai?

– Destul.

– Și n-ai putut să aștepți?

– N-am vrut.

Și-a asprit glasul.

– N-am avut chef să mai suport alte năpaste...

Îmi explicam; sărmana suportase deja destul.

– Să nu mai vorbim despre asta, Pascual.

Rosario zâmbea cu zâmbetul ei dintotdeauna, acel zâmbet trist și parcă abătut pe care-l au toți nenorociții cu un fond bun.

– Să trecem la altceva... Știi că ți-am căutat o logodnică?

– Mie?

– Da.

– O logodnică?

– Da, omule. De ce? Te miră?

– Nu... Mi se pare curios. Cine are să mă iubească pe mine?

– Păi oricine. Sau eu nu te iubesc?

Mărturisirea de dragoste a surorii mele, cu toate că o știam deja, îmi făcea plăcere; grija ei de a-mi căuta logodnică, de asemenea. Ia uite dumneata, ce idee!

– Și cine este?

– Nepoata doamnei Engracia.

– Esperanza?

– Da.

– Drăguță fată!

– Care te iubește dinainte de a te însura.

– Și cât de secret o ținea!

– Ce vrei, fiecare este așa cum este!

– Și tu ce i-ai spus?

– Nimic; că într-o zi va trebui să te întorci.

– Și m-am întors...

– Mulțumesc lui Dumnezeu!

Logodnica pe care Rosario mi-o pregătise era, într-adevăr, o femeie frumoasă. Nu era tipul Lolei, ci mai curând contrariul, ceva cam la mijloc între ea și nevasta lui Estévez, chiar ceva asemănător ca tip – uitându-te bine – cu sora mea. Avea pe atunci cam treizeci sau treizeci și doi de ani, pe care nu-i arăta aproape deloc, așa de tânără și bine păstrată părea. Era foarte religioasă și parcă înclinată spre mistică, lucru rar pe acele locuri, și se lăsa dusă de viață ca țiganii, cu gândul numai la ce spunea întotdeauna:

– De ce să schimbi? Așa e scris!

Locuia pe deal cu mătușa ei, doamna Engracia, sora vitregă a defunctului ei tată, pentru că rămăsese orfană de ambii părinți încă de foarte fragedă, și cum din fire era îngăduitoare și cam timidă, nimeni n-ar fi putut spune vreodată că ar fi văzut-o cu cineva sau auzit-o având vreo discuție și cu atât mai puțin cu mătușa ei, pentru care avea un mare respect. Era îngrijită cum puține se aflau, avea aceeași

culoare ca a merelor și când, la puțin timp de atunci, a ajuns să fie nevasta mea – a doua mea nevastă –, o asemenea ordine a stabilit în casa mea, încât într-o mulțime de detalii nimeni n-ar mai fi recunoscut-o.

Prima dată, atunci, când am dat ochii cu ea, situația a fost delicată pentru amândoi; amândoi știam ce aveam să ne spunem, amândoi ne priveam pe furiș de parcă ne-am fi spionat mișcările unul altuia.

Eram singuri, dar era totuna; aveam o oră de când eram singuri și cu fiecare clipă care trecea părea că ne venea și mai greu să deschidem vorba. A fost ea cea care a vorbit prima:

– Vii mai gras.

– Poate...

– Și cu chipul mai luminos.

– Așa se spune...

Eu făceam eforturi în sinea mea pentru a mă arăta amabil și plăcut la vorbă, dar nu reușeam; parcă eram prostit, parcă apăsat de o greutate care mă sufoca, dar despre care păstrez o amintire ca despre una dintre impresiile cele mai plăcute din viața mea, ca una dintre impresiile care mi-au produs cea mai mare întristare când am pierdut-o.

– Cum este acolo?

– Prost.

Ea era parcă gânditoare. Cine știe ce-o fi gândind!

– Ți-ai amintit mult de Lola?

– Uneori. De ce să mint? Cum stăteam toată ziua și mă gândeam, îmi aminteam de toți. Până și de Țanțoș, după cum vezi!

Esperanza era ușor palidă.

– Mă bucur că te-ai întors.

– Da, Esperanza, și eu mă bucur că m-ai așteptat.

– Că te-am așteptat?

– Da sau nu mă așteptai?

– Cine ți-a spus-o?

– După cum vezi! Totul se știe!

Îi tremura glasul și n-a lipsit mult ca tremurătura lui să mă contagieze.

– A fost Rosario?

– Da. Ce vezi rău în asta?

– Nimic.

Lacrimile i-au apărut în ochi.

– Oare ce-ai gândit despre mine?

– Ce-ai fi vrut să gândesc? Nimic!

M-am apropiat încet și i-am sărutat mâinile. Ea se lăsa sărutată.

– Sunt tot atât de liber ca și tine, Esperanza.

.....

– Tot atât de liber ca pe vremea când aveam douăzeci de ani.

Esperanza mă privea timid.

– Nu sunt un bătrân; trebuie să mă gândesc să trăiesc.

– Da

– Să-mi aranjez munca mea, casa mea, viața mea... Într-adevăr mă așteptai?

– Da.

– Și de ce nu mi-o spui?

– Ți-am și spus-o.

Era adevărat; mi-o spusese, dar mie îmi făcea plăcere s-o fac să repete.

– M-ai spune-mi-o o dată.

Esperanza se făcuse roșie ca un ardei. Glasul îi era parcă întretăiat, iar buzele și nările îi tremurau ca frunzele mișcate de adierea vântului, ca puful sticletelui care se umflă la soare.

– Te așteptam, Pascual. În fiecare zi mă rugam ca să te întorci curând; Dumnezeu m-a ascultat.

– E adevărat.

I-am sărutat din nou mâinile. Eram ca stins. Nu îndrăzneam s-o sărut pe față.

– Ai vrea... ai vrea...?

– Da.

– Știai ce voiam să spun?

– Da, nu mai continua.

A devenit dintr-odată radioasă ca zorii unei zile.

– Sărută-mă, Pascual.

Și-a schimbat glasul, care a devenit parcă tainic și parcă indecent.

– Destul te-am așteptat!

Am sărutat-o arzător, intens, cu o dragoste și un respect cum niciodată n-am avut pentru vreo femeie, și atât de lung, atât de lung, încât atunci când mi-am îndepărtat gura dragostea cea mai devotată apăruse în mine.

19

Aveam deja două luni de când ne căsătoriserăm când mi-a fost dat să observ că mama mea continua să aibă aceleași năravuri și să fie în aceleași toane rele ca înainte de a fi fost închis. Mă aducea la desperare cu atitudinea ei, întotdeauna neprietenoasă și parcă ciufută, cu conversația ei jignitoare și întotdeauna premeditată, cu tonul monoton al glasului pe care-l folosea ca să-mi vorbească, în falset și tot atât de fățarnic cum era ea întreagă. Pe nevasta mea, cu toate că se împăca cu ea, că ce altceva îi rămânea de făcut!, nu putea s-o înghită, și atât de puțin își ascundea necazul care-l avea pe ea încât Esperanza, într-o zi în care atmosfera eră prea încărcată, mi-a pus problema într-un fel în care am putut să văd că nu exista altă soluție decât să ne despărțim pentru a evita răul. Despărțire se spune când două persoane se separă plecând în două localități îndepărtate, dar, dacă te gândești bine, s-ar putea spune și când între pământul pe care-l calci și pământul pe care celălalt doarme există o distanță de douăzeci de picioare...

Mult mi-a dat târcoale prin cap ideea emigrării; mă gândeam la La Coruña sau la Madrid, sau poate mai aproape, spre capitală, dar vorba e că – cine știe dacă din lașitate, din lipsă de hotărâre... – am amânat-o, am amânat-o, până ce, când am pornit la drum, cu nimeni altcineva în afară de propria mea carne, sau cu propria mea amintire, aș fi vrut să mă îndepărtez cât mai mult... La o distanță care n-a fost destul de mare pentru a fugi de vina mea... La o distanță care n-a avut lungime, nici lățime suficientă pentru a amuți în fața tânguirii propriei mele conștiințe...

Voiam să aștern distanța între umbra mea și minte, între numele meu și amintirea mea, între propriul meu corp și eu însumi, acest eu însumi din care, dacă mi s-ar fi luat umbra și amintirea, numele și corpul, atât de puțin ar fi rămas.

Există împrejurări în care e mai bine să dispari ca un mort, să te pierzi dintr-odată fără urmă de parcă te-ar fi înghițit pământul, să te destrami în aer ca un fir de fum. Împrejurări care nu se obțin, dar care dacă s-ar obține ne-ar transforma în îngeri, ne-ar feri de a continua să ne bălăcim în crimă și păcat, ne-ar elibera de acest lest de carne contaminată de care, vă asigur, nu ne-am mai aminti pentru nimic în lume – o asemenea scârbă ne-ar face – numai decât dacă cineva în mod constant s-ar angaja să nu uităm de el, dacă cineva s-ar îngriji să-i vânture zgura pentru a ne răni simțurile sufletului. Nimic nu pute atât de mult, nici atât de rău ca lepra pe care răul trecut o lasă pe conștiință, ca durerea de a nu ieși din răul ce ne putrezește acest osuar de speranțe moarte, puțin timp după ce s-au născut, care – încă de atâta timp! – este trista noastră viață!

Ideea morții sosește întotdeauna cu pas de lup, cu umblet de viperă, cu toate imaginațiile cele mai rele. Niciodată nu vin subit ideile care ne zăpăcesc; neprevăzutul sufocă câteva clipe, dar ne lasă, plecând, ani lungi de viață înaintea noastră. Gândurile care ne înnebunesc cu cea mai rea dintre nebunii, cea a tristeții, întotdeauna sosesc puțin câte puțin și parcă pe nesimțite, cum pe nesimțite cuprinde ceața câmpiile sau oftica piepturile. Înaintează, fatal, neobosit, dar lent, cu pas rar, regulat ca pulsul. Astăzi n-o observăm, poate că nici mâine, nici poimâine, nici într-o lună întreagă. Dar trece această lună și începem să simțim amară mâncarea, parcă dureroasă amintirea; suntem deja mușcați. Cu trecerea zilelor și nopților devenim sălbatici, singuratici; în capul nostru se coc ideile, ideile care vor pricinui tăierea capului în care s-au copt, cine știe dacă pentru a nu continua să lucreze atât de cumplit. Se scurg poate chiar săptămâni

întregi fără să se schimbe; cei ce ne înconjoară s-au obișnuit deja cu austeritatea noastră și nici măcar nu mai găsesc ciudat ciudata noastră ființă. Dar într-o zi răul crește, ca arborii, și se îngroașă, și nu-i mai salutăm pe oameni; și ne simt din nou parcă ciudați, parcă îndrăgostiți. Slăbim, slăbim, și barba noastră zbârlită este din ce în ce mai linsă. Începem să simțim ura care ne ucide; nu mai răbdăm privirea; ne doare conștiința, dar, n-are importanță, e mai bine să doară! Ne ustură ochii, care se umplu de o apă veninoasă când privim bărbătește. Dușmanul observă dorința noastră, dar este credul; instinctul nu înșală. Nenorocirea este veselă, primitoare, și ne bucură când facem ca cel mai afectuos simțământ să se târască peste piața imensă de lucruri fragile care începe să fie deja sufletul nostru. Când fugim asemenea căprioarelor, când auzul ne înspăi-mântă visele, suntem deja minați de rău; nu mai există soluție, nu mai există nicio învoială posibilă. Începem să cădem, deja vertiginos, pentru a nu ne mai ridica în viață. Poate pentru a ne ridica puțin în ultimul ceas, înainte de a cădea cu capul până în iad... Rău lucru.

Mama mea simțea o stăruitoare satisfacție în a-mi pune la încercare firea, în care răul se aduna ca mușteleo la mirosul morților. Fierea pe care am înghițit-o mi-a înveninat inima și atât de rele gânduri ajungeam pe atunci să chibzuiesc, încât am ajuns să fiu speriat de propriul meu curaj. Nu voiam nici s-o văd; zilele treceau asemănătoare unele cu altele, cu aceeași durere înfiptă în adâncul sufletului, cu aceleași presimțiri de nenorocire întunecându-mi vederea.

În ziua în care m-am hotărât să fac uz de fier eram atât de copleșit, atât de sigur că răul trebuia sângerat, încât m-a făcut să nu-mi tremure niciun pic mâna la ideea morții mamei mele. Era ceva fatal care trebuia să vină și care venea, pe care eu trebuia să-l pricinuiesc și pe care nu-l puteam evita chiar dacă aș fi vrut, pentru că mi se părea imposibil să-mi schimb părerea, să dau înapoi, să evit ceea ce acum

mi-aș da o mână ca să nu se fi întâmplat, dar care atunci mă bucura să-l provoc cu același calcul și aceeași meditație cel puțin pe care un plugar le-ar folosi pentru a se gândi la holdele sale de grâu.

Totul era bine pregătit; mi-am petrecut lungi nopți întregi gândindu-mă la același lucru pentru a mă încuraja, pentru a căpăta forțe; am ascuțit cuțitul de munte, cu lunga și lata lui lamă care se asemăna cu frunzele de porumb, cu canelura lui care-l brăzda, cu plăselele lui de sidef care-i dădeau un aspect provocator. Nu mai rămânea atunci decât să stabilești data; și după aceea să nu șovăi, să nu dai înapoi, să mergi până la sfârșit cu orice preț, să-ți păstrezi calmul..., iar apoi să lovești, să lovești fără milă rapid, și să fugi, să fugi foarte departe, în La Coruña, să fugi unde nimeni n-ar putea s-o știe, unde mi s-ar permite să trăiesc în pace așteptând uitarea oamenilor, uitarea care să mă lase să mă întorc pentru a începe să trăiesc din nou.

Cugetul nu m-ar mustra; n-ar exista motiv. Cugetul mustră numai de nedreptățile comise: de a ciomăgi un copil, de a doborî o rândunică... Dar de acele acte la care ne conduce ura, la care mergem parcă amorțiți de o idee care ne obsedează, nu trebuie să ne căim niciodată, niciodată nu ne mustră cugetul.

A fost la 10 februarie 1922. A căzut într-o vineri în acel an, 10 februarie. Timpul era senin cum se întâmplă de regulă prin ținut; soarele era plăcut și în piață parcă îmi amintesc că erau în acea zi mai mulți copii ca niciodată jucându-se cu: bile sau cu arșice. M-am gândit mult la acel lucru, dar am încercat să mă stăpânesc și am reușit; să dau înapoi ar fi fost imposibil, ar fi fost fatal pentru mine, m-ar fi dus la moarte, cine știe dacă la sinucidere. Aș fi sfârșit găsindu-mă pe fundul râului Guadiana, sub roțile trenului... Nu, nu era posibil să dai îndărăt, trebuia mers înainte, mereu înainte, până la sfârșit. Era deja o chestiune de amor propriu.

Nevasta mea trebuie să fi observat la mine.

– Ce vrei să faci?

– Nimic, de ce?

– Nu știu; parcă-mi pari cam ciudat.

– Prostii!

Am sărutat-o pentru a o liniști; a fost ultimul sărut pe care i l-am dat. Cât de departe de a o ști eram eu atunci! Dacă aș fi știut-o, m-aș fi cutremurat.

– De ce mă săruți?

M-a făcut praf.

– De ce să nu te sărut?

Cuvintele ei m-au făcut să mă gândesc mult. Părea că ar fi știut tot ce avea să se întâmple, parcă aș fi fost deja la capătul drumului.

Soarele a coborât spre asfințit prin același loc în fiecare zi. A sosit noaptea..., am cinat..., s-au băgat în pat... Eu am rămas, ca totdeauna, să zgândăresc jeraticul din vatră. Era multă vreme de când nu mai mergeam la cârciuma lui Martinete.

Sosise ocazia, ocazia pe care o așteptasem atâta timp. Trebuia să fac haz de necaz, să termin repede, cât mai repede posibil. Noaptea este scurtă și noaptea trebuia să se întâmple totul, iar faptul dimineții trebuia să mă găsească la multe leghe de sat.

Am stat să ascult îndelung. Nu se auzea. M-am dus în camera nevestei mele; era adormită și am lăsat-o să-și continue somnul. Mama mea o fi dormind și ea, mai mult ca sigur. M-am întors în bucătărie; m-am încălțat; podeaua era rece și pietrele podelei se înfigeau în vârful piciorului. Am scos cuțitul din teacă; strălucea în lumina flăcării ca un soare.

Era acolo, băgată sub cearșeafuri, cu fața foarte lipită de pernă. N-aveam decât să mă arunc asupra corpului și să-l înjunghii. Nu s-ar mișca, n-ar putea scoate niciun singur țipăt, n-ar avea timp... Era deja la mică distanță de brațul meu, dormind profund, străină – Dumnezeule, ce străini sunt

întotdeauna asasinații de moartea lor! – de tot ce avea să i se întâmple. Voiam să mă hotărăsc, dar nu reușeam; a fost un moment în care am avut brațul ridicat, pentru a-l lăsa să cadă din nou de-a lungul corpului.

M-am gândit să închid ochii și să lovesc. Nu se putea; să lovești orbește este ca și când l-ai lovi, înseamnă a te expune să lovești în gol... Trebuia lovit cu ochii bine deschiși, cu cele cinci simțuri puse în lovitură. Trebuia păstrată seninătatea, recăpătată seninătatea care părea deja că ar fi început să se piardă în fața vederii corpului mamei mele... Timpul trecea și eu continuam să stau acolo, oprit, nemișcat ca o statuie, fără a mă hotărî. Nu îndrăzneam; la urma urmelor era mama mea, femeia care mă născuse și pe care numai pentru asta ar fi trebuit s-o iert... Nu; nu puteam s-o iert pentru că mă născuse. Aducându-mă pe lume nu mi-a făcut niciun bine, absolut niciunul... Nu era timp de pierdut. Trebuia să mă hotărăsc odată. A fost un moment în care stăteam în picioare și parcă adormit, cu cuțitul în mână, ca imaginea crimei. Încercam să mă stăpânesc, să-mi recapăt forțele, să le concentrez. Ardeam de dorința de a termina imediat, rapid, și de a ieși alergând până când aveam să cad istovit, în orice loc. Mă sfârșeam; eram de mai bine de o oră alături de ea, parcă păzind-o, parcă veghindu-i somnul. Și mă dusesem s-o omor, s-o elimin, să-i iau viața cu lovituri de pumnal!

Poate că va ajunge să mai treacă încă o oră. Nu, hotărât, nu. Nu puteam; era ceva peste puterile mele, ceva care-mi răscolea sângele. M-am gândit să fug. S-ar putea să fac zgomot când ies; s-ar trezi, m-ar recunoaște. Nu, nici să fug nu puteam; mergeam fără doar și poate în drum spre ruină... Nu mai exista altă soluție decât să lovesc, să lovesc fără milă, rapid, pentru a termina cât mai repede posibil. Dar nici să lovesc nu puteam... Eram băgat ca într-o mlaștină în care mă afundam, puțin câte puțin, fără niciun leac posibil, fără nicio ieșire posibilă. Noroiul îmi ajungea deja până

la gât. Aveam să mor înecat ca o pisică... Îmi era complet imposibil să mor; eram ca paralizat.

M-am întors ca să plec. Podeaua trosnea. Mama mea s-a răsucit în pat.

– Cine umblă acolo?

Atunci știu că n-a mai fost nicio soluție. M-am năpustit asupra ei și am supus-o. S-a zbătut, a alunecat... A fost un moment în care a ajuns să mă apuce de gât. Zbiera ca o apucată. Ne-am luptat; a fost lupta cea mai groaznică pe care dumneavoastră puteți să v-o imaginați. Răcneam ca bestiile, balele ne ieșeau din gură... într-una din învârtiri am văzut-o pe nevasta mea, albă ca o moartă, oprită în ușă fără să îndrăznească să intre. Avea o lămpiță de ulei în mână, lămpiță la lumina căreia am putut să văd chipul mamei mele, vânăt ca tunica lui Cristos... Continuam luptând; am ajuns să am îmbrăcămintea sfâșiată, pieptul gol. Ticăloasa avea mai multă forță decât un diavol. A trebuit să folosesc toată bărbăția mea pentru a o ține liniștită. De cincisprezece ori am supus-o, de cincisprezece ori avea să-mi scape. Mă zgâria, îmi dădea lovituri cu picioarele și cu pumnii, mă mușca. A fost un moment în care mi-a apucat un sfârc de mamelă – stângul – și mi l-a smuls din rădăcină. A fost același moment în care am putut să-i înfig lama în gât...

Sângele curgea ca țâșnind și mi-a lovit fața. Era cald ca un pântece și mirosea la fel ca sângele mieilor.

I-am dat drumul și am ieșit fugind. M-am lovit de nevasta mea la ieșire; lămpița i s-a stins. Am luat-o pe câmp și am alergat, am alergat fără oprire, ore întregi. Câmpul era răcoros și o senzație ca de ușurare mi-a străbătut prin vene.

Puteam să respir...

Altă notă a celui care a transcris

Aici se termină foile manuscrise ale lui Pascual Duarte. Dacă l-au gâtuit pe dată sau dacă a avut încă timp de a mai scrie alte isprăvi, și acestea s-au pierdut, este ceva pe care, oricât m-am străduit, n-am putut să-l clarific.

Licențiatul don Benigna Bonilla, stâpânul farmaciei din Almendralejo, unde, așa după cum am spus, am găsit ceea ce în urmă las transcris, mi-a făcut tot felul de înlesniri pentru a continua să scotocesc. Spițeria am întors-o pe dos ca pe un ciorap; m-am uitat până și în flacoanele de porțelan, în spatele sticluțelor, deasupra – și sub – dulapuri, în lada cu bicarbonat... Am învățat nume frumoase – unguent al fiului lui Zacarias, al văcarului și al surugiului, de pește și rășină, de pâinea-porcului, de bacă de dafin, de caritate, împotriva bășinatului turmelor de oi –, *am tușit de mușchi, mi-a venit să vomit de valeriană, mi-au lăcrimat ochii de amoniac, dar oricât am scotocit, și oricât m-am rugat la Sfântul Anton pentru ca să găsesc ceva, acest ceva nu trebuie să fi existat pentru că n-am dat deloc de el.*

Nu mică este contrarietatea acestei lipse absolute de date despre ultimii ani ai lui Pascual Duarte. Printr-un calcul, nu foarte greu, ceea ce pare evident este că s-a întors din nou în închisoarea din Chinchilla (din propriile lui cuvinte se înțelege) unde trebuie să fi stat până în anul '35 sau cine știe dacă până în '36. Din capul locului pare exclus că a ieșit din ocnă înainte de începerea războiului[1]. *Asupra căruia nu există niciun chip omenesc de a cerceta ceva este despre activitatea lui în timpul celor*

---

[1] Războiul civil din 1936–1939 (n. tr.).

cincisprezece zile ale revoluției care a trecut peste satul lui; dacă facem excepție de asasinatul seniorului González de la Riva – al cărui autor a fost personajul nostru, a cărui vinovăție a fost dovedită și care și-a mărturisit vina – nimic mai mult, absolut nimic mai mult, n-am putut ști despre el, și chiar despre crima lui știm, este adevărat, numai ireparabilul și evidentul. Dar ignorăm de ce Pascual s-a încăpățânat și a tăcut chitic până când a avut chef să vorbească despre motivele pe care le-a avut și ce l-a îndemnat, ceea ce s-a întâmplat de puține ori. Poate că dacă s-ar fi amânat câtva timp execuția lui, ar fi ajuns cu memoriile până la capăt și le-ar fi tratat pe larg, dar sigur este că, cum asta nu s-a întâmplat, lacuna care la sfârșitul zilelor lui apare s-ar putea completa, nu în altă formă, ci numai pe bază de povestire și de romanțare, soluție care repugnă veridicității acestei cărți.

Scrisoarea lui Pascual Duarte către don Joaquin Barrera trebuia s-o fi scris în timpul capitolelor XII și XIII, singurele două în care a folosit cerneală violetă, identică cu cea din scrisoarea către citatul domn, ceea ce vine să demonstreze că Pascual nu și-a suspendat definitiv, *cum spunea, povestirea lui, ci a pregătit scrisoarea cu tot calculul pentru ca să-și producă efectul la timpul cuvenit, precauție care ni-l prezintă pe personajul nostru nu chiar atât de uituc nici zăpăcit cum ar părea la prima vedere. Ceea ce este foarte clar, pentru că ne-o spune caporalul de jandarmerie Cesáreo Martin, care a fost cel ce a primit însărcinarea, este forma în care s-a efectuat mutarea pachetului de hârtii manuscrise de la închisoarea din Badajoz până la casa din Mérida a domnului Barrera.*

În dorința mea de a lămuri pe cât posibil ultimele clipe ale personajului, m-am adresat în scris lui don Santiago Lurueña, pe atunci capelan al închisorii, iar azi preot paroh la Magacela (Badajoz) și lui don Cesáreo Martin, pe atunci component al jandarmeriei destinat închisorii din Badajoz, iar acum caporal comandant al postului din La Vecilla (León), ambii, persoane care prin munca lor au fost apropiate criminalului când i-a sosit timpul să plătească datoriile față de justiție.

Iată scrisorile:

Magacela (Badajoz), la 9 ianuarie 1942

Prea distinsul meu domn, cu cea mai mare considerație,

Primesc în aceste momente, și cu evidentă întârziere, atenta dumneavoastră scrisoare din 18 ale anterioarei luni decembrie, și cele 359 de foi scrise la mașină conținând memoriile nefericitului Duarte. Mi-au fost remise de către don David Freire Angulo, actualul capelan al închisorii din Badajoz, și tovarășul servitorului dumneavoastră prin anii de tinerețe ai seminarului, în Salamanca. Doresc să liniștesc tânguirea conștiinței mele așternând aceste cuvinte imediat după deschiderea plicului, pentru a lăsa pe mâine, dacă o vrea Dumnezeu, continuarea, după ce voi fi citit, urmând instrucțiunile dumneavoastră și curiozitatea mea, mănunchiul de hârtii care mă întovărășește.

(Continui în 10)

Am terminat de citit pe nerăsuflate, cu toate că – după Herodot – n-ar fi o formă nobilă de lectură, mărturisirile lui Duarte, și n-aveți idee de impresia profundă pe care au lăsat-o asupra duhului meu, de adânca urmă, de marcata brazdă pe care au produs-o în sufletul meu. Pentru noi, faptul de a aduna ultimele cuvinte de căință cu aceeași bucurie cu care plugarul ar fi cules cele mai aurite grâne, produce o puternică impresie lectura celor scrise de omul care poate că celor mai mulți li se pare o hienă (cum mi s-a părut și mie când am fost chemat în celula sa), cu toate că pătrunzând

în adâncul sufletului său s-ar putea vedea că n-ar fi altceva decât un miel blând, încercat și speriat de viață.

S-a pregătit pentru moarte într-un mod exemplar și numai în ultima clipă, lipsindu-i prezența curajului, și-a pierdut puțin cumpătul, din care cauză sărmanul a suferit cu duhul ceea ce și-ar fi cruțat dacă ar fi avut mai multă bărbăție.

Și-a orânduit treburile sufletului cu un aplomb și o seninătate care pe mine m-au lăsat uimit și a pronunțat în fața tuturor, când a sosit momentul de a fi condus în curte, un *Facă-se voia Domnului!* care chiar ne-a minunat cu convingătoarea sa smerenie. Păcat că diavolul i-a răpit ultimele clipe, căci altfel, cu siguranță că moartea sa ar fi fost considerată sfântă! A fost un exemplu pentru cei care eram de față (până când și-a pierdut cumpătul, cum spun) și din tot ce am văzut am tras folositoare învățăminte pentru dulcea mea misiune de a tămădui sufletele. Fie ca Domnul să-l fi primit la sfântul său sân!

Primiți, domnule, dovada celei mai sigure afecțiuni în salutul pe care vi-l trimite umilul dumneavoastră

S. LURUEÑA, Presbiter

P.S. – Regret că nu vă pot face pe plac în ceea ce privește fotografia, și nici nu știu ce să vă spun pentru ca să vă puteți descurca.

Una. Și cealaltă

La Vecilla (León), 12-1-42

Stimate domn,

Confirm primirea atentei dumneavoastre scrisori speciale din 18 decembrie, dorindu-vă ca și în prezent să vă bucurați de aceeași bună sănătate ca la data citată. Eu sunt bine – mulțumesc lui Dumnezeu –, deși mai țeapăn ca un par în această climă care nu este de dorit nici celui mai mare criminal. Și trec să vă informez despre ceea ce îmi cereți, căci nu văd să existe vreun motiv de serviciu care să mă împiedice, iar dacă ar exista, dumneavoastră m-ați scuza, pentru că n-aș putea să spun niciun cuvânt. De acel Pascual Duarte despre care îmi vorbiți cred și eu că îmi amintesc, deoarece a fost deținutul cel mai vestit pe care a trebuit să-l păzim mult timp; despre sănătatea capului său n-aș da mărturie chiar dacă mi s-ar oferi Eldorado, pentru că asemenea lucruri făcea încât dovedeau clar boala lui. Înainte de a se fi spovedit vreodată, totul a fost bine; dar după ce a făcut-o prima oară se vede că l-au năvălit scrupule și remușcări și a vrut să le ispășească prin pocăință: lunea, pentru că îi murise mama, marțea pentru că marți fusese ziua în care îl omorâse pe domnul conte de Torremejia, miercurea, pentru că murise nu știu cine, vorba e că nenorocitul petrecea de bună

voie jumătate din săptămână fără să guste o îmbucătură, încât așa degrabă i s-au dus cărnurile că, după mine, călăului nu trebuie să-i fi fost prea greu să facă cele două șuruburi să se întâlnească în mijlocul beregății. Prea nefericitul își petrecea zilele scriind, ca posedat de friguri, și cum nu supăra și pe deasupra directorul avea o inimă duioasă și ne ordonase să-i dăm tot ce-ar fi avut nevoie pentru a continua să scrie, omul avea încredere și nu renunța nicio clipă. Cu un prilej m-a chemat, mi-a arătat o scrisoare într-un plic deschis („pentru ca s-o citești și dumneata, dacă vrei", mi-a spus) adresat lui don Joaquin Barrera López, din Mérida, și mi-a spus pe un ton care niciodată n-am ajuns să știu dacă a fost de rugăminte sau de ordin:

– Când mă vor duce, ia dumneata scrisoarea asta, aranjează puțin maldărul ăsta de hârtii, și le dai pe toate acestui domn. Mă înțelegeți?

Și adăuga apoi, privindu-mă în ochi și punând un asemenea mister în privirea sa, încât mă intimida:

– Dumnezeu o să te răsplătească..., pentru că eu așa am să-i cer!

Eu l-am ascultat, pentru că n-am văzut nimic rău în asta, și pentru că am respectat întotdeauna dorințele morților.

În ceea ce privește moartea sa, pot doar să vă spun că a fost cu desăvârșire obișnuită și nenorocită și că deși la început se simțea tare și a slobozit în fața tuturor un *Facă-se voia Domnului!* care parcă ne-a întristat, a uitat repede să-și țină cumpătul. La vederea eșafodului a leșinat și când și-a revenit, asemenea țipete scotea că nu voia să moară și că ceea ce făceau cu el nu era drept, încât a trebuit să fie dus târâș până la bancă. Acolo a sărutat pentru ultima dată un crucifix pe care i l-a arătat părintele Santiago, care era capelanul închisorii și chiar un sfânt, și și-a sfârșit zilele scuipând și tropăind, fără să-i pese de cei ce se aflau de față și în felul

cel mai mârșav și cel mai josnic în care un bărbat poate sfârși: demonstrând tuturor teama lui de moarte.

Vă rog, dacă vă este posibil, să-mi trimiteți două cărți, în loc de una, când vor fi tipărite. Cealaltă este pentru locotenentul de linie care-mi indică garantarea valorii prin rambursare, dacă vi se pare bine.

Dorind să vă fi fost pe plac, vă salută cu toată atenția,

CESÁREO MARTIN

Am primit cu întârziere scrisoarea sa și acesta este motivul pentru care există atâta diferență între datele celor două. Mi-a fost remisă din Badajoz și am primit-o aici pe data de 10, sâmbătă, adică alaltăieri. E de folos.

Ce-aș putea eu să adaug în plus la cele spuse de acești domni?

Madrid, ianuarie 1942

Cuprins

Cronologie 7

Elogiu Fabulei, discursul prezentat la decernarea Premiului Nobel pentru Literatură, 8 decembrie 1989 15

Prefață 31

Familia lui Pascual Duarte

Pascual Duarte, din nou curat 47

Nota celui care a transcris 53

Scrisoare prin care se anunță trimiterea originalului 55

Clauză în testamentul olograf dat de don Joaquín Barrera López 58

Altă notă a celui care a transcris 174

Colecția Nobel

1. Luigi Pirandello, *Șase personaje în căutarea unui autor*
2. Henryk Sienkiewicz, *Fără ideal*
3. Aleksandr Soljenițîn, *Iubește revoluția!*
4. Pearl S. Buck, *Înger luptător*
5. John Galsworthy, *Floarea întunecată*
6. Frans Eemil Sillanpää, *Silja sau O soartă buciumată*
7. Rudyard Kipling, *Se lasă noaptea*
8. Halldór Laxness, *Sub ghețar*
9. Władysław Reymont, *Comedianta*
10. Anatole France, *Ospătăria La regina Pédauque*
11. Nadine Gordimer, *Nimeni alături de mine*
12. Selma Lagerlöf, *Charlotte Löwensköld*
13. Jaroslav Seifert, *Toate frumusețile lumii*
14. Kenzaburō Ōe, *O experiență personală*
15. Claude Simon, *Drumul Flandrei*
16. Romain Rolland, *Colas Breugnon*
17-18. Saul Bellow, *Darul lui Humboldt* (vol. I-II)
19-20. Hermann Hesse, *Cele mai frumoase povestiri* (vol. I-II)
21-22. Rabindranath Tagore, *Gora* (vol. I-II)
23. Elias Canetti, *Limba salvată. Istoria unei tinereți*
24. Bjørnstjerne Bjørnson, *Moștenirea familiei Kurt*
25-26. Thomas Mann, *Casa Buddenbrook* (vol. I-II)
27. Karl Gjellerup, *Pelerinul Kamanita*
28. John Steinbeck, *Scurta domnie a lui Pépin al IV-lea*
29-30. Henrik Pontoppidan, *Per cel norocos* (vol. I-II)
31. William Golding, *Martin cel avid*
32. Camilo José Cela, *Familia lui Pascual Duarte*

„Scriu din singurătate și vorbesc tot din singurătate. Și în singurătatea mea mă însoțește întotdeauna ipoteza lui Picasso, de asemenea vechiul meu prieten și maestru, că fără o mare singurătate nu se poate face o operă trainică. Dar pentru că merg prin viață deghizat în beligerant pot vorbi despre singurătate fără sfială și chiar cu oarecare mulțumitoare și dureroasă iluzie."

CAMILO JOSÉ CELA, la decernarea Premiului Nobel, 1989

„Paladin și cavaler rătăcitor al limbii, despre care spunea că «este o universitate pe care nu o absolvim niciodată, în care niciodată nu învățăm destul și pe care niciodată nu o dominăm, pentru că nu are astâmpăr», Cela a folosit pana drept lance împotriva barbarismelor, a neologismelor și a prostului-gust, intrând pe ușa principală a tuturor bibliotecilor și limbilor din lume – *Familia lui Pascual Duarte* a fost tradusă în peste 60 de limbi, inclusiv în latină și esperanto, totalizând mai mult de 210 ediții, fiind cartea cea mai citită din literatura spaniolă, după *Don Quijote*."

ANA VĂDEANU

„Biblioteca pentru Toți" inițiază prima serie de literatură universală dedicată scriitorilor laureați ai Premiului Nobel pentru Literatură. Colecția „Nobel" cuprinde selecția celor mai reprezentative opere ale lor.

www.editura-art.ro
ISBN 978-973-124-873-8
9 789731 248738
EDITURA ART